คัมภีร์

อภิธานปฺปทีปิกา

รจนาโดย พระโมคคัลลานมหาเถระ ชาวศรีลังกา

จัดพิมพ์เผยแผ่โดย

พระมหาสมปอง มุทิโต

สถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก วัดวิหารธรรม

e-Books68

ชื่อคัมภีร์

อภิธานปุปฺทีปิกา

ผู้รจนา

พระโมคคัลลานมหาเถระ ราชบัณฑิต

วัดมหาเชตวัน สโรคามนิกาย เมืองปุลัตถิ

ปีรจนา

ราวพุทธศักราช ๑๗๐๐

รัชสมัยพระเจ้ามหาปรักกมพาหุที่ ๑

ปริวรรติและจัดพิมพ์

พระมหาสมปอง มุทิโต

สถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก

วัดวิหารธรรม บ้านศรีวิราช ต.โสมเยี่ยม อ.น้ำโส จ.อุดรธานี

การจัดพิมพ์

ครั้งที่ ๑	ปี ๒๕๒๘	ฉบับพิมพ์ดีด	ถ่ายเอกสาร
ครั้งที่ ๒	ปี ๒๕๓๒	ฉบับคอมพิวเตอร์	ถ่ายเอกสาร
ครั้งที่ ๓	ปี ๒๕๔๔	ฉบับปัญจมูล	๒,๐๐๐ เล่ม
ครั้งที่ ๔	ปี ๒๕๖๔-๘	ฉบับ e-Books	ถ่ายเอกสาร

ข้

คันถมุข

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงหน้าที่ของพุทธบริษัท โดยทรงเน้นให้พระภิกษุสามเณรเป็นผู้นำในการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม และประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงแห่งพระสัทธรรม ว่า

ปญฺจิเม ภิกฺขเว ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส จิติยา อสมฺโมสาย อนนฺตรธานาย สวฺตฺตนฺติ. กตเม ปญฺจ. อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขู ธมฺมํ ปริยาปุณนฺติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภูตธมฺมํ เวทลฺลํ. ภิกฺขู ยถาสุตฺตं ยถาปริตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสนฺติ. ภิกฺขู ยถาสุตฺตं ยถาปริตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปรํ วาเจนฺติ. ภิกฺขู ยถาสุตฺตं ยถาปริตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรนฺติ. ภิกฺขู ยถาสุตฺตं ยถาปริตฺตํ ธมฺมํ เจตสา อนุวิตกฺเกนฺติ อนุวิจาเรนฺติ มนสานุเปกฺขนฺติ. (อ.ปญฺจก. ๒๒/๑๕๕)

ภิกษุทั้งหลาย หน้าที่ ๕ ประการเหล่านี้ เป็นไปเพื่อความดำรงมั่น เพื่อความไม่เสื่อมสูญไปแห่งพระสัทธรรม หน้าที่ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. **ศึกษาเล่าเรียนธรรม** คือ นวังคสัตถุศาสน์ อันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ๙ ประการ ได้แก่ (๑) **สุตตะ** พระพุทธพจน์ข้อหนึ่งๆ (๒) **เคยยะ** พระพุทธพจน์ข้อที่มีทั้งคาถา (ร้อยกรอง) และจุณณียะ (ร้อยแก้ว) (๓) **เวยยากรณะ** พระพุทธพจน์ข้อที่มีแต่จุณณียะ (๔) **คาถา** พระพุทธพจน์ข้อที่มีแต่คาถา (๕) **อุทานะ** พระพุทธพจน์ข้อที่เป็นพระดำรัสที่ทรงเปล่งด้วยโสมนัสจิต (๖) **อิติวุตตกะ** พระพุทธพจน์ข้อที่แสดงซ้ำสุตตะเดิม (๗) **ชาตกะ** พระพุทธพจน์ข้อที่แสดงอดีตชาติของพระองค์เอง (๘) **อัพภูตธัมมะ** พระพุทธพจน์ข้อที่ทรงแสดงพร้อมกับปาฏิหาริย์ (๙) **เวทัลละ** พระพุทธพจน์ข้อที่ทรงแสดงปัญญาญาณเครื่องตรัสรู้ธรรม

๒. **แสดงธรรม** ตามที่ได้ฟังได้เล่าเรียนมา แก่ผู้อื่นโดยพิสดาร

๓. **สอนธรรม** ตามที่ได้ฟังได้เล่าเรียนมา แก่ผู้อื่นโดยพิสดาร

๔. **ท่องบ่นสาธยายธรรม** ตามที่ได้ฟังได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร

๕. **ตั้งใจใคร่ครวญเพ่งพินิจพิจารณาธรรม** ตามที่ได้ฟังได้เล่าเรียนมา

หน้าที่ ๕ ประการนี้ พระภิกษุสามเณรควรตระหนักแก่ใจ ควรกระทำให้ยิ่ง จึงจะสามารถคุ้มครองตน คุ้มครองพุทธบริษัทและพระพุทธศาสนาให้ดำรงมั่นได้ มิฉะนั้น จักชื่อว่าทำหน้าที่บกพร่องไม่บริบูรณ์

ผู้มีศรัทธามาก มีความอุตสาหะ ปรารถนาศึกษาค้นคว้าพระพุทธพจน์ อย่างละเอียดถูกต้อง ควรเริ่มต้นศึกษาคัมภีร์มหานิรุตติ (บาลีใหญ่) ทั้ง ๔ ตามลำดับดังนี้ คือ คัมภีร์ไวยากรณ์ คัมภีร์อภิธาน คัมภีร์ฉันท์ และคัมภีร์อลังการ

คัมภีร์มหานิรุตติ (บาลีใหญ่) ๔ คัมภีร์

๑. คัมภีร์ไวยากรณ์

คัมภีร์ไวยากรณ์ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ของภาษาบาลี มีอยู่หลายคัมภีร์ ทั้งคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีใหญ่ที่แสดงเนื้อความโดยละเอียด และคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีน้อยที่แสดงเนื้อความโดยย่อ รจนาด้วยภาษาบาลีก็มี รจนาและแปลด้วยภาษาอื่นก็มี เช่น ภาษาไทย สีหฬ เทวนาครี พม่า ลาว เขมร และอังกฤษ เป็นต้น

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีใหญ่ ประกอบด้วยเนื้อความ ๓ ส่วน คือ

สูตร คือ กฎเกณฑ์แม่บท
วุตติ คือ คำแปลและอธิบายสูตร
อุทาหรณ์ คือ ตัวอย่างที่ยกมาอ้างอิง

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีใหญ่ ๓ กลุ่มคัมภีร์

กลุ่มที่ ๑ **คัมภีร์ที่แสดงเนื้อความโดยย่อ** ได้แก่ คัมภีร์กัจจายนะ และคัมภีร์บริวาร เช่น คัมภีร์นยาสะ คัมภีร์นยาสฏีกา คัมภีร์กัจจายนสุตตัตถะ คัมภีร์กัจจายนสุตตนิทเทสะ คัมภีร์กัจจายนวัณณนา คัมภีร์พาลาวตาระ คัมภีร์พาลาวตารฏีกา คัมภีร์ปทรูปสิทธิ และคัมภีร์ปทรูปสิทธิฏีกา เป็นต้น

กลุ่มที่ ๒ **คัมภีร์ที่แสดงเนื้อความปานกลาง ไม่ย่อเกินไปไม่พิสดารเกินไป** ได้แก่ คัมภีร์โมคคัลลานะ และคัมภีร์บริวาร เช่น คัมภีร์โมคคัลลานปัญจิกา คัมภีร์โมคคัลลานปัญจิกาฏีกา คัมภีร์ปทสาธนะ คัมภีร์ปทสาธนฏีกา คัมภีร์นิรุตติทีปนี และคัมภีร์ปโยคสิทธิ เป็นต้น

กลุ่มที่ ๓ **คัมภีร์แสดงเนื้อความโดยละเอียดพิสดาร** ได้แก่ คัมภีร์สัททนีติ มีทั้งหมด ๓ เล่ม คือ สัททนีติปทมาลา สัททนีติธาตุมาลา และสัททนีติสุตตมาลา รจนาขึ้นหลังคัมภีร์อื่นและเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์ที่กว้างขวางละเอียดพิสดารที่สุด จึงไม่มีคัมภีร์บริวารเหมือน ๒ กลุ่มข้างต้น

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีใหญ่ ที่นิยมใช้เรียนใช้สอนกันมากที่สุด มี ๔ คัมภีร์ คือ

๑.	**คัมภีร์กัจจายนะ**	รจนาโดยพระกัจจายนเถระ
๒.	**คัมภีร์ปทรูปสิทธิ**	รจนาโดยพระพุทธัปปิยเถระ เป็นคัมภีร์ขยายความคัมภีร์กัจจายนะที่ละเอียดมากในกลุ่มคัมภีร์บริวารของคัมภีร์กัจจายนะทั้งหมด
๓.	**คัมภีร์โมคคัลลานะ**	รจนาโดยพระโมคคัลลานเถระ
๔.	**คัมภีร์สัททนีติ**	รจนาโดยพระอัคควังสเถระ

คัมภีร์ไวยากรณ์บาลีน้อยที่ท่านเรียบเรียงขึ้นด้วยภาษาบาลีมีหลาย

ฉบับ เช่น คัมภีร์เอกักขรโกสะ กัจจายนสาระ กัจจายนเภทะ การิกา คันถาภรณะ ปทจินตา วิภัตยัตถะ นิรุตติเภทปกาสินี วิภัตติมาลา สังขยา-ปกาสกะ และสัททัตถเภทจินตา เป็นต้น แต่เนื่องจากคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีน้อยมีเนื้อหาย่อเกินไป โบราณาจารย์จึงไม่นิยมใช้เรียนและสอนกัน เพียงใช้เป็นคู่มือประกอบการเรียนการสอนเท่านั้น ส่วนคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีน้อยที่เรียบเรียงขึ้นด้วยภาษาอื่น จะมีเฉพาะในประเทศที่มีการศึกษาภาษาบาลี เช่น ไทย พม่า ลังกา อินเดีย ลาว เขมร เป็นต้น

๒. คัมภีร์อภิธาน

คัมภีร์อภิธาน หรือคัมภีร์พจนานุกรมบาลี เป็นคัมภีร์ว่าด้วยศัพท์ที่เป็นนามบัญญัติของเนื้อความที่มีปรากฏอยู่ในโลกมนุษย์ บนสวรรค์ ใต้บาดาล และอบายภูมิ ได้แก่ คัมภีร์นิฆัณฏุ คัมภีร์อมรโกสะ คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา เป็นต้น

๓. คัมภีร์ฉันท์

คัมภีร์ฉันท์ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยระเบียบกฎเกณฑ์การประพันธ์ที่เป็นร้อยกรองหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าคัมภีร์ฉันทลักษณ์ ได้แก่ คัมภีร์วุตโตทัย และคัมภีร์ที่เป็นบริวาร เช่น คัมภีร์ฉันโทมัญชรี และคัมภีร์ฉันโทมัญชรีฏีกา เป็นต้น

๔. คัมภีร์อลังการะ

คัมภีร์อลังการะ หรือคัมภีร์เกฏุภะ เป็นคัมภีร์ว่าด้วยระเบียบการใช้คำ เนื้อความ และสำนวนไม่มีโทษในการรจนาคัมภีร์ด้วยภาษาบาลี ได้แก่ คัมภีร์สุโพธาลังการะ เป็นต้น

คัมภีร์นิรุตติศาสตร์ทั้ง ๔ เหล่านี้ นิยมใช้เรียนและสอนกันมาแต่โบราณกาล ส่วนในประเทศไทยเคยมีการเรียนการสอนทั้ง ๔ คัมภีร์ แต่

ขาดช่วงไป ไม่มีการเรียนการสอนเป็นเวลาเกือบร้อยปี เนื่องจากเนื้อหาสาระมีความละเอียดพิสดาร และต้องใช้เวลาในการศึกษาเรียนรู้ยาวนาน ทั้งยังขาดเอกสารตำราอธิบายขยายความ ทำให้ศึกษาเข้าใจได้ยากและเนิ่นช้า ต่อมา มีนักปราชญ์ผู้ประสงค์จะรื้อฟื้นการเรียนการสอนบาลีใหญ่แบบดั้งเดิมขึ้น อันจะเป็นกุญแจสำคัญสำหรับไขปัญหาข้อสงสัยในภาษาบาลีที่เป็นพระพุทธพจน์ ให้มีความเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด จึงได้เริ่มทำการเรียนการสอนคัมภีร์บาลีใหญ่เหล่านี้มาจนถึงปัจจุบัน

ประวัติคัมภีร์อภิธาน

ในยุคก่อนปฐมโพธิกาล มีภาษาที่เก่าแก่และคล้ายคลึงกันที่สุด ๖ ภาษา คือ สันสกฤต ปรากิต อปัพภังสะ ปิสาจิกี มาคธี และโสรเสนี แต่ภาษาที่ใช้กันอย่างแพร่หลายมีเพียง ๓ ภาษา คือ สันสกฤต ปรากิต และมาคธีหรือบาลี

ภาษาสันสกฤตมีใช้แพร่หลายมากที่สุด เป็นภาษาที่มากไปด้วยสำนวน โวหาร และปริยาย นักปราชญ์จึงเลือกใช้จารึกศาสตร์ ๑๘ ศาสตร์ (อฏฺฐารส วิชฺชา) และศาสตร์ย่อยอีก ๖๔ แขนง (จตุสฏฺฐิกลา) นอกจากนั้น ยังเป็นภาษาที่ใช้จารึกหลักคำสอนในศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธฝ่ายเหนือคือมหาสังฆิกนิกายที่แยกตัวออกจากเถรวาทเมื่อครั้งการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๒

ในอดีต มีคัมภีร์อภิธานที่รวบรวมคำศัพท์ที่จารึกอยู่ในคัมภีร์ไตรเวทและคัมภีร์เวทางค์ เป็นภาษาสันสกฤต เช่น คัมภีร์นิฆัณฏุ คัมภีร์อมรโกสะ ต่อมา มีการรจนาคัมภีร์อภิธานเป็นภาษาบาลีขึ้น คือ คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา รวบรวมคำศัพท์ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา ไว้อย่างสมบูรณ์ และมีคัมภีร์อธิบายอีกหลายคัมภีร์ เช่น คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาฎีกา คัมภีร์อภิธานสูจิ คัมภีร์อภิธานนิสสยะ เป็นต้น

คัมภีร์นิฆัณฏุ

คัมภีร์นิฆัณฏุ เป็นคัมภีร์อภิธานภาษาสันสกฤตฉบับย่อที่มีใช้อยู่ในสมัยแรก ได้รวบรวมคำศัพท์ต่างๆ ที่มีอยู่ในคัมภีร์ไตรเพท อันได้แก่ คัมภีร์อิรุเวทหรือฤคเวท คัมภีร์ยชุเวทหรือยชุรเวท และคัมภีร์สามเวท คัมภีร์นิฆัณฏุนี้มีเนื้อหาน้อย รวมได้ประมาณ ๑๘ หน้ากระดาษพิมพ์เท่านั้น แบ่งเป็น ๕ อัธยายะ (คือ ๕ ปริจเฉท)

อัธยายะแรก ว่าด้วยศัพท์ที่เป็นไวพจน์ของแผ่นดิน ๑๒ ศัพท์ ศัพท์ที่เป็นไวพจน์ของทองคำ ๑๕ ศัพท์ ศัพท์ที่มีความหมายว่าท้องฟ้า ๑๖ ศัพท์ เป็นต้น อัธยายะที่เหลือก็แสดงไวพจน์ของศัพท์คล้ายกันนี้ และยังได้รวบรวมกิริยาอาขยาตที่มีความหมายเหมือนกันมาไว้ด้วยกัน เช่น กิริยาอาขยาตที่มีความหมายว่า “สว่างไสว” (**ชลติ**) คือ **ภฺราชเต ภฺราศเต ภฺราศฺยติ ทีทยติ โศจติ มนฺทเต ภนฺทเต โรจเต โชฺยตเต โทฺยตเต ทฺยุมตฺ อิติ เอกาทศ ชวฺรติ กรมาณะ.** (นิฆัณฏุ ๑/๑๖)

ในพระไตรปิฎกแสดงว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสคุณสมบัติของพราหมณ์ ผู้เป็นนักปราชญ์ มีความรู้ถึงฝั่งไตรเพท ว่า

นิรุตฺติยา จ กุสโล นิฆณฺฏุมฺหิ วิสารโท
ปทโก เกฏุภวิทู ฉนฺโทวิจิตฺตโกวิโท.

(ขุ.อุทาน. ๓๓/๒๐๑)

เชี่ยวชาญในคัมภีร์ไวยากรณ์ รอบรู้ในคัมภีร์อภิธาน ชำนาญในการจำแนกบท ชำชองในคัมภีร์อลังการะ และเก่งกาจในคัมภีร์ฉันท์กาพย์กลอน

คำว่า “**นิฆัณฏุ**” ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสนั้น หมายถึงคัมภีร์อภิธานภาษาสันสกฤตของคัมภีร์ไตรเพทนั่นเอง ไม่ได้หมายถึงคัมภีร์ราชนิฆัณฏุเป็นต้นที่เป็นคัมภีร์สาขาของคัมภีร์อายุรเวท แสดงให้เห็นว่า

พระไตรปิฎกแสดงคัมภีร์นิฆัณฏุไว้ในฐานะคัมภีร์บริวารของคัมภีร์ไตรเพท แม้จะมีเนื้อความเกื้อกูลต่อผู้ศึกษาไตรเพทเป็นอย่างมากก็ตาม แต่เมื่อภาษาสันสกฤตแพร่หลายออกไป และเป็นภาษาที่ยอมรับให้ใช้จารึกวรรณคดีต่างๆ เช่น อิติหาสะ (ประวัติศาสตร์) กาวฺยะ (กาพย์) นาฏกะ (นาฏศิลป์) เป็นต้น คำศัพท์ที่มีอยู่ในคัมภีร์นิฆัณฏุไม่เพียงพอต่อการนำไปใช้ นักปราชญ์ทั้งหลายจึงได้รจนาคัมภีร์อภิธานสันสกฤตขึ้นใหม่อีกหลายคัมภีร์ เช่น คัมภีร์อมรโกสะ เป็นต้น ซึ่งมีคำศัพท์มากครอบคลุมวรรณคดีต่างๆอย่างทั่วถึง ในการรจนาคัมภีร์อภิธานต่างๆเหล่านั้น โบราณาจารย์ได้ใช้คัมภีร์นิฆัณฏุนี้เองเป็นต้นแบบ

คัมภีร์อมรโกสะ

คัมภีร์อมรโกสะ เป็นคัมภีร์อภิธานภาษาสันสกฤตที่มีชื่อเสียงในยุคต่อมา เป็นที่ยอมรับในหมู่นักปราชญ์มากที่สุด รวบรวมคำศัพท์ที่ปรากฏในคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตมีคัมภีร์ปาณินิเป็นต้นไว้อย่างครบถ้วน รจนาโดยพระอมรสีหเถระ ในการรจนานั้นท่านใช้คำศัพท์ที่รัดกุมครอบคลุมเนื้อความได้มาก แสดงนามและลิงค์ไว้อย่างเป็นระเบียบ จึงได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย

ศัพท์สำนวนโวหารที่มีอยู่ในคัมภีร์นิฆัณฏุและอมรโกสะนั้น เนื้อความบางส่วนมีความสอดคล้องกับพระไตรปิฎก แต่บางส่วนไม่สอดคล้อง โบราณาจารย์ฝ่ายภาษาบาลีสมัยนั้น จึงอาศัยคัมภีร์อภิธานภาษาสันสกฤตช่วยในการค้นคว้าพระไตรปิฎก

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา

ราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ในรัชสมัยของพระเจ้ามหาปรักกมพาหุที่ ๑ ผู้ทรงกอปรด้วยทานคุณและศีลคุณเป็นต้น ทรงประสานพระสงฆ์ ๓ วัดใหญ่ที่

แตกแยกกัน คือ พระสงฆ์ในวัดมหาวิหาร วัดอภยคิริ และวัดมหาเชตวัน ให้สมัครสมานสามัคคีกันดีแล้ว พระองค์ใส่พระทัยทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างดียิ่ง ทรงรับศาสนากิจในวัดทั้ง ๓ แห่งไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์เป็นกรณีพิเศษ ตลอดพระชนมายุของพระองค์

พระโมคคัลลานเถระ ราชบัณฑิต ผู้มีข้อวัตรปฏิบัติดีงาม มีสติปัญญาเฉียบแหลม เป็นพระคันถรจนาจารย์ผู้ทรงความรู้ความสามารถ จำพรรษาอยู่ที่วัดมหาเชตวัน เขตเมืองปุลัตถิ ปัจจุบันเรียกว่าเมืองโปโลนนรุวะ อยู่ทางภาคเหนือของประเทศศรีลังกา เมื่อได้รับพระบรมราชูปถัมภ์จากพระเจ้ามหาปรักกมพาหุที่ ๑ เป็นอย่างดี จึงได้รจนาคัมภีร์ขึ้นหลายคัมภีร์ ในบรรดาคัมภีร์ที่ท่านรจนาขึ้นนั้น คัมภีร์ที่ได้รับความนิยมที่สุดคือคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา

ในการรจนาคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกานั้น พระโมคคัลลานเถระได้อาศัยคัมภีร์อภิธานอมรโกสะภาษาสันสกฤตเป็นแบบอย่าง แต่ได้อาศัยนัยต่างๆ ที่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาเป็นหลักสำคัญ ดังจะเห็นวิธีการรจนาคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาที่ถือนัยคล้อยตามพระไตรปิฎก เช่น

ในพระอภิธรรม ธัมมสังคณีได้ขยายอรรถของบทว่า “**ผสฺโส**” ไว้อย่างครบถ้วนว่า “**ผสฺโส ผุสนา สมฺผุสนา สมฺผุสิตตฺตํ**” อธิบายอรรถของบทว่า “**จิตฺตํ**” ไว้ว่า “**จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชามโนวิญฺญาณธาตุ**”. (อภิ.สงฺ ๓๔/๑๘) อธิบายอรรถของบทว่า “**วิตกฺโก**” ไว้ว่า “**ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป อปฺปนา พฺยปฺปนา เจตโส อภินิโรปนา สมฺมาสงฺกปฺโป**”. (อภิ.สงฺ ๓๔/๑๘) และอธิบายอรรถของบทว่า “**ปญฺญา**” ไว้ว่า “**ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูรี เมธา**

ปรินายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญา-โอภาโส ปญฺญาปชฺโชโต ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ”. (อภิ.สงฺ ๓๔/๑๙)

จึงเห็นได้ว่า แม้ในพระบาลีก็มีการแสดงบทไวพจน์ไว้ตามสมควร ในบาลีเนตติก็ได้แสดงบทเกี่ยวกับไวพจน์ไว้ในมหาวิภังค์ มหานิทเทส และจูฬนิทเทส โดยเฉพาะบทที่ลงกิตปัจจัยและบทกิริยาอาขยาตเป็นต้น เช่น

กามยมานสฺสาติ กามยมานสฺส อิจฺฉมานสฺส สาทิยมานสฺส ปตฺถยมานสฺส ปิหยมานสฺส อภิชปฺปมานสฺส. (ขุ.มหานิ. ๒๙/๒)

สมิชฺฌตีติ อิจฺฉติ สมิชฺฌติ ลภติ ปฏิลภติ อธิคจฺฉติ วินฺทติ. (ขุ. มหานิ. ๒๙/๓)

อาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกานี้ ได้อาศัยถ้อยคำจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาอย่างแน่นอน เพราะคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาท่านรจนาโดยอาศัยคัมภีร์อมรโกสะ จึงมีเนื้อความบางส่วนใกล้เคียงกับอรรถกถาและฎีกา เช่น

คัมภีร์อมรโกสะกล่าวปริภาสาว่า

ปฺรายโศ รูปเภเทน สาหจรฺยาจฺจ กุตฺรจิตฺ
สฺตฺรีปุนปุสกำ เชฺญยฺยำ ตทฺวิเศษวิเธะ กฺวจิตฺ.
(อมรโกส คาถา ๓)

ปริวรรตเป็นบาลีว่า

ปายโส รูปเภเทน สาหจริยา จ กุตฺรจิ
ถีปุนปุสกำ เญยฺยำ ตพฺพิเสสวิธิ กฺวจิ.

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกากล่าวปริภาสามีเนื้อความเหมือนกันว่า

ภิยฺโย รูปนฺตราสาห- จริเยน จ กตฺถจิ
กฺวจาหจฺจวิธาเนน เถยฺยํ ถีปุนฺนปุสกํ.

(อภิธาน. คาถา จ)

นักศึกษาพึงทราบความเป็นไปของอิตถีลิงค์ ปุงลิงค์ และนปุงสกลิงค์ ของแต่ละนามศัพท์ โดยนัย ๓ อย่าง คือ รูปันตรนัย ซึ่งมีใช้มากที่สุด สาหจริยนัย และ อาหัจจวิธานนัย ซึ่งมีใช้บ้างไม่มากนัก

คัมภีร์อมรโกสะ กล่าวว่า

สรีรสาธนาเปกฺขํ นิจฺจํ ยํ กมฺม ตํ ยโม
นิยโม ตุ สยํ กมฺมา- นิจฺจมาคนฺตุสาธนํ.

(อมรโกส ๒/๗)

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา กล่าวว่า

ยํ เทหสาธนาเปกฺขํ นิจฺจํ กมฺมมยํ ยโม
อาคนฺตุสาธนํ กมฺมํ อนิจฺจํ นิยโม ภเว.

(อภิธาน. ๒/๔)

กรรมคือการเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น อันมองหาซึ่งการสำเร็จด้วยกายเป็นนิตย์มีอยู่ กรรมนี้ ชื่อว่ายมศีล (ศีล ๕) กรรมมีการรับอุโบสถศีลเป็นต้นอันท่านให้สำเร็จโดยชั่วขณะ บางครั้งบางคราว ชื่อว่าเป็นนิยมศีล(อุโบสถศีล)

จะเห็นได้ว่าพระโมคคัลลานเถระรจนาคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาขึ้น ได้รวบรวมศัพท์ที่มีเนื้อความคล้อยตามพระพุทธพจน์ จากคัมภีร์อมรโกสะมาเพิ่มเติมไว้ในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกานี้ด้วย ท่านจึงกล่าวไว้ในปริภาสาว่า

ภิยฺโย ปโยคมาคมฺม โสคเต อาคเม กฺวจิ
นิฆณฺฑุยุตฺติญฺจานีย นามลิงฺคํ กถียติ.
(อภิธาน. คาถา ฌ)

นามและลิงค์ ที่ข้าพเจ้านำอุทาหรณ์ในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นพระดำรัสของพระสุคตมาไว้โดยมาก ในบางที่นำอุทาหรณ์อันสมควรจากคัมภีร์นิฆัณฑุมากล่าวไว้ด้วย

คัมภีร์อมรโกสะแบ่งออกเป็น ๓ กัณฑ์ คือ ปฐมกัณฑ์ ทุติยกัณฑ์ และตติยกัณฑ์

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา ก็แบ่งออกเป็น ๓ กัณฑ์ คือ

สัคคกัณฑ์ที่ ๑ แสดงคำศัพท์ที่มีความหมายว่า พระพุทธเจ้า นิพพาน พระอรหันต์ สวรรค์ เทวดา และอสูร เป็นต้น โดยจัดคำศัพท์ที่มีเนื้อความเหมือนกัน ไว้ด้วยกัน และได้รวบรวมคำศัพท์ที่มีใช้เฉพาะในพระพุทธศาสนาไว้ด้วย คือคำศัพท์ที่มีเนื้อความว่า กุศล อกุศล ผัสสะ ปัญญา วิตก วิริยะ เป็นต้น

ภูกัณฑ์ที่ ๒ แบ่งออกเป็น ๗ วรรคย่อย คือ **ภูมิวรรค** แสดงศัพท์โวหารเกี่ยวกับแผ่นดิน **ปุรวรรค** แสดงศัพท์โวหารเกี่ยวกับเมืองและประเทศ **นรวรรค** แสดงศัพท์โวหารเกี่ยวกับมนุษย์ **จตุพพรรณวรรค** แสดงศัพท์โวหารเกี่ยวกับวรรณะสี **อรัญญวรรค** แสดงศัพท์โวหารเกี่ยวกับป่าไม้ **เสลวรรค** แสดงศัพท์โวหารเกี่ยวกับภูเขา และ **ปาตาลวรรค** แสดงศัพท์โวหารเกี่ยวกับโลกบาดาล

สามัญญกัณฑ์ที่ ๓ แบ่งออกเป็น ๔ วรรคย่อย คือ **วิเสสยาธีนวรรค** แสดงศัพท์โวหารที่เป็นบทวิเสสนะอันเกี่ยวข้องกับลิงค์ทั้ง ๓ **สังกิณณวรรค** แสดงศัพท์โวหารเบ็ดเตล็ดทั่วไป **อเนกัตถวรรค** แสดงบทที่มีเนื้อความหลายอย่าง **อัพยยวรรค** แสดงอรรถของบทอุปสัคและบทนิบาต

การจัดแบ่งเป็นกัณฑ์ในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกานี้ หากจะสงเคราะห์ศัพท์ที่มีลักษณะเหมือนกันเข้าด้วยกัน จะแบ่งได้เพียง ๒ กัณฑ์ คือ

กัณฑ์ที่ ๑ สงเคราะห์กลุ่มศัพท์ที่แสดงโวหารเหมือนกันเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งประกอบด้วยสัคคกัณฑ์ ภูกัณฑ์ และสามัญญกัณฑ์บางส่วน

กัณฑ์ที่ ๒ สงเคราะห์กลุ่มศัพท์ที่มีความหมายหลายอย่าง เข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งประกอบด้วยอเนกัตถวรรคและอัพยยวรรคในสามัญญกัณฑ์ที่เหลือ

พระคันถรจนาจารย์ผู้มีชื่อว่า “โมคคัลลานะ” มีด้วยกันหลายรูป จึงทำให้นักปราชญ์สายบาลีมีความสงสัยว่า พระโมคคัลลานเถระผู้รจนาคัมภีร์ต่างๆนั้น เป็นรูปเดียวกันหรือคนละรูป เพราะว่าพระเถระผู้รจนาคัมภีร์ไวยากรณ์โมคคัลลานะ ก็มีชื่อว่าโมคคัลลานะเช่นกัน นักปราชญ์บางท่านจึงเข้าใจผิดว่า พระโมคคัลลานะผู้รจนาคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา กับพระโมคคัลลานะคัมภีร์ไวยากรณ์โมคคัลลานะเป็นพระเถระรูปเดียวกัน แต่ก็เห็นตรงกันว่าเป็นคนละรูปกับพระโมคคัลลานมหาสามิผู้รจนาคัมภีร์สัททลักขณะอันเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีน้อย

แต่โบราณาจารย์ส่วนมากลงความเห็นว่าเป็นคนละรูปกัน เพราะสถานที่อยู่ และมติในการรจนาคัมภีร์ของพระเถระทั้ง ๒ รูปนั้นแตกต่างกัน ดังนี้

พระโมคคัลลานเถระผู้รจนาคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา พำนักอยู่วัดมหาเชตวัน เมืองปุลัตถิ สังกัดสโรคามนิกาย ส่วนพระโมคคัลลานเถระผู้รจนาคัมภีร์ไวยากรณ์ โมคคัลลานะ พำนักอยู่วัดถูปาราม เมืองอนุราธปุระ สังกัดอุตตรมูลนิกาย ซึ่งทั้ง ๒ วัด ก็ตั้งอยู่ทางภาคเหนือของประเทศศรีลังกาเหมือนกัน

มติในการรจนาคัมภีร์ของพระเถระทั้ง ๒ ท่าน ก็มีความแตกต่างกัน คือ พระเถระผู้รจนาคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา จะถือนัยคล้อยตามพระกัจจายนเถระผู้รจนาคัมภีร์ไวยากรณ์กัจจายนะ ส่วนพระเถระผู้รจนาคัมภีร์ไวยากรณ์โมคคัลลานะ จะถือนัยต่างออกไป ซึ่งมีข้อวินิจฉัยให้เห็นดังนี้

คัมภีร์กัจจายนะ แสดงอุปสัคไว้ ๒๐ บท โดยมี **นิ นี อว** แต่ไม่มี **โอ**

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา แสดงอุปสัคไว้ ๒๐ บท มี **นิ นี อว** ไม่มี **โอ** ตามนัยของคัมภีร์กัจจายนะ

ส่วนคัมภีร์โมคคัลลานะ แสดงอุปสัคไว้ ๒๐ บทเหมือนกัน มี **นิ อว โอ** แต่ไม่มี **นี**

ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงสามารถวินิจฉัยได้ว่า พระโมคคัลลานเถระผู้รจนาคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา กับพระโมคคัลลานเถระผู้รจนาคัมภีร์ไวยากรณ์โมคคัลลานะ เป็นคนละรูปกันอย่างแน่นอน

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาฎีกา

ในรัชสมัยของพระเจ้าสีหตูราช (พระยาสี่ช้างเผือก) มีเมืองปินยะ (วิชยปุระ) เป็นราชธานีแห่งประเทศพม่า ราว พ.ศ. ๑๘๕๙ มหาอำมาตย์คนหนึ่งชื่อว่าสิรีมหาจตุรังคพละ เป็นผู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์ไวยากรณ์ฝ่ายภาษาบาลีและสันสกฤต ได้อาศัยคัมภีร์ต่างๆทั้งฝ่ายภาษาบาลีและสันสกฤต รจนาคัมภีร์ฎีกาขึ้นเพื่ออธิบายศัพท์ในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา โดยแสดงการวิเคราะห์อรรถของศัพท์ แยกธาตุปัจจัย และแสดงวิธีสำเร็จรูปของบทตามนิรุตตินัย ใช้ชื่อคัมภีร์ว่า “อภิธานัปปทีปิกาฎีกา” ซึ่งได้รับความนิยมใช้เป็นคู่มือในการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวางมาจนถึงปัจจุบัน

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาสูจิ

เนื่องจากคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาฎีกาได้อธิบายขยายความ แสดงรูปวิเคราะห์ และแยกธาตุปัจจัยไปตามลำดับบทที่มีอยู่ในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา ยากต่อการค้นหาบทต่างๆ ครั้นในราว พ.ศ. ๒๔๓๖ พระสุภูติเถระชาวสีหฬได้เรียบเรียงคัมภีร์ขึ้นใหม่ชื่อว่า “อภิธานัปปทีปิกาสูจิ” โดยเรียงบทไปตามลำดับอักษรเพื่อให้สะดวกต่อการค้นหาศัพท์ ใช้วิธีการแสดงรูปวิเคราะห์ การแยกธาตุ แยกปัจจัยตามคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาฎีกา และ

ได้เพิ่มเติมข้อความที่นำมาจากคัมภีร์สัททนีติและคัมภีร์สันสกฤตที่ควรรู้ควรเข้าใจมารวมไว้ด้วย จึงถือว่าเป็นคัมภีร์ที่รวบรวมศัพท์อภิธานไว้อย่างสมบูรณ์ควรค่าแก่การมีไว้เพื่อศึกษาค้นคว้าเพิ่มขึ้นอีกคัมภีร์หนึ่ง

คัมภีร์อภิธานนิสสยะ

มีการค้นพบศิลาจารึกที่แสดงหลักฐานการจารึกเมื่อ จ.ศ. ๘๐๔ ตรงกับ พ.ศ. ๑๙๘๖ ที่วัดแต๊กหน่วย แว๊กจีเอง เมืองพุกาม ประเทศสหภาพพม่า กล่าวถึงคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกานิสสยะ รวมไว้ในบัญชีรายชื่อพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆที่สร้างถวายไว้พร้อมกับวัด จึงทราบได้ว่ามีคัมภีร์นิสสยะของคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาเกิดขึ้นก่อนแล้ว แต่ไม่สามารถระบุได้ชัดว่าเกิดขึ้นในสมัยใด แต่เชื่อกันว่าเกิดขึ้นในสมัยเมืองปินยะเป็นราชธานีนั่นเอง

ต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๖๙ พระอัคคธัมมาภิวังสเถระ วัดอภยาราม เมืองมัณฑเล ประเทศสหภาพพม่า ได้รจนาคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกานิสสยะขึ้นใหม่ ใช้ชื่อคัมภีร์ว่า “อภิธานนิสสยะ” และใน พ.ศ. ๒๕๒๓ พระเกลาสเถระ วัดมหาวิสุตาราม เมืองปขุกกู ประเทศสหภาพพม่าเช่นกัน ได้รจนาคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกานิสสยะขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่ง ใช้ชื่อคัมภีร์ว่า “ปขุกกูอภิธานนิสสยะ”

เนื่องจากคัมภีร์อภิธานนิสสยะทั้ง ๒ ฉบับนั้น เป็นคัมภีร์อภิธานที่ท่านแปลสู่ภาษาพม่า จึงเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้รู้ภาษาพม่าเท่านั้น

คัมภีร์อภิธานในประเทศไทย

ประเทศไทยได้นำคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกามาศึกษาและพิมพ์เผยแพร่ ดังมีข้อความปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาฉบับฉบับมหา

มกุฏราชวิทยาลัยว่า “พระคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา หรือพจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย ฉบับของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธ ทรงเรียบเรียงถวายเพื่อเป็นราชพลีธรรมบรรณาการ แด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าสยาม พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖” (มหามกุฏราชวิทยาลัย ส่งถึงเจ้าอาวาสวัดราชบพิธ เรื่อง ลิขสิทธิ์แห่งพระคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๐๗, พระคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา พิมพ์ครั้งที่ ๒ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย)

ก่อนพระคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เคยมีคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแปลเป็นภาษาไทยฉบับใบลาน แต่ไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นผู้แปลและเรียบเรียงในสมัยใด

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแปล ฉบับนักศึกษา พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๒๙ เป็นฉบับพิมพ์ดีดใช้ถ่ายเอกสาร ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๙ ในนามชมรมนิรุตติศึกษา เพื่อใช้เป็นหลักสูตรที่ ๒ ในชั้นเรียนคัมภีร์บาลีใหญ่

เมื่อนักศึกษาและนักค้นคว้า ได้เรียนคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแล้ว ทรงจำไว้ได้ จนขึ้นใจแล้ว ย่อมสามารถเข้าใจเนื้อความที่สุขุมลุ่มลึกได้โดยง่าย และเข้าใจพระบาลีที่ เป็นพระพุทธพจน์ทั้ง ๓ ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ได้โดยไม่ยากลำบาก เพราะฉะนั้น ท่านพระโมคคัลลานเถระ จึงได้กล่าวไว้ในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกานี้ก่อนจบสัคคกัณฑ์ที่ ๑ ว่า

ธาเรนฺโต ชนฺตุ สเสฺนห- มภิธานปฺปทีปิกำ
ขุทฺทกานฺยตฺถชาตานิ สมฺปสฺสติ ยถาสุขำ.

(อภิธาน. ๑/๑๗๙)

ผู้ศึกษา เมื่อได้ทรงจำคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา ซึ่งมีศัพท์และไวพจน์ต่างๆ ที่น่าสนใจไว้ได้แล้ว ย่อมเข้าใจอรรถาธิบายน้อยบ้าง มากบ้าง ย่อบ้าง พิสดารบ้าง เป็นต้น ได้โดยง่าย

ดังนั้นการเรียนการสอนแบบพิสดาร นับว่ามีความจำเป็นมาก ต้องใช้ตำราช่วยอีกจำนวนมาก ซึ่งปัจจุบันมีอยู่น้อยยังไม่ครบสมบูรณ์ ทำให้เป็นที่ลำบากแก่ผู้เรียนผู้สอนอย่างมาก ดังนั้น ผู้เคยศึกษาคัมภีร์นิรุตติศาสตร์คือคัมภีร์บาลีใหญ่มาแล้ว จึงพากันพยายามจัดทำตำราฉบับแปลบ้าง อธิบายบ้าง คู่มือการเรียนการสอนบ้าง เพื่อใช้ประกอบในการศึกษา คัมภีร์นิรุตติศาสตร์ให้ง่ายและแพร่หลายต่อไป

คัมภีร์ “**อภิธานปฺปทีปิกา**” นี้ ใช้สอนเป็นหลักสูตรบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก ชั้นปีที่ ๓ ในสถาบันบาลีใหญ่และพระไตรปิฎก หลายรุ่น เพื่อให้นักศึกษาได้ใช้ค้นหาคำศัพท์ในหลักสูตรแปลพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นภาควิชาพื้นฐานที่มีอุปการะมากในการศึกษาและค้นคว้าพระไตรปิฎกทั้งภาคภาษาบาลีและภาษาไทย มาตราบเท่าปัจจุบัน

พระมหาสมปอง มุทิโต
๑ ธันวาคม ๒๕๖๘

สารปณฺณ

มาติกา **ปิฏฺฐงฺก**

ปณามคาถา **๑**

พุทฺธปณาม ๑

ธมฺมปณาม ๑

สงฺฆปณาม ๑

ปฏิญฺญา ๒

ปริภาสา ๒

๑. สคฺคกณฺฑ **๓**

๑.๑. พุทธาทิวคฺค ๓

๑.๒. สคฺคาทิวคฺค ๔

๑.๓. ทิสาทิวคฺค ๕

๑.๔. กุสลาทิวคฺค ๑๐

๑.๕. จิตฺตาทิวคฺค ๑๖

๒. ภูกณฺฑ **๑๙**

๒.๑. ภูมิวคฺค ๑๙

๒.๒. ปุรวคฺค ๒๐

๒.๓. นรวคฺค ๒๓

๒.๔. จตุพฺพณฺณวคฺค ๓๒

๒.๔.๑. ขตฺติยวคฺค ๓๒

๒.๔.๒. พฺราหฺมณวคฺค ๓๘

๒.๔.๓. เวสฺสวคฺค ๔๑

๒.๔.๔. สุทฺทวคฺค ๔๖

๒.๕. อรญฺญวคฺค ๔๙

๒.๖. เสลวคฺค ๕๕

๒.๖.๑. เสลาทิวคฺค ๕๕
๒.๖.๒. สีหาทิวคฺค ๕๕
๒.๗. ปาตาลวคฺค ๕๙

๓. สามญฺญกณฺฑ **๖๓**
๓.๑. วิเสสฺยาธีนวคฺค ๖๓
๓.๒. สงฺกิณฺณวคฺค ๖๘
๓.๓. อเนกตฺถวคฺค ๗๐
๓.๓.๑. คาถาเนกตฺถวคฺค ๗๐
๓.๓.๒. คาถาทฺธาเนกตฺถวคฺค ๗๖
๓.๓.๓. คาถาปาทาเนกตฺถวคฺค ๙๒
๓.๔. อพฺยยวคฺค ๑๐๐
๓.๔.๑. เอกตฺถนิปาตปท ๑๐๐
๓.๔.๒. อุปสคฺคปท ๑๐๓
๓.๔.๓. อเนกตฺถนิปาตปท ๑๐๕
๓.๔.๔. วิภตฺยนฺตปจฺจย ๑๐๗

นิคมนคาถา ๑๐๘
อภิธานานุกฺกม ๑๐๙

อภิธานปฺปทีปิกา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปณามคาถา

พุทฺธปณาม

[ก] ตถาคโต โย กรุณากโร กโร-
ปยาต'โมสชฺช สุขปฺปทำ ปทำ
อกา ปรตฺถำ กลิสมฺภเว ภเว
นมามิ ตำ เกวลทุกฺกรำ กรำ.

ธมฺมปณาม

[ข] อปูชยุำ ยำ มุนิกุญฺชรา ชรา-
รุชาทิมุตฺตา ยหิมุตฺตเร ตเร
จิตา ติวฏฺฏมฺพุนิธึ นรานรา
ตรึสุ ตำ ธมฺมมฆปฺปหำปหำ.

สงฺฆปณาม

[ค] คตำ มุนินฺโทรสสูนุตำ นุตำ
สุปุญฺญเขตฺตำ ภุวเนสุ ตำ สุตำ
คณมฺปิ ปาณีกตสำวรำ วรำ
สทา คุโณเฆน นิรนฺตรนฺตรำ.

ปฏิญฺญา

[ฆ] นามลิงฺเคสุ โกสลฺล- มตฺถนิจฺฉยการณํ
ยโต มหพฺพลํ พุทฺธ- วจเน ปาฏวตฺถินํ.
[ง] นามลิงฺคานฺย'โต พุทฺธ- ภาสิตสฺสา'รหานฺย'หํ
ทสฺสยนฺโต ปกาเสสฺส- มภิธานปฺปทีปิกํ.

ปริภาสา

[จ] ภิยฺโย รูปนฺตรา สาห- จริเยน จ กตฺถจิ
กฺวจา'หจฺจวิธาเนน เถยฺยํ ถีปุนฺนปุสกํ.
[ฉ] อภินฺนลิงฺคานํ เยว ทฺวนฺโท จ ลิงฺควาจกา
คาถาปาทนฺตมชฺฌฏฺฐา ปุพฺพํ ยนฺตฺยปเร ปรํ.
[ช] ปุมิตฺถิยํ ปทํ ทฺวีสุ สพฺพลิงฺเค จ ติสฺ'วิติ
อภิธานนฺตรารมฺเภ เถยฺยํ ตฺว'นฺต'มถาทิ จ.
[ฌ] ภิยฺโย ปโยค'มาคมฺม โสคเต อาคเม กฺวจิ
นิฆณฺฑุยุตฺติ'ญฺจา'นีย นามลิงฺคํ กถียติ.

๑. สคฺคกณฺฑ

๑.๑. พุทฺธาทิวคฺค

[๑] พุทฺโธ ทสพโล สตฺถา สพฺพญฺญู ทฺวิปทุตฺตโม
มุนินฺโท ภควา นาโถ จกฺขุมงฺคีรโส มุนิ.
[๒] โลกนาโถนธิวโร มเหสิ จ วินายโก
สมนฺตจกฺขุ สุคโต ภูริปญฺโญ จ มารชิ.
[๓] นรสีโห นรวโร ธมฺมราชา มหามุนิ
เทวเทโว โลกครุ ธมฺมสฺสามี ตถาคโต.
[๔] สยมฺภู สมฺมาสมฺพุทฺโธ วรปญฺโญ จ นายโก
ชิโน สกฺโก ตุ สิทฺธตฺโถ สุทฺโธทนิ จ โคตโม.
[๕] สกฺยสีโห ตถา สกฺย- มุนิ จาทิจฺจพนฺธุ จ.
[๖] โมกฺโข นิโรโธ นิพฺพานํ ทีโป ตณฺหกฺขโย ปรํ
ตาณํ เลณมรูปํ จ สนฺตํ สจฺจมนาลยํ.
[๗] อสงฺขตํ สิวมมตํ สุทฺทฺทสํ
ปรายณํ สรณมนีติกํ ตถา
อนาสวํ ธุวมนิทสฺสนากตา-
ปโลกิตํ นิปุณมนนฺตมกฺขรํ.
[๘] ทุกฺขกฺขโย พฺยาพชฺฌํ จ วิวฏฺฏ์ เขม เกวลํ
อปวคฺโค วิราโค จ ปณีตมจฺจุตํ ปทํ.
[๙] โยคกฺเขโม ปารมปิ มุตฺติ สนฺติ วิสุทฺธิโย
วิมุตฺยสงฺขตธาตุ- สุทฺธินิพฺพุติโย สิยุ.

อิติ พุทฺธาทิวคฺโค.

๑.๒. สคฺคาทิวคฺค

[๑๐] ขีณาสโว ตฺวเสกฺโข จ วีตราโค ตถารหา
เทวโลโก ทิโว สคฺโค ติทิโว ติทสาลโย.

[๑๑] ติทสา ตฺวมรา เทวา วิพุธา จ สุธาสิโน
สุรา มรู ทิโวกา จา- มตปา สคฺควาสิโน.

[๑๒] นิชฺชรานิมิสา ทิพฺพา อปุเม เทวตานิ จ.

[๑๓] สิทฺโธ ภูโต จ คนฺธพฺโพ คุยฺหโก ยกฺขรกฺขสา
กุมฺภณฺโฑ จ ปิสาจาที นิทฺทิฏฺฐา เทวโยนิโย.

[๑๔] ปุพฺพเทวา สุรริปู อสุรา ทานวา ปุเม
ตพฺพิเสสา ปหาราโท สมฺพโร พลิอาทโย.

[๑๕] ปิตามโห ปิตา พฺรหฺมา โลเกโส กมลาสโน
ตถา หิรณฺยคพฺโภ จ สุรเชฏฺโฐ ปชาปติ.

[๑๖] วาสุเทโว หริ กณฺโห เกสโว จกฺกปาณฺยถ
มหิสฺสโร สิโว สูลี อิสฺสโร ปสุปตฺยปิ.

[๑๗] หโร วุตฺโต กุมาโร ตุ ขนฺโท สตฺติธโร ภเว.

[๑๘] สกฺโก ปุรินฺทโท เทว- ราชา วชิรปาณิ จ
สุชมฺปติ สหสฺสกฺโข มหินฺโท วชิราวุโธ.

[๑๙] วาสโว จ ทสสต- นยโน ติทิวาธิภู
สุรนาโถ จ วชิร- หตฺโถ จ ภูตปตฺยปิ.

[๒๐] มฆวา โกสิโย อินฺโท วตฺรภู ปากสาสโน
วิโฑโชถ สุชาตสฺส ภริยาถ ปุรํ ภเว.

[๒๑] มสกฺกสารา วสฺโสก- สารา เจวามราวตี
เวชยนฺโต ตุ ปาสาโท สุธมฺมา ตุ สภา มตา.

[๒๒] เวชยนฺโต รโถ ตสฺส วุตฺโต มาตลิ สารถิ
เอราวโณ คโช ปณฺฑุ- กมฺพโล ตุ สิลาสนํ.
[๒๓] สุวีโรจฺจาทโย ปุตฺตา นนฺทา โปกฺขรณี ภเว
นนฺทนํ มิสฺสกํ จิตฺต- ลตา ผารุสกํ วนา.
[๒๔] อสนิ ทฺวีสุ กุลิสํ วชิรํ ปุนฺนปุสเก
อจฺฉราโยตฺถิยํ วุตฺตา รมฺภาอลมฺพุสาทโย
เทวิตฺถิโยถ คนฺธพฺพา ปญฺจสิโขติ อาทโย.
[๒๕] วิมาโนนิตฺถิยํ พฺยมฺหํ ปียูสํ ตฺวมตํ สุธา
สิเนรุ เมรุ ติทิวา- ธาโร เนรุ สุเมรุ จ.
[๒๖] ยุคนฺธโร อีสธโร กรวีโก สุทสฺสโน
เนมินฺธโร วินตโก อสฺสกณฺโณ กุลาจลา.
[๒๗] มนฺทากินี ตถากาส- คงฺคา สุรนทีปฺยถ.
[๒๘] โกวิฬาโร ตถา ปาริ- จฺฉตฺตโก ปริชาตโก
กปฺปรุกฺโข ตุ สนฺตานา- ทโย เทวทฺทุมา สิยุ.

อิติ สคฺคาทิวคฺโค.

๑.๓. ทิสาทิวคฺค

[๒๙] ปาจีปตีจฺยุทีจิตฺถี ปุพฺพปจฺฉิมอุตฺตรา
ทิสาถ ทกฺขิณาปาจี วิทิสานุทิสา ภเว.
[๓๐] เอราวโณ ปุณฺฑรีโก วามโน กุมุโทณฺหโน
ปุปฺผทนฺโต สพฺพภุมฺโม สุปฺปตีโก ทิสาคชา.
[๓๑] ธตรฏฺโฐ จ คนฺธพฺพา- ธิโป กุมฺภณฺฑสามิ ตุ
วิรูฬฺหโก วิรูปกฺโข ตุ นาคาธิปตีริโต.

[๓๒] ยกฺขาธิโป เวสฺสวโณ กุเวโร นรวาหโน
อฬกาฬกมนฺทาสฺส ปุรี ปหรณํ คทา
จตุทฺทิสานมธิปา ปุพฺพาทีนํ กมา อิเม.
[๓๓] ชาตเวโท สิขี โชติ ปาวโก ทหโนนโล
หุตาวโหจฺจิมา ธูม- เกตฺวคฺคิ คินิ ภานุมา.
[๓๔] เตโช ธูมสิโข วายุ- สโข จ กณฺหวตฺตนี
เวสฺสานโร หุตาโสถ สิขา ชาลจฺจิ จาปุเม.
[๓๕] วิปฺผุลิงฺคํ ผุลิงฺคํ จ ภสฺมา ตุ เสฏฺจิ ฉาริกา.
[๓๖] กุกฺกุโฬ ตุณฺหภสฺมสฺมิ- มงฺคาโร ลาตมุมฺมุกํ
สมิธา อิธฺมํ เจโธ อุปาทานํ ตถินฺธนํ.
[๓๗] อโถภาโส ปกาโส จา- โลโกชฺโชตาตปา สมา
มาลุโต ปวโน วายุ วาโตนิรสมีรณา
คนฺธวาโห ตถา วาโย สมีโร จ สทาคติ.
[๓๘] วายุเภทา อิเม ฉุทฺธงฺ- คโม จาโธคโม ตถา
กุจฺฉิฏฺโจ จ โกฏฺจาสโย อสฺสาสงฺคานุสาริโน.
[๓๙] อโถ อปานํ ปสฺสาโส อสฺสาโส อานมุจฺจเต.
[๔๐] เวโค ชโว รโย ขิปฺปํ ตุ สีฆํ ตุริตํ ลหุ
อาสุ ตุณฺณมรํ จาวิ- ลมฺพิตํ ตุวฏฺปิ จ.
[๔๑] สตตํ นิจฺจมวิรตา-
นารตสนฺตตมนวรตํ จ ธุวํ
ภุสมติสโย จ ทพฺหํ
ติพฺเพกนฺตาติมตฺตพาพฺหานิ
ขิปฺปาที ปณฺฑเก ทพฺเพ
ทพฺพคา เตสุ เย ติสุ.

[๔๒] อวิคฺคโห ตุ กาโม จ มโนภู มทโน ภเว
อนฺตโก วสวตฺตี จ ปาปิมา จ ปชาปติ.
[๔๓] ปมตฺตพนฺธุ กณฺโห จ มาโร นมุจิ ตสฺส ตุ
ตณฺหารตีรคา ธีตู หตฺถี ตุ คิริเมขโล.
[๔๔] ยมราชา จ เวสายี ยโมสฺส นยนาวุธ
เวปจิตฺติ ปุโลโม จ กิมฺปุริโส จ กินฺนโร.
[๔๕] อนฺตลิกฺขํ ขมาทิจฺจ- ปโถพฺภ คคนมฺพรํ
เวหาโส จานิรปโถ อากาโส นิตฺถิยํ นภ.
[๔๖] เทโว เวหายโส ตารา- ปโถ สุรปโถ อฆ.
[๔๗] เมโฆ วลาหโก เทโว ปชฺชุนฺโนมฺพุธโร ฆโน
ธาราธโร จ ชีมูโต วาริวาโห ตถามฺพุโท.
[๔๘] อพฺภ ตีสฺวถ วสฺสํ จ วสฺสนฺ วุฏฺจิ นาริยํ
สเตรตากฺขตา วิชฺชุ วิชฺชุตา จาจิรปฺปภา.
[๔๙] เมฆนาเท ตุ ธนิตํ คชฺชิตํ รสิตาทิ จ
อินฺทาวุธ อินฺทธนุ วาตกฺขิตฺตมฺพุ สีกโร.
[๕๐] อาสาโร ธารา สมฺปาโต กรกา ตุ ฆโนปล
ทุทฺทินนฺ เมฆจฺฉนฺนาเห ปิธานนฺ ตฺวปธารณ.
[๕๑] ติโรธานนฺตรธานา- ปิธาน ฉาทนานิ จ
อินฺทุ จนฺโท จ นกฺขตฺต- ราชา โสโม นิสากโร.
[๕๒] โอสธีโส หิมรสิ สสงฺโก จนฺทิมา สสี
สีตรสิ นิสานาโถ อุสุราชา จ มา ปุเม.
[๕๓] กลา โสฬสโม ภาโค พิมฺพ ตุ มณฺฑล ภเว
อฑฺโฒ ตฺวทฺโธ อุปฑฺโฒ จ วา ขณฺฑ สกล ปุเม.

[๕๔] อทฺธุ วุตฺตุ สเม ภาเค ปสาโท ตุ ปสนฺนตา
โกมุที จนฺทิกา ชุณฺหา กนฺติ โสภา ชุติจฺฉวิ.
[๕๕] กลงฺโก ลญฺฉนุ ลกฺขุ องฺโกภิญฺญาณ ลกฺขณุ
จิหนุ จาปิ โสภา ตุ ปรมา สุสมาถ จ.
[๕๖] สีตุ คุเณ คุณิลิงฺคา สีตสิสิรสีตลา
หิมุ ตุหินมุสฺสาโว นีหาโร มหิกาปฺยถ.
[๕๗] นกฺขตฺตุ โชติ ภุ ตารา อปุเม ตารโกสุ จ.
[๕๘] อสฺสยุโช ภรณิตฺถี สกตฺติกา โรหิณี ปิจ
มิคสิรมทฺทา จ ปุนพฺพสุ ผุสฺโส จาสิเลสปิ.
[๕๙] มาฆา จ ผคฺคุนี เทฺว จ หตฺถา จิตฺตา จ สาติปิ
วิสาขานุราธา เชฏฺฐา มูลาสาฬฺหา ทุเว ตถา.
[๖๐] สวโณ จ ธนิฏฺฐา จ สตภิสโช ปุพฺพุตฺตรภทฺทปทา
เรวตฺยปีติ กมโต สตฺตาธิกวีส นกฺขตฺตา.
[๖๑] โสพฺภานุ กถิโต ราหุ สูราที ตุ นวคฺคหา
ราสิ เมสาทิโก ภทฺท- ปทา โปฏฺฐปทา สมา.
[๖๒] อาทิจฺโจ สูริโย สูโร สตรํสิ ทิวากโร
เวโรจโน ทินกโร อุณฺหรํสิ ปภงฺกโร.
[๖๓] อสุมาลี ทินปติ ตปโน รวิ ภานุมา
รสิมา ภากโร ภานุ อกฺโก สหสฺสรสิ จ.
[๖๔] รสิ อาภา ปภา ทิตฺติ รุจิ ภา ชุติ ทีธิติ
มรีจิ ทฺวีสุ ภานฺวสุ มยูโข กิรโณ กโร.
[๖๕] ปริธี ปริเวโสถ มรีจิ มิคตณฺหิกา
สูรสฺโสทยโต ปุพฺพุฏฺ- จิตรสิ สิยารุโณ.

[๖๖] กาโลทฺธา สมโย เวลา ตพฺพิเสสา ขณาทโย
ขโณ ทสจฺฉรากาโล ขณา ทส ลโย ภเว.
[๖๗] ลยา ทส ขณลโย มุหุตฺโต เต สิยา ทส
ทส ขณมุหุตฺโต เต ทิวโส ตุ อหํ ทินํ.
[๖๘] ปภาตํ จ วิภาตํ จ ปจฺจูโส กลฺลมปฺยถ
อภิโทโส ปโทโสถ สาโย สญฺฌา ทินจฺจโย.
[๖๙] นิสา จ รชนี รตฺติ ติยามา สํวรี ภเว
ชุณฺหา ตุ จนฺทิกา ยุตฺตา ตมุสฺสนฺนา ติมิสิกา.
[๗๐] นิสีโถ มชฺฌิมารตฺติ อฑฺฒรตฺโต มหานิสา
อนฺธกาโร ตโม นิตฺถี ติมิสํ ติมิรํ ตมํ.
[๗๑] จตุรงฺคตมํ เอวํ กาฬปกฺเข จตุทฺทสี
วนสณฺโฑ ฆโน เมฆ- ปฏลํ จฑฺฒรตฺติ จ.
[๗๒] อนฺธตมํ ฆนตเม ปหาโร ยามสญฺญิโต
ปาฏิปโท ตุ ทุติยา ตติยาที ติถี ทฺวีสุ.
[๗๓] ปณฺณรสี ปญฺจทสี ปุณฺณมาสี จ ปุณฺณมา
อมาวสี ปฺยมาวาสี ถิยํ ปณฺณรสี ปรา.
[๗๔] ฆฏิกา สฏฺฐฺยโหรตฺโต ปกฺโข เตทส ปญฺจ จ
เตสุ ปุพฺพาปรา สุกฺก- กาฬา มาโส ตุ เต ทฺเว.
[๗๕] จิตฺโต เวสาข เชฏฺโฐ จา- สาฬฺโห ทฺวีสุ จ สาวโณ
โปฏฺฐปาทสฺสยุชา จ มาสา ทฺวาทส กตฺติโก.
[๗๖] มาคสิโร ตถา ผุสฺโส กเมน มาคผคฺคุณา
กตฺติกสฺสยุชา มาสา ปจฺฉิมปุพฺพกตฺติกา.
[๗๗] สาวโณ นิกฺขมณีโย จิตฺตมาโส ตุ รมฺมโก.

[๗๘] จตุโร จตุโร มาสา กตฺติกกาฬปกฺขโต
กมา เหมนฺต-คิมฺหาน- วสฺสานา อุตุโย ทฺวิสุ.
[๗๙] เหมนฺโต สิริมุตู
ฉ วา วสนฺโต จ คิมฺหวสฺสานา
สรโทติ กมา มาสา
เทฺว เทฺว วุตฺตานุสาเรน.
[๘๐] อุณฺโห นิทาโฆ คิมฺโหถ วสฺโส วสฺสานปาวุสา
อุตูหิ ตีหิ วสฺสานา- ทิเกหิ ทกฺขิณายนํ.
[๘๑] อุตฺตรายนมญฺเญหิ ตีหิ วสฺโสยนทฺวยํ
วสฺส สํวจฺฉรา นิตฺถี สรโท หายโน สมา.
[๘๒] กปฺปกฺขโย ตุ สํวฏฺโฏ ยุคนฺต ปลยา อปิ
อลกฺขี กาลกณฺณิตฺถี อถ ลกฺขี สิริตฺถิยํ.
[๘๓] ทนฺ ทานวมาตาถ เทวมาตา ปนาทิติ.
[๘๔] ปาปํ จ กิพฺพิสํ เวรา- ฆ ทุจฺจริตทุกฺกตํ
อปุญฺญากุสลํ กณฺหํ กลุสํ ทุริตาคุ จ.

อิติ ทิสาทิวคฺโค.

๑.๔. กุสลาทิวคฺค

[๘๕] กุสลํ สุกตํ สุกฺกํ ปุญฺญํ ธมฺมมนิตฺถิยํ
สุจริตมโถ ทิฏฺฐ- ธมฺมิกํ อิหโลกิกํ.
[๘๖] สนฺทิฏฺฐิกมโถ ปาร- โลกิกํ สมฺปรายิกํ
ตกฺกาลํ ตุ ตทาตฺวํ โจ- ตฺตรกาโล ตุ อายติ.

[๘๗] หาโสตฺตมนตา ปีติ วิตฺติ ตุฏฺจิ จ นาริยํ
อานนฺโท ปมุทาโมโท สนฺโตโส นนฺทิ สมฺมโท.
[๘๘] ปาโมชฺชํ จ ปโมโทถ สุขํ สาตํ จ ผาสฺวถ
ภทฺทกํ เสยฺโย สุภํ เขมํ กลฺยาณํ มงฺคลํ สิวํ.
[๘๙] ทุกฺขํ จ กสิรํ กิจฺฉ นีโฆ จ พฺยสนํ อฆ
ทพฺเพ ตุ ปาปปุญฺญานิ ตีสฺวากิจฺฉ สุขาทิ จ.
[๙๐] ภาคฺยํ นิยติ ภาโค จ ภาคเธยฺยํ วิธีริโต
อโถ อุปฺปตฺติ นิพฺพตฺติ ชาติ ชนนมุพฺภโว.
[๙๑] นิมิตฺตํ การณ จานํ ปทํ พีชํ นิพนฺธนํ
นิทานํ ปภโว เหตุ สมฺภโว เสตุ ปจฺจโย.
[๙๒] การณ ยํ สมาสนฺนํ ปทฏฺฐานํ ติ ตํ มตํ
ชีโว ตุ ปุริโสตฺตาถ ปธานํ ปกตีตฺถิยํ.
[๙๓] ปาโณ สรีริ ภูตํ วา สตฺโต เทหี จ ปุคฺคโล
ชีโว ปาณี ปชา ชนฺตุ ชโน โลโก ตถาคโต.
[๙๔] รูปํ สทฺโท คนฺธรสา ผสฺโส ธมฺโม จ โคจรา
อาลมฺพา วิสยา เตฉา- รมฺมณา ลมฺพณานิ จ.
[๙๕] สุกฺโก โคโร สิโตทาตา ธวโล เสตปณฺฑรา
โสโณ ตุ โลหิโต รตฺโต ตมฺพมญฺเชฏฺจโรหิตา.
[๙๖] นีโล กณฺหาสิตา กาโฬ เมจโก สามสามลา
สิตปีเต ตุ ปณฺฑุตฺโต อีสํ ปณฺฑุ ตุ ธูสโร.
[๙๗] อรุโณ กิญฺจิ รตฺโตถ ปาฏโล เสตโลหิโต
อโถ ปีโต หลิทฺทยาโภ ปลาโส หริโต หริ.
[๙๘] กฬาโร กปิโล นีล- ปีโตถ โรจนปฺปเภ
ปิงฺโค ปิสงฺโคปฺยถ วา กฬาราที ตุ ปิงฺคเล.

[๙๙] กมฺมาโส สพโล จิตฺโต สาโว ตุ กณฺหปีตเก
วาจฺจลิงฺคา คุณินฺเยเต คุเณ สุกฺกาทโย ปุเม.
[๑๐๐] นจฺจํ นฏฺฏฺ จ นฏนำ นตฺตนำ ลาสนำ ภเว
นจฺจนฺตุ วาทิตำ คีต- มิติ นาฏฺยมิทนฺตยำ.
[๑๐๑] นจฺจฏฺฐานำ สิยา รงฺโค- ภินโย สูจฺยสูจนำ
องฺคหาโรงฺควิกฺเขโป นฏฺฏโก นฏโก นโฏ.
[๑๐๒] สิงฺคาโร กรุโณ วีรา- พฺภุตหาสภยานกา
สนฺโต พีภจฺฉรุทฺทานิ นว นาฏฺยรสา อิเม.
[๑๐๓] โปสสฺส นาริยำ โปเส อิตฺถิยา สงฺคมมฺปติ
ยาปิหา เอส สิงฺคาโร รติกีฬาทิการโณ.
[๑๐๔] อุตฺตมปฺปกติปฺปาโย อิตฺถีปุริสเหตุโก
โส สมฺโภโค วิโยโคติ สิงฺคาโร ทุวิโธ มโต.
[๑๐๕] ภาสิตำ ลปิตำ ภาสา โวหาโร วจนำ วโจ
อุตฺติ วาจา คิรา วาณี ภารตี กถิตา วจี.
[๑๐๖] เอกาขฺยาโต ปทจโย สิยา วากฺยำ สการโก
อาเมฑิตนฺติ วิญฺเญยฺยำ ทฺวตฺติกฺขตฺตุมฺทีรณำ.
[๑๐๗] ภเย โกเธ ปสำสายำ ตุริเต โกตูหลจฺฉเร
หาเส โสเก ปสาเท จ กเร อาเมฑิตำ พุโธ.
[๑๐๘] อิรุ นารี ยชุ สาม- มิติ เวทา ตโย สิยุ
เอเตเอว ตยี นารี เวโท มนฺโต สุติตฺถิยำ.
[๑๐๙] อฏฺจโก วามโก วาม- เทโว จงฺคีรโส ภคุ
ยมทคฺคิ จ วาสิฏฺโจ ภารทฺวาโช จ กสฺสโป
เวสฺสามิตฺโตติ มนฺตานำ กตฺตาโร อิสโย อิเม.

[๑๑๐] กปฺโป พฺยากรณํ โชติ- สตฺถํ สิกฺขา นิรุตฺติ จ
ฉนฺโทวิจิติ เจตานิ เวทงฺคานิ วทนฺติ จ.

[๑๑๑] อิติหาโส ปุราวุตฺตป- ปพนฺโธ ภารตาทิโก
นามปฺปกาสกํ สตฺถํ รุกฺขาทีนํ นิฆณฺฑุ โส.

[๑๑๒] วิตณฺฑสตฺถํ วิญฺเญยฺยํ ยํ ตํ โลกายตํ อิติ
เกฏฺภํ ตุ กฺริยากปฺป- วิกปฺโป กวินํ หิโต.

[๑๑๓] อาขฺยายิโกปลทฺธตฺถา ปพนฺธกปฺปนา กถา
ฑณฺฑนีตฺยตฺถสตฺถสฺมึ วุตฺตนฺโต ตุ ปวตฺติ จ.

[๑๑๔] สญฺญาขฺยาวฺหา สมญฺญา จา-
ภิธานํ นามมวฺหโย
นามเธยฺยาธิวจนํ
ปฏิวากฺยํ ตุ อุตฺตรํ.

[๑๑๕] ปญฺโห ตีสฺวนุโยโค จ ปุจฺฉา ปฺยถ นิทสฺสนํ
อุปคฺฆาโต จ ทิฏฺฐนฺโต ตโถทาหรณํ ภเว.

[๑๑๖] สมา สงฺเขปสํหารา สมาโส สงฺคโห ปฺยถ
สตํ ธารยสี ตฺยาทฺย- พฺภกฺขานํ ตุจฺฉภาสนํ.

[๑๑๗] โวหาโร ตุ วิวาโทถ สปนํ สปโถ ปิ จ
ยโส สิโลโก กิตฺติตฺถี โฆสนา ตุจฺจสทฺทนํ.

[๑๑๘] ปฏิโฆโส ปฏิรโว- โถปญฺญาโส วจีมุขํ
กตฺถนา จ สิลาฆา จ วณฺณนา จ นุติตฺถุติ.

[๑๑๙] โถมนํ จ ปสํสาถ เกกา นาโท สิขณฺฑินํ
คชานํ โกญฺจนาโทถ มตา เหสา หยทฺธนิ.

[๑๒๐] ปริยาโย เววจนํ สากจฺฉา ตุ จ สํกถา
อุปวาโท จุปกฺโกสา- วณฺณวาทานุวาโท จ
ชนวาทาปวาทา ปิ ปริวาโท จ ตุลฺยตฺถา.

[๑๒๑] เขโป นินฺทา ตถา กุจฺฉา ชิคุจฺฉา ครหา ภเว
นินฺทาปุพฺโพ อุปารมฺโภ ปริภาสนมุจฺจเต.

[๑๒๒] อฏฺฐานริยโวหาร- วเสน ยา ปวตฺติตา
อภิวากฺยํ สิยา วาจา สา วีติกฺกมทีปนี.

[๑๒๓] มุหุภาสานุลาโปถ ปลาโปนตฺถิกา คิรา
อาโทภาสนมาลาโป วิลาโป ตุ ปริทฺทโว.

[๑๒๔] วิปฺปลาโป วิโรโธตฺติ สนฺเทโสตฺติ ตุ วาจิกํ
สมฺภาสนํ ตุ สลฺลาโป วิโรธรหิตํ มิถุ.

[๑๒๕] ผรุสํ นิฏฺฐุรํ วากฺยํ มนุญฺญํ หทยงฺคมํ
สกุลํ ตุ กิลิฏฺฐญฺจ ปุพฺพาปรวิโรธินี.

[๑๒๖] สมุทายตฺถรหิตํ อพทฺธมิติ กิตฺติตํ
วิตถํ ตุ มุสา จาถ ผรุสาที ติลิงฺคิกา.

[๑๒๗] สมฺมาพฺยยํ จาวิตถํ สจฺจํ ตจฺฉ ยถาตถํ
ตพฺพนฺตา ตีสิวลีกํ ตฺว- สจฺจํ มิจฺฉา มุสาพฺยยํ.

[๑๒๘] รโว นินาโท นินโท จ สทฺโท
นิคฺโฆสนาททฺธนโย จ ราโว
อาราวสํราววิราวโฆสา
รวา สุติตฺถี สรนิสฺสนา จ.

[๑๒๙] วิสฺสฏฺฐมญฺชุ วิญฺเญยฺยา สวนียาวิสาริโน
พินฺทุ คมฺภีร นินฺทาที เตฺยวมฏฺฐงฺคิโก สโร.

[๑๓๐] ติรจฺฉานคตานํ หิ รุตํ วสฺสิตมุจฺจเต
โกลาหโล กลหโล คีตํ คานํ จ คีติกา.
[๑๓๑] สรา สตฺต ตโย คามา เจกวีสติ มุจฺฉนา
ฐานาเนกูนปญฺญาส อิจฺเจตํ สรมณฺฑลํ.
[๑๓๒] อุสโภ เธวโต เจว ฉชฺชคนฺธารมชฺฌิมา
ปญฺจโม จ นิสาโทติ สตฺเตเต คทิตา สรา.
[๑๓๓] นทนฺติ อุสภํ คาโว ตุรคา เธวตํ ตถา
ฉชฺชํ มยูรา คนฺธาร- มชา โกญฺจา จ มชฺฌิมํ.
[๑๓๔] ปญฺจมํ ปรปุฏฺฐาที นิสาทํ ปิ จ วารณา
ฉชฺโช จ มชฺฌิโม คามา ตโย สาธารโณ ติ จ.
[๑๓๕] สเรสุ เตสุ ปจฺเจเก ติสฺโส ติสฺโส หิ มุจฺฉนา
สิยุํ ตเถว ฐานานิ สตฺต สตฺเตว ลพฺภเร.
[๑๓๖] ติสฺโส ทฺเว จตสฺโส จ จตสฺโส กมโต สเร
ติสฺโส ทฺเว จตสฺโสติ ทฺวาวีสติ สุตี สิยุ.
[๑๓๗] อุจฺจตเร รเว ตาโร ถาพฺยตฺเต มธุเร กโล
คมฺภีเร ตุ รเว มนฺโท ตาราที ตีสฺวโส กเล
กากลี สุขุเม วุตฺโต กฺริยาทิสมตา ลโย.
[๑๓๘] วีณา จ วลฺลกี สตฺต- ตนฺตี สา ปริวาทินี
โปกฺขโร โทณิ วีณาย อุปวีโณ ตุ เวจฺโก.
[๑๓๙] อาตตํ เจว วิตต- มาตตวิตตํ ฆนํ
สุสิรํ เจติ ตูริยํ ปญฺจงฺคิกมุทีริตํ.
[๑๔๐] อาตตํ นาม จมฺมาว- นทฺเธสุ เภริยาทิสุ
ตเลเกกยุตํ กุมฺภ- ถุณททฺทริกาทิกํ.

[๑๔๑] วิตตํ โจภยตลํ ตูริยํ มุรชาทิกํ
อาตตวิตตํ สพฺพ- วินทฺธํ ปณวาทิกํ.
[๑๔๒] สุสิรํ วํสสงฺขาทิ สมฺมตาลาทิกํ ฆนํ
อาโตชฺชํ ตุ จ วาทิตํ วาทิตํ วชฺชมุจฺจเต.
[๑๔๓] เภรี ทุนฺทุภิ วุตฺโตถ มุทิงฺโค มุรโชสฺส ตุ
อาลิงฺคงฺโกฺยทฺธกา เภทา ติณโว ตุ จ ฑิณฺฑิโม.
[๑๔๔] อาลมฺพโร ตุ ปณโว โกโณ วีณาทิวาทนํ
ททฺทรี ปฏโห เภริปฺ- ปเภทา มทฺทลาทโย.
[๑๔๕] ชนปฺปิเย วิมทฺทุฏฺเฐ คนฺเธ ปริมโล ภเว
โส ตฺวาโมโท ทูรคามี วิสฺสนฺตา ตีสฺวิโต ปรํ.
[๑๔๖] อิฏฺฐคนฺโธ จ สุรภิ สุคนฺโธ จ สุคนฺธิ จ
ปูติคนฺธิ ตุ ทุคฺคนฺโธ- ถ วิสฺสํ อามคนฺธิ ยํ.
[๑๔๗] กุงฺกุมํ เจว ยวน- ปุปฺผํ จ ตครํ ตถา
ตุรุกฺโขติ จตุชฺชาติ คนฺธา เอเต ปกาสิตา.
[๑๔๘] กสาโว นิตฺถิยํ ติตฺโต มธุโร ลวโณ อิเม
อมฺพิโล กฏุโก เจติ ฉ รสา ตพฺพตี ติสุ.
[๑๔๙] สิยา ผสฺโส จ โผฏฺฐพฺโพ วิสยี ตฺวกฺขมินฺทฺริยํ
นยนํ ตฺวกฺขิ เนตฺตํ จ โลจนํ จจฺฉิ จกฺขุ จ.
[๑๕๐] โสตํ สทฺทคฺคโห กณฺโณ สวนํ สุติ นตฺถุ ตุ
นาสา จ นาสิกา ฆานํ ชิวฺหา ตุ รสนา ภเว.
[๑๕๑] สรีรํ วปุ คตฺตํ จา- ตฺตภาโว โพนฺทิ วิคฺคโห
เทหํ วา ปุริเส กาโย ถิยํ ตนุ กเฬวรํ.

อิติ กุสลาทิวคฺโค.

๑.๕. จิตฺตาทิวคฺค

[๑๕๒] จิตฺตํ เจโต มโน นิตฺถี วิญฺญาณํ หทยํ ตถา
มานสํ ธี ตุ ปญฺญา จ พุทฺธิ เมธา มติ มุติ.

[๑๕๓] ภูรี มนฺตา จ ปญฺญาณํ ญาณํ วิชฺชา จ โยนิ จ
ปฏิภานมโมโหถ ปญฺญาเภทา วิปสฺสนา.

[๑๕๔] สมฺมาทิฏฺฐิปภุติกา วีมํสา ตุ วิจารณา
สมฺปชญฺญํ ตุ เนปกฺกํ เวทยิตํ ตุ เวทนา.

[๑๕๕] ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโป- ปฺปโนหายุ ตุ ชีวิตํ
เอกคฺคตา ตุ สมโถ อวิกฺเขโป สมาธิ จ.

[๑๕๖] อุสฺสาหาตปฺปปคฺคาหา วายาโม จ ปรกฺกโม
ปธานํ วีริยํ เจหา อุยฺยาโม จ ธิติตฺถิยํ.

[๑๕๗] จตฺตาริ วีริยงฺคานิ ตจสฺส จ นหารุโน
อวสิสฺสนมฏฺฐิสฺส มํสโลหิตสุสฺสนํ.

[๑๕๘] อุสฺโสฬฺหี ตฺวธิมตฺเตหา สติ ตฺวนุสฺสติตฺถิยํ
ลชฺชา หิรี สมานาถ โอตฺตปฺปํ ปาปภีรุตา.

[๑๕๙] มชฺฌตฺตตา ตุเปกฺขา จ อทุกฺขมสุขา สิยา
จิตฺตาโภโค มนกฺกาโร อธิโมกฺโข ตุ นิจฺฉโย.

[๑๖๐] ทยานุกมฺปา การุญฺญํ กรุณา จ อนุทฺทยา
ถิยํ เวรมณี เจว วิรตฺยารติ จาปฺยถ.

[๑๖๑] ติติกฺขา ขนฺติ ขมนํ ขมา เมตฺตา ตุ เมตฺยถ
ทสฺสนํ ทิฏฺฐิ ลทฺธิตฺถี สิทฺธนฺโต สมโย ภเว.

[๑๖๒] ตณฺหา จ ตสิณา เอชา ชาลินี จ วิสตฺติกา
ฉนฺโท ชฏา นิกนฺตฺยาสา สิพฺพินี ภวเนตฺติ จ.

[๑๖๓] อภิชฺฌา วนโถ วานำ โลโภ ราโค จ อาลโย
ปีหา มโนรโถ อิจฺฉา- ภิลาโส กามโทหฬา
อากงฺขารุจิ วุตฺตา สา ตฺวธิกา ลาลสา ทฺวิสุ.

[๑๖๔] เวรำ วิโรโธ วิทฺเทโส โทโส จ ปฏิฆำ จ วา
โกธาฆาตา โกปโรสา พฺยาปาโทนภิรทฺธิ จ.

[๑๖๕] พทฺธเวรมุปนาโห สิยา โสโก ตุ โสจนำ
โรทิตำ กนฺทิตำ รุณฺณำ ปริเทโว ปริทฺทโว.

[๑๖๖] ภีติตฺถิ ภยมุตฺตาโส เภรวำ ตุ มหพฺภยำ.

[๑๖๗] เภรวำ ภีสนำ ภีมำ ทารุณำ จ ภยานกำ
โฆรำ ปฏิภยำ เภสฺมำ ภยงฺกรมิเม ตีสุ.

[๑๖๘] อิสฺสา อุสูยา มจฺเฉรำ ตุ มจฺฉริยมจฺฉรำ
โมโห วิชฺชา ตถาญาณำ มาโน วิธา จ อุนฺนติ.

[๑๖๙] อุทฺธจฺจมุทฺธฏฺฐำ จาถ ตาโป กุกฺกุจฺจเมว จ
ปจฺฉาตาโปนุตาโป จ วิปฺปฏิสาโร ปกาสิโต.

[๑๗๐] มโนวิเลขสนฺเทหา สำสโย จ กถำกถา
เทฺวพฺยหกำ วิจิกิจฺฉา จ กงฺขา สงฺกา วิมตฺยปิ.

[๑๗๑] คพฺโพภิมาโนหำกาโร จินฺตา ตุ ฌานมุจฺจเต
นิจฺฉโย นิณฺณโย วุตฺโต ปฏิญฺญา ตุ ปฏิสฺสโว.

[๑๗๒] อวมานำ ติรกฺกาโร ปริภโว ปฺยนาทโร
ปราภโว ปฺยวญฺญาถ อุมฺมาโท จิตฺตวิพฺภโม.

[๑๗๓] เปมำ สิเนโห เสฺนโหถ จิตฺตปีฬา วิสญฺญิตา
ปมาโท สติโวสฺสคฺโค โกตูหลำ กุตูหลำ.

[๑๗๔] วิลาโส ลลิตำ ลีลา หาโว เหฬา จ วิพฺภโม
อิจฺจาทิกา สิยุ นาริ สิงฺคารภาวชา กิริยา.

[๑๗๕] หสนํ หสิตํ หาโส มนฺโท โส มิหิตํ สิตํ
อฏฺฏหาโส มหาหาโส โรมญฺโจ โลมหํสนํ.
[๑๗๖] ปริหาโส ทโว ขิฑฺฑา เกฬิ กีฬา จ กีฬิตํ
นิทฺทา ตุ สุปินํ โสปฺปํ มิทฺธํ จ ปจลายิกา.
[๑๗๗] ถิยํ นิกติ กูฏญฺ จ ทมฺโภ สฐฺยญ จ เกตวํ
สภาโว ตุ นิสฺสคฺโค จ สรูปํ ปกติตฺถิยํ.
[๑๗๘] สีลญ จ ลกฺขณญ ภาโว อุสฺสโว ตุ ฉโณ มโห.
[๑๗๙] ธาเรนฺโต ชนฺตุ สเสฺนห- มภิธานปฺปทีปิกํ
ขุทฺทกาทฺยตฺถชาตานิ สมฺปสฺสติ ยถาสุขํ.

อิติ จิตฺตาทิวคฺโค.

ปฐโม สคฺคกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.

๒. ภูกณฺฑ

๒.๑. ภูมิวคฺค

[๑๘๐] วคฺคา ภูมิปุรีมจฺจ- จตุพฺพณฺณวนาทิหิ
ปาตาเลน จ วุจฺจนฺเต สงฺโคปงฺเกหิธกฺกมา.

[๑๘๑] วสุนฺธรา ฉมา ภูมิ ปถวี เมทนี มหี
อุพฺพี วสุมตี โค กุ วสุธา ธรณี ธรา
ปุถวี ชคตี ภูรี ภู จ ภูตธราวนี.

[๑๘๒] ขารา ตุ มตฺติกา อูโส อูสวา ตูสโร ติสุ
ถลํ ถลีตฺถี ภูภาเค ถทฺธลูขมฺหิ ชงฺคโล.

[๑๘๓] ปุพฺพวิเทโห จาปร- โคยานํ ชมฺพุทีโป จ
อุตฺตรกุรุ เจติ สิยุ๎ จตฺตาโรเม มหาทีปา.

[๑๘๔] ปุมฺพหุตฺเต กุรู สกฺกา โกสลา มคธา สิวี
กลิงฺคาวนฺติ ปญฺจาลา วชฺชี คนฺธาร เจตโย.

[๑๘๕] วงฺคา วิเทหา กมฺโพชา มทฺทา ภคฺคงฺคสีหฬา
กสฺมีรา กาสิ ปณฺฑวาที สิยุ๎ ชนปทนฺตรา.

[๑๘๖] โลโก จ ภุวนํ วุตฺตํ เทโส ตุ วิสโย ปฺยถ
มิลกฺขเทโส ปจฺจนฺโต มชฺฌเทโส ตุ มชฺฌิโม.

[๑๘๗] อนูโป สลิลปฺปาโย กจฺฉ ปุมนปุ๎สเก
สทฺทโล หริเต เทเส ตุเณนาภินเวน หิ.

[๑๘๘] นทฺยมฺพุชีวโน เทโส วุฏฺฐินิปฺปชฺชสสฺสโก
โย นทีมาติโก เทว- มาติโก จ กเมน โส.

[๑๘๙] ตีสฺวนูปาทฺยโถ จนฺท- สูราโท สสฺสตีริโต
รฏฺฐ ตุ วิชิตญฺจาถ ปุริเส เสตุ อาลิยํ.

[๑๙๐] อุปานฺตภู ปริสโร โคฏฺจ์ ตุ โคกุลๆ วโช
มคฺโค ปนฺโถ ปโถ อทฺธา อณฺชสๆ วฏฺมๆ ตถา.
[๑๙๑] ปชฺโชยนๆ จ ปทวี วตฺตนี ปทฺธติตฺถิยๆ
ตพฺเภทา ชงฺฆสกฏ- มคฺคา เต จ มหทฺธนิ.
[๑๙๒] เอกปเทฺยกปทิเก กนฺตาโร ตุ จ ทุคฺคเม.
[๑๙๓] ปฏิมคฺโค ปฏิปโถ อทฺธานๆ ทีฆมณฺชสๆ
สุปฺปโถ ตุ สุปนฺโถ จ อุปฺปถๆ ตฺวปถๆ ภเว.
[๑๙๔] ฉตฺตึสปรมาณูน- เมโกณุ จ ฉตฺตึส เต
ตชฺชารี ตาปิ ฉตฺตึส รถเรณุ ฉตฺตึส เต.
[๑๙๕] ลิกฺขา ตา สตฺต อูกา ตา ธญฺญมาโสติ สตฺต เต
สตฺตงฺคุลามุทฺวิจฺฉ วิทตฺถิ ตา ทุเว สิยุๆ.
[๑๙๖] รตนๆ ตานิ สตฺเตว ยฏฺจิ ตา วีสตูสภๆ
คาวุตมุสภาสีติ โยชนๆ จตุคาวุตๆ.
[๑๙๗] ธนุปญฺจสตๆ โกโส กรีสๆ จตุรมฺพณๆ
อพฺภนฺตรๆ ตุ หตฺถาน- มฏฺฐวีส ปมาณโต.

อิติ ภูมิวคฺโค.

๒.๒. ปุรวคฺค

[๑๙๘] ปุรๆ นครมิตฺถี วา ธานียๆ ปุฏเภทนๆ
ถิยๆ ตุ ราชธานี จ ขนฺธาวาโร ภเวถ จ.
[๑๙๙] สาขานครมญฺญตฺร ยๆ ตๆ มูลปุรา ปุรๆ
พาราณสี จ สาวตฺถี เวสาลี มิถิลาหฺวี.

[๒๐๐] โกสมฺพุชฺเชนิโย ตกฺก- สิลา จมฺปา จ สาคลํ
สุสุมารคิรํ ราช- คหํ กปิลวตฺถุ จ.
[๒๐๑] สาเกตมินฺทปตฺถญฺโจ- กุกฏฺจา ปาฏลิปุตฺตกํ
เชตุตฺตรํ จ สงฺกสฺสํ กุสินาราทโย ปุรี.
[๒๐๒] รจฺฉา จ วิสิขา วุตฺตา รถิกา วีถิ จาปฺยถ
พฺยูโห รจฺฉา อนิพฺพิทฺธา นิพฺพิทฺธา ตุ ปถทฺธิ จ.
[๒๐๓] จตุกฺกํ จจฺจเร มคฺค- สนฺธิ สิงฺฆาฏกํ ภเว
ปากาโร วรโณ จาถ อุทาโป อุปการิกา.
[๒๐๔] กุฏฺฏํ ตุ ภิตฺติ นารีถ โคปุรํ ทฺวารโกฏฺจโก
เอสิกา อินฺทขีโล จ อฏฺโฏ ตฺวฏฺฏาลโก ภเว.
[๒๐๕] โตรณํ ตุ พหิทฺวารํ ปริขา ตุ จ ทีฆิกา
มนฺทิรํ สทนาคารํ นิกาโย นิลยาลโย.
[๒๐๖] อาวาโส ภวนํ เวสฺมํ นิเกตนํ นิเวสนํ
ฆรํ คหํ จาวสโถ สรณํ จ ปติสฺสโย.
[๒๐๗] โอกํ สาลา ขโย วาโส ถิยํ กุฏิ วสตฺยปิ
เคหํ จานิตฺถิ สทฺทมฺ เจติยายตนานิ ตุ.
[๒๐๘] ปาสาโท เจว ยูโปถ มณฺฑจฺฉโท จ หมฺมิยํ
ยูโป ตุ คชกุมฺภมฺหิ หตฺถินโข ปติฏฺจิโต.
[๒๐๙] สุปณฺณวงฺกจฺฉทน- มฑฺฒโยโค สิยาถ จ
เอกกูฏยุโต มาโฆ ปาสาโท จตุรสฺสโก.
[๒๑๐] สภายํ จ สภา จาถ มณฺฑปี วา ชนาลโย
อโถ อาสนสาลายํ ปฏิกฺกมนมีริตํ.
[๒๑๑] ชินสฺส วาสภวน- มิตฺถี คนฺธกุฏิ ปฺยถ
ถิยํ รสวตี ปากฏ- จานํ เจว มหานสํ.

[๒๑๒] อาเวสนํ สิปฺปสาลา โสณฺฑา ตุ ปานมนฺทิรํ
วจฺจฏฺฐานํ วจฺจกุฏิ มุนีนํ ฐานมสฺสโม.
[๒๑๓] ปณฺยวิกฺกยสาลา ตุ อาปโณ ปณฺยวีถิกา
อุทฺโทสิโต ภณฺฑสาลา จงฺกมนํ ตุ จงฺกโม.
[๒๑๔] ชนฺตาฆรํ ตฺวคฺคิสาลา ปปา ปานียสาลิกา
คพฺโภ โอวรโก วาสา- คารํ ตุ สยนิคฺคหํ.
[๒๑๕] อิตฺถาคารํ ตุ โอโรโธ สุทฺธนฺโตนฺเตปุรํ ปิ จ
อสพฺพวิสยฏฺฐานํ รญฺญํ กจฺฉนฺตรํ มตํ.
[๒๑๖] โสปาโณ วาโรหณํ จ นิสฺเสณี สาธิโรหิณี
วาตปานํ ควกฺโข จ ชาลํ จ สีหปญฺชรํ.
[๒๑๗] อาโลกสนฺธิ วุตฺโตถ ลงฺคิตฺถี ปลิโฆ ภเว
กปิสีโสคฺคลตฺถมฺโภ นิพฺพุ ตุ ฉทฺทโกฏิยํ.
[๒๑๘] ฉทนํ ปฏลํ ฉทฺท- มชิรํ จจฺจโรงฺคณํ
ปฆาโน ปฆนาลินฺโท ปมุขํ ทฺวารพนฺธนํ.
[๒๑๙] ปิฏฺฐสงฺฆาฏกํ ทฺวาร- พาหา กูฏุ ตุ กณฺณิกา
ทฺวารํ จ ปฏิหาโรถ อุมฺมาโร เทหนีตฺถิยํ.
[๒๒๐] เอฬโก อินฺทขีโลถ ถมฺโภ ถูโณ ปุมิตฺถิยํ
ปาฏิกาฑฺเฒนฺทุปาสาเณ คิญฺชกา ตุ จ อิฏฺฐกา.
[๒๒๑] วลภิจฺฉาทิทารุมฺหิ วงฺเก โคปานสีตฺถิยํ
กโปตปาลิกายํ ตุ วิฏงฺโก นิตฺถิยํ ภเว.
[๒๒๒] กุญฺจิกาวิวรํ ตาฬจ- ฉิคฺคโฬ ปฺยถ กุญฺจิกา
ตาโฬวาปุรณํ จาถ เวทิกา เวทิ กถฺยเต.
[๒๒๓] สงฺฆาโต ปกฺขปาโส จ มนฺทิรงฺคา ตุลา อปิ
ถิยํ สมฺมุชฺชนี เจว สมฺมชฺชนี จ โสธนี.

[๒๒๔] สงฺกฏีรํ ตุ สงฺการฏ-
จานํ สงฺการกูฏกํ
อโถ กจวโรกฺลาโป
สงฺกาโร จ กสมฺพุ ปิ.
[๒๒๕] ฆราทิภูมิ ตุ วตฺถุ
คาโม สวสโถถ โส
ปากโฏ นิคโม โภค-
มจฺจาทิโภฺยธิ ตูทิโต.
[๒๒๖] สีมา จ มริยาทาถ
โฆโส โคปาลคามโก.

อิติ ปุรวคฺโค.

๒.๓. นรวคฺค

[๒๒๗] มนุสฺโส มานุโส มจฺโจ
มานโว มนุโช นโร
โปโส ปุมา จ ปุริโส
โปริโส ปฺยถ ปณฺฑิโต.
[๒๒๘] พุโธ วิทฺวา วิภาวี จ
สนฺโต สปฺปณฺฑโกวิทา
ธีมา สุธี กวิ พฺยตฺโต
วิจกฺขโณ วิสารโท.
[๒๒๙] เมธาวี มติมา ปณฺโฑ
วิญฺญู จ วิทุโร วิทู
ธีโร วิปสฺสี โทสญฺญู
พุทฺโธ จ ทพฺพวิทฺทสุ.
[๒๓๐] อิตฺถี สีมนฺตินี นารี
ถี วธู วนิตางฺคณา
ปมทา สุนฺทรี กนฺตา
รมณี ทยิตา พลา.
[๒๓๑] มาตุคาโม จ มหิลา
ลลนา ภีรุ กามินี
กุมาริกา ตุ กญฺญาถ
ยุวตี ตรุณี ภเว.
[๒๓๒] มเหสี สาภิเสกาญฺญา
โภคินี ราชนาริโย
ธวตฺถินี ตุ สงฺเกตํ
ยาติ ยา สาภิสาริกา.
[๒๓๓] คณิกา เวสิยา วณฺณ-
ทาสี นครโสภินี
รูปูปชีวินี เวสี
กุลฏา ตุ จ พนฺธกี.

[๒๓๔] วราโรโหตฺตมา มตฺต- กาสินี วรวณฺณี
ปติพฺพตา ตฺวปิ สตี กุลิตฺถี กุลปาลิกา.
[๒๓๕] วิธวา ปติสุญฺญาถ ปติมฺพรา สยมฺพรา
วิชาตา ตุ ปสูตา จ ชาตาปจฺจา ปสูติกา.
[๒๓๖] ทูตี สญฺจาริกา ทาสี ตุ เจฏี กุฏฺฏาริกา
วารุณีกฺุขณิกา ตุลฺยา ขตฺติยานี ตุ ขตฺติยา.
[๒๓๗] ทาโร ชายา กลตฺตํ จ ฆรณี ภริยา ปิยา
ปชาปตี จ ทุติยา สา ปาทปริจาริกา.
[๒๓๘] สขี ตฺวาลี วยสฺสาถ ชารี เจวาติจาริณี
ปุเม ตูตุ รโช ปุปฺผํ อุตุนี ตุ รชสฺสลา.
[๒๓๙] ปุปฺผวตี ครุคพฺภา- ปนฺนสตฺตา จ คพฺภินี
คพฺภาสโย ชลาพุปิ กลลํ ปุนฺนปุสเก.
[๒๔๐] ธโว ตุ สามิโก ภตฺตา กนฺโต ปติ วโร ปิยา
อโถ ปปติ ชาโร ถา- ปจฺจํ ปุตฺโตตฺรโช สุโต.
[๒๔๑] ตนุโช ตนโย สูนุ ปุตฺตาที ธีตริตฺถิยํ
นาริยํ ทุหิตา ธีตา สชาโต โตฺวรโส สุโต.
[๒๔๒] ชายาปตี ชานิปติ ชยมฺปตี ตุทมฺปตี
อถ วสฺสวโร วุตฺโต ปณฺฑโก จ นปุสกํ.
[๒๔๓] พนฺธโว พนฺธุ สชโน สโคตฺโต ญาติ ญาตโก
สาโลหิโต สปิณฺโฑ จ ตาโต ตุ ชนโก ปิตา.
[๒๔๔] อมฺมมฺพา ชนนี มาตา ชเนตฺติ ชนิกา ภเว
อุปมาตา ตุ ธาติตฺถี สาโล ชายาย ภาติโก.
[๒๔๕] นนนฺทา สามิภคินี มาตามหี ตุ อยฺยิกา
มาตุโล มาตุภาตาสฺส มาตุลานี ปชาปติ.

[๒๔๖] ชายาปตีนำ ชนนี สสฺสุ วุตฺตาถ ตปฺปิตา
สสุโร ภาคิเนยฺโย ตุ ปุตฺโต ภคินิยา ภเว.
[๒๔๗] นตฺตา วุตฺโต ปปุตฺโตถ สามิภาตา ตุ เทวโร
ธีตุปติ ตุ ชามาตา อยฺยโก ตุ ปิตามโห.
[๒๔๘] มาตุจฺฉา มาตุภคินี ปิตุจฺฉา ภคินี ปิตุ
ปปิตามโห ปยฺยโก สุณฺหา ตุ สุณิสา หุสา.
[๒๔๙] โสทริโย สคพฺโภ จ โสทโร สหโช ปฺยถ
มาตาปิตู เต ปิตโร ปุตฺตา ตุ ปุตฺตธีตโร.
[๒๕๐] สสุรา สสฺสุสสุรา ภาตุภคินี ภาตโร
พาลตฺตำ พาลตา พาลฺยำ โยพฺพญฺญำ ตุ จ โยพฺพนำ.
[๒๕๑] สุกฺกา ตุ ปลิตำ เกสา- ทโยถ ชรตา ชรา
ปุถุโก ปิลฺลโก ฉาโป กุมาโร พาล โปตกา.
[๒๕๒] อถุตฺตานสยุตฺตาน- เสยฺยกา ถนโป ปิ จ.
[๒๕๓] ตรุโณ จ วยฏฺโฐ จ ทหโร จ ยุวา สุสุ
มาณโว ทารโก จาถ สุกุมาโร สุเขธิโต.
[๒๕๔] มหลฺลโก จ วุฑฺโฒ จ เถโร ชิณฺโณ จ ชิณฺณโก
อคฺคโช ปุพฺพโช เชฏฺโฐ กนิโย กนิฏฺโจนุโช.
[๒๕๕] วลิตฺตโจ ตุ วลิโน ตีสุตฺตานสยาทโย.
[๒๕๖] สีโสตฺตมงฺคานิ สิโร มุทฺธา จ มตฺถโก ภเว
เกโส ตุ กุนฺตโล วาโล- ตฺตมงฺครุหมุทฺธชา.
[๒๕๗] ธมฺมิลฺโล สำยตา เกสา กากปกฺโข สิขณฺฑโก
ปาโส หตฺโถ เกสจเย ตาปสานำ ตหึ ชฏา.
[๒๕๘] ถิยำ เวณี ปเวณี จ อโถ จูฬา สิขา สิยา
สีมนฺโต ตุ มโต นาริ- เกสมชฺฌมฺหิ ปทฺธติ.

[๒๕๙] โลมํ ตนุรุหํ โรมํ ปมฺหํ ปขุมมกฺขิคํ
มสฺสุ วุตฺตํ ปุมมุเข ภู ตฺวิตฺถี ภมุโก ภมุ.

[๒๖๐] พปฺโป เนตฺตชลสฺสูนิ เนตฺตตารา กนีนิกา
วทนํ ตุ มุขํ ตุณฺฑ วตฺตํ ลปนมานนํ.

[๒๖๑] ทฺวิโช ลปนโช ทนฺโต ทสโน รทโน รโท
ทาจา ตุ ทนฺตเภทสฺมึ อปางฺโค ตฺวกฺขิโกฏิสุ.

[๒๖๒] ทนฺตาวรณโมฏฺโจ จา- ปฺยธโร ทสนจฺฉโท
คณฺโฑ กโปโล หนุวิตฺถี จุพุกํ ตฺวธรา อโธ.

[๒๖๓] คโล จ กณฺโจ คีวา ตุ กนฺธรา จ สิโรธรา
กมฺพุคีวา ตุ ยา คีวา สุวณฺณาลิงฺคสนฺนิภา
องฺกิตา ตีหิ เลขาหิ กมฺพุคีวาถวา มตา.

[๒๖๔] อโส นิตฺถี ภุชสิโร ขนฺโธ ตสฺสนฺธิ ชตฺตุ ตํ
พาหุมูลํ ตุ กจฺโฉโธ ตฺวสฺส ปสฺสมนิตฺถิยํ.

[๒๖๕] พาหุ ภุชา ทฺวีสุ พาหา หตฺโถ ตุ กรปาณโย
มณิพนฺโธ ปโกฏฺจนฺโต กปฺปโร ตุ กโปณฺยถ.

[๒๖๖] มณิพนฺธกนิฏฺฐานํ ปาณิสฺส กรโภนฺตรํ
กรสาขางฺคุลี ตา ตุ ปณฺจงฺคุฏฺโจ จ ตชฺชนี
มชฺฌิมา นามิกา จาปิ กนิฏฺฐาติ กมา สิยุ.

[๒๖๗] ปเทโส ตาลโคกณฺณา วิทตฺถิตฺถี กมา ตเต
ตชฺชนฺยาทิยุเตงฺคุฏฺเจ ปสโต ปาณิ กุณฺจิโต.

[๒๖๘] รตนํ กุกฺกุ หตฺโถถ ปุเม กรปุโฏณฺชลิ
กรโช ตุ นโข นิตฺถี ขฏฺโก มุฏฺจิ จ ทฺวีสุ.

[๒๖๙] พฺยาโม สหกรา พาหุ เทฺว ปสฺสทฺวยวิตฺถตา
อุทฺธนตฺต ภุชโปสป- ปมาเณ โปริสํ ติสุ.

[๒๗๐] อุโร จ หทยํ จาถ ถโน กุจปโยธรา
จูจุกํ ตุ ถนคฺคสฺมึ ปิฏฺจ ตุ ปิฏฺจิ นาริยํ.
[๒๗๑] มชฺโฌนิตฺถี วิลคฺโค จ มชฺฌิมํ กุจฺฉิ ตุ ทฺวีสุ
คหณีตฺถิยุทรํ คพฺโภ โกฏฺโจนฺโต กุจฺฉิสมฺภเว.
[๒๗๒] ชฆนํ ตุ นิตมฺโพ จ โสณี จ กฏิ นาริยํ
องฺคชาตํ รหสฺสงฺคํ วตฺถคุยฺหํ จ เมหนํ.
[๒๗๓] นิมิตฺตํ จ วรงฺคํ จ พีชํ จ ผลเมว จ
ลิงฺคํ อณฺฑํ ตุ โกโส จ โยนิ ตฺวิตฺถีปุเม ภคํ.
[๒๗๔] อสุจิ สมฺภโว สุกฺกํ ปายุ ตุ ปุริเส คุทํ
วา ปุเม คูถ กรีส วจฺจานิ จ มลํ ฉกฺ.
[๒๗๕] อุจฺจาโร มิสฺหมุกฺกาโร ปสฺสาโว มุตฺตมุจฺจเต
ปูติมุตฺตํ จ โคมุตฺเต- สฺสาทีนํ ฉกณฺ มเล.
[๒๗๖] ทฺวีสฺวโธ นาภิยา วตฺถิ อุจฺฉงฺคงฺกา ตุโภ ปุเม
อูรุ สตฺถิ ปุเม อูรุ- ปพฺพํ ตุ ชาณุ ชณฺณุ จ.
[๒๗๗] โคปฺผโก ปาทคณฺฑิ ปิ ปุเม ตุ ปณฺหิ ปาสณิ
ปาทคฺคํ ปปโท ปาโท ตุ ปโท จรณํ จ วา.
[๒๗๘] องฺคํ ตฺววยโว วุตฺโต ผาสุลิกา ตุ ผาสุกา
ปณฺฑเก อฏฺจิ ธาตฺวิตฺถี คลนฺตฏฺจิ ตุ อกฺขโก.
[๒๗๙] กปฺปโร ตุ กปาลํ วา กณฺฑรา ตุ มหาสิรา
ปุเม นฺหารุ จิตฺถี สิรา ธมนีถ รสคฺคสา.
[๒๘๐] รสหรณฺยโถ มํส- มามิสํ ปิสิตํ ภเว
ติลิงฺคิกํ ตุ วลฺลูร- มุตฺตตฺตํ อถ โลหิตํ.
[๒๘๑] รุธิรํ โสณิตํ รตฺตํ ลาลา เขโฬ เอลา ภเว
ปุริเส มายุ ปิตฺตํ จ เสโมฺห นิตฺถี สิเลสุโม.

[๒๘๒] วสา วิลีนเสฺนโหถ เมโท เจว วปา ภเว
อากปฺโป เวโส เนปจฺฉ มณฺฑนํ ตุ ปสาธนํ.
[๒๘๓] วิภูสนํ จาภรณํ อลงฺกาโร ปิลนฺธนํ
กิรีฏมกุฏานิตฺถี จูฬามณิ สิโรมณิ.
[๒๘๔] สิโรเวจนมุณฺหีสํ กุณฺฑลํ กณฺณเวจนํ
กณฺณิกา กณฺณปูโร จ สิยา กณฺณวิภูสนํ.
[๒๘๕] กณฺฐภูสา ตุ คีเวยฺยํ หาโร มุตฺตาวลิตฺถิยํ
นิยุโร วลโยนิตฺถี กฏกํ ปริหารกํ.
[๒๘๖] กงฺกณํ กรภูสาถ กิงฺกิณี ขุทฺทฆณฺฏิกา
องฺคุลียกมงฺคุลฺยา- ภรณํ สากฺขรํ ตุ ตํ.
[๒๘๗] มุทฺทิกางฺคุลิมุทฺทาถ รสนา เมขลา ภเว
เกยูรมงฺคทํ เจว พาหุมูลวิภูสนํ.
[๒๘๘] ปาทงฺคทํ ตุ มณฺฑีโร ปาทกฏกนูปุรา.
[๒๘๙] อลงฺการปฺปเภทา ตุ มุขผุลฺลํ ตโถณฺณตํ
อุคฺคตฺถนํ คิงฺคมก- มิจฺเจวมาทโย สิยุ.
[๒๙๐] เจลมจฺฉาทนํ วตฺถ วาโส วสนมสุกํ
อมฺพรํ จ ปโฏ นิตฺถี ทุสฺสํ โจโล จ สาฏโก.
[๒๙๑] โขมํ ทุกูลํ โกเสยฺยํ ปตฺตุณฺณ กมฺพโล จ วา
สาณ โกฏมฺพุรํ ภงฺคน- ตฺยาทิ วตฺถนฺตรํ มตํ.
[๒๙๒] นิวาสนนฺตรียานฺย- นฺตรมนฺตรวาสโก
ปาวาโร ตุตฺตราสงฺโค อุปสฺพฺยานมุตฺตรํ.
[๒๙๓] อุตฺตรียมโถ วตฺถ- มหตนฺติ มตํ นวํ
นนฺตกํ กปฺปโฏ ชิณฺณ- วสนํ ตุ ปฏจฺจรํ.

[๒๙๔] กณฺจุโก วารวาณณฺจา- ถ วตฺถาวยเว ทสา
นาลิปฏฺโฏติ กถิโต อุตฺตมงฺคมฺหิ กณฺจุโก.
[๒๙๕] อายาโม ทีฆตา โรโห ปริณาโห วิสาลตา.
[๒๙๖] อรหทฺธโช จ กาสาย กาสาวานิ จ จีวรํ
มณฺฑลํ ตุ ตทงฺคานิ วิวฏฺฏกุสิอาทโย.
[๒๙๗] ผลตฺตจกิมิโรมา- เนยฺยตา วตฺถสฺส โยนิโย
ผาลํ กปฺปาสิกํ ตีสุ โขมาที ตุ ตจพฺภวา.
[๒๙๘] โกเสยฺยํ กิมิชํ โรม- มยํ ตุ กมฺพลํ ภเว
สมานตฺถา ชวนิกา สา ติโรกรณี ปฺยถ.
[๒๙๙] ปุนฺนปุ๎สกมุลฺโลจ วิตานํ ทฺวยมีริตํ
นหานํ จ สินาเน โถ- พฺพฏฺฏนุมฺมชฺชนํ สมฺ.
[๓๐๐] วิเสสโก ตุ ติลโก ตฺยุโภนิตฺถี จ จิตฺตกํ
จนฺทโน นิตฺถิยํ คนฺธ- สาโร มลยโช ปฺยถ.
[๓๐๑] โคสีสํ เตลปณฺณิกํ ปุเม วา หริจนฺทนํ
ติลปณฺณี ตุ ปตฺตงฺคํ รญฺชนํ รตฺตจนฺทนํ.
[๓๐๒] กาฬานุสารี กาฬิยํ โลหํ ตฺวาครุ จาคฬุ
กาฬาครุ ตุ กาเฬสฺมึ ตุรุกฺโข ตุ จ ปิณฺฑโก.
[๓๐๓] กตฺถูริกา มิคมโท กุฏฺฐํ ตุ อชปาลกํ
ลวงฺคํ เทวกุสุมํ กสฺมีรชํ ตุ กุงฺกุมํ.
[๓๐๔] ยกฺขธูโป สชฺชุลโส ตกฺโกลํ ตุ จ โกลกํ
โกสผลมโถ ชาติ- โกสํ ชาติผลํ ภเว.
[๓๐๕] ฆนสาโร สิตพฺโภ จ กปฺปูรํ ปุนฺนปุ๎สเก
อลตฺตโก ยาวโก จ ลาขา ชตุ นปุ๎สเก.

[๓๐๖] สิริวาโส ตุ สรลทฺ- ทโวญฺชนํ ตุ กชฺชลํ
วาสจุณฺณํ วาสโยโค วณฺณกํ ตุ วิเลปนํ.
[๓๐๗] คนฺธมาลฺยาทิสงฺขาโร โย ตํ วาสนมุจฺจเต
มาลา มาลฺยํ ปุปฺผทาเม ภาวิตํ วาสิตํ ติสุ.
[๓๐๘] อุตฺตํโส เสขราเวฬา มุทฺธมาลฺยํ วฏํสโก
เสยฺยา จ สยนํ เสนํ ปลฺลงฺโก ตุ จ มญฺจโก.
[๓๐๙] มญฺจาธาโร ปฏิปาโท มญฺจงฺเค ตฺวฏนีตฺถิยํ.
[๓๑๐] กุฬีรปาโท อาหจฺจ- ปาโท เจว มสารโก
จตฺตาโร พุนฺทิกาพทฺโธ ติเม มญฺจนฺตรา สิยุํ.
[๓๑๑] พิพฺโพหนํ โจปธานํ ปีฐิกา ปีฐมาสนํ
โกจฺฉํ ตุ ภทฺทปีเฐ ถา- สนฺที ปีฐนฺตเร มตา.
[๓๑๒] มหนฺโต โกชโว ทีฆ- โลมโก โคนโก มโต
อุณฺณามยํ ตฺวตฺถรณํ จิตฺตกํ วานจิตฺตกํ.
[๓๑๓] ฆนปุปฺผํ ปฏลิกา เสตํ ตุ ปฏิกา ปฺยถ
ทฺวิทเสกทสานฺยุทฺท- โลมิ เอกนฺตโลมิโน.
[๓๑๔] ตเทว โสฬสิตฺถีนํ นจฺจโยคฺคํ หิ กุตฺตกํ
สีหพฺยคฺฆาทิรูเปหิ จิตฺตํ วิกติกา ภเว.
[๓๑๕] กฏฺฏิสฺสํ โกเสยฺยํ รตน- ปริสิพฺพิตมตฺถรณํ กมา
โกสิยกฏฺฏิสฺสมยํ โกสิยสุตฺเตน ปกตํ จ.
[๓๑๖] ทีโป ปทีโป ปชฺโชโต ปุเม ตฺวาทาสทปฺปณา
เคณฺฑุโก กณฺฑุโก ตาล- วณฺฏํ ตุ พีชนีตฺถิยํ.
[๓๑๗] จงฺโกฏโก กรณฺโฑ จ สมุคฺโค สมฺปุโฏ ภเว
คามธมฺโม อสทฺธมฺโม พฺยวาโย เมถุนํ รติ.

[๓๑๘] วิวาโหปยมา ปาณิคฺ- คโห ปริณโย ปฺยถ
ติวคฺโค ธมฺมกามตฺถา จตุวคฺโค สโมกฺขกา.
[๓๑๙] ขุชฺโช จ คณฺฑุโล รสฺส- วามนา ตุ ลกุณฺฑโก.
[๓๒๐] ปงฺคุโฬ ปีฐสปฺปี จ ปงฺคุ ฉินฺนิริยาปโถ
ปกฺโข ขญฺโช ตุ โขณฺโฑถ มูโค สุญฺญวโจ ภเว
กุณี หตฺถาทิวงฺโก จ วลิโร ตุ จ เกกโร.
[๓๒๑] นิกฺเกสสีโส ขลฺลาโฏ มุณฺโฑ ตุ ภณฺฑุ มุณฺฑโก
กาโณ อกฺขินเมเกน สุญฺโญ อนฺโธ ทฺวเยนถ.
[๓๒๒] พธิโร สุติหีโนถ คิลาโน พฺยาธิตาตุรา
อุมฺมาทวติ อุมฺมตฺโต ขุชฺชาที วาจฺจลิงฺคิกา.
[๓๒๓] อาตงฺโก อามโย พฺยาธิ คโท โรโค รุชาปิ จ
เคลญฺญากลฺลมาพาโธ โสโส ตุ จ ขโย สิยา.
[๓๒๔] ปีนาโส นาสิกาโรโค ฆาเน สิงฺฆานิกาสฺสโว
เฉยฺยํ ตฺวรุ วโณนิตฺถี โผโฏ ตุ ปีฬกา ภเว.
[๓๒๕] ปุพฺโพ ปูโยถ รตฺตาติ- สาโร ปกฺขนฺทิกาปฺยถ
อปมาโร อปสฺมาโร ปาทโผโฏ วิปาทิกา.
[๓๒๖] วุฑฺฒิโรโค ตุ วาตณฺหิ สีปทํ ภารปาทตา
กณฺฑู กณฺฑูติ กณฺฑูยา ขชฺชุ กณฺฑูวนปฺยถ.
[๓๒๗] ปามํ วิตจฺฉิกา กจฺฉุ โสโถ ตุ สยถูทิโต
ทุนฺนามกญฺจ อริสํ ฉฑฺฑิกา วมถูทิโต.
[๓๒๘] ทวถุ ปริตาโปถ ติลโก ติลกาฬโก
วิสูจิกา อิติ มหา- วิเรโกถ ภคนฺทลา.

[๓๒๙] เมโห ชโร กาส สาสา กุฏฺจ สูลามยนฺตรา
วฺโต เวชฺโช ภิสกฺโก จ โรคหารี ติกิจฺฉโก.
[๓๓๐] สลฺลเวชฺโช สลฺลกตฺโต ติกิจฺฉา ตุ ปติกฺริยา
เภสชฺชํ อคโท เจว เภสชฺ โอสธ ปฺยถ.
[๓๓๑] กุสลานามยาโรคฺยํ อถ กลฺโล นิรามโย.

อิติ นรวคฺโค.

๒.๔. จตุพฺพณฺณวคฺค

๒.๔.๑. ขตฺติยวคฺค

[๓๓๒] กุลํ วโส จ สนฺตานา- ภิชนา โคตฺตมนฺวโย
ถิยํ สนฺตตฺยโถ วณฺณา จตฺตาโร ขตฺติยาทโย.
[๓๓๓] กุลีโน สชฺชโน สาธุ สภฺโย จายฺโย มหากุโล
ราชา ภูปติ ภูปาโล ปตฺถิโว จ นราธิโป.
[๓๓๔] ภูนาโถ ชคติปาโล ทิสมฺปติ ชนาธิโป
รฏฺาธิโป นรเทโว ภูมิโป ภูภุโช ปฺยถ.
[๓๓๕] ราชญฺโถ ขตฺติโย ขตฺตา มุทฺธาภิสิตฺต พาหุโช
สพฺพภุมฺโม จกฺกวตฺตี ภูโปญฺโถ มณฺฑลิสฺสโร.
[๓๓๖] ปุเม ลิจฺฉวิชฺชี จ สกฺโย ตุ สากิโยถ จ
ภทฺทากจฺจนา ราหุล- มาตา พิมฺพา ยโสธรา.
[๓๓๗] โกฏินํ เหฏฺจิมนฺเตน สตํ เยสํ นิธานคฺ
กหาปณานํ ทิวส- วฑฺโช วีสตมฺพณฺ.

[๓๓๘] เต ขตฺติยมหาสาลา- สีติโกฏิ ธนานิ ตุ
นิธานคานิ ทิวส- วสญฺโช วีสตมฺพณ.
[๓๓๙] เยสํ ทฺวิชมหาสาลา ตทุปฑฺเฒ นิธานเค
วสญฺเช จ คหปติ- มหาสาลา ธเน สิยุ.
[๓๔๐] มหามตฺโต ปฏฺฐานญฺจ มติสชีโว มนฺตินี
สชีโว สจีวามจฺโจ เสนานี ตุ จมูปติ.
[๓๔๑] นฺยาสาทีนํ วิวาทานํ อกฺขทสฺโสปทฏฺฐริ
โทวาริโก ปฏิหาโร ทฺวารฏฺโจ ทฺวารปาลโก.
[๓๔๒] อนีกฏฺโจติ ราชูนํ องฺครกฺขคโณ มโต
กญฺจุกี โสวิทลฺโล จ อนุชีวี ตุ เสวโก.
[๓๔๓] อชฺฌกฺโขธิกโต เจว เหรญฺญิโก ตุ นิกฺขิโก
สเทสานนฺตโร สตฺตุ มิตฺโต ราชา ตโต ปรํ.
[๓๔๔] อมิตฺโต ริปุ เวรี จ สปตฺตาราติสตฺตวิ
ปจฺจตฺถิโก ปริปนฺถี ปฏิปกฺขาหิตา ปโร.
[๓๔๕] ปจฺจามิตฺโต วิปกฺโข จ ปจฺจนีกวิโรธิโน
วิทฺเทสี จ ทิโส ทิฏฺโจ- ถานุโรโธนุวตฺตนํ.
[๓๔๖] มิตฺโตนิตฺถี วยโส จ สหาโย สุหโท สขา
สมฺภตฺโต ทฬฺหมิตฺโตถ สนฺทิฏฺโจ ทิฏฺฐมตฺตโก.
[๓๔๗] จโร จ คุฬฺหปุริโส ปถาวี ปถิโกทฺธคู
ทูโต ตุ สนฺเทสหโร คณโก ตุ มุหุตฺติโก.
[๓๔๘] เลขโก ลิปิกาโร จ วณฺโณ ตุ อกฺขโรปฺยถ
เภโท ทณฺโฑ สามทานา- นฺยุปายา จตุโร อิเม.
[๓๔๙] อุปชาโป ตุ เภโท จ ทณฺโฑ ตุ สาหสํ ทโม.

[๓๕๐] สามฺยมจฺโจ สขา โกโส ทุคฺคญฺจ วิชิตํ พลํ
รชฺชงฺคานีติ สตฺเตเต สิยุ๎ ปกติโยปิ จ.

[๓๕๑] ปภาวุสฺสาหมนฺตานํ วสา ติสฺโส หิ สตฺติโย
ปภาโว ทณฺฑโช เตโช ปตาโป ตุ จ โกสโช.

[๓๕๒] มนฺโต จ มนฺตนํ โส ตุ จตุกฺกณฺโณ ทฺวิโคจโร
ติโกจโร ตุ ฉกฺกณฺโณ รหสฺสํ คุยฺหมุจฺจเต.

[๓๕๓] ตีสุ วิวิตฺต วิชน- ฉนฺนา รโห รโหพฺยยํ
วิสฺสาโส ตุ จ วิสฺสมฺโภ ยุตฺตํ ตฺโวปายิกํ ติสุ.

[๓๕๔] โอวาโท จานุสิฏฺจิตฺถี ปุมวชฺเชนุสาสนํ
อาณา จ สาสนํ เถยฺยํ อุทฺทานํ ตุ จ พนฺธนํ.

[๓๕๕] อาคุ วุตฺตมปราโธ กโร ตุ พลิมุจฺจเต
ปุณฺณปตฺโต ตุฏฺจิทาโย อุปทา ตุ จ ปาภตํ.

[๓๕๖] ตโถปายนมุกฺโกโจ ปณฺณากาโร ปเหณกํ
สุงฺกํ ตฺวนิตฺถี คุมฺพาทิ- เทยฺเยถาโย ธนาคโม.

[๓๕๗] อาตปตฺตํ ตถา ฉตฺตํ รญฺญํ ตุ เหมมาสนํ
สีหาสนํ อโถ วาล- พีชนีตฺถี จ จามรํ.

[๓๕๘] ขคฺโค จ ฉตฺตมุณฺหีสํ ปาทุกา วาลพีชนี
อิเม กกุธภณฺฑานิ ภวนฺติ ปญฺจ ราชูนํ.

[๓๕๙] ภทฺทกุมฺโภ ปุณฺณกุมฺโภ ภิงฺคาโร ชลทายโก
หตฺถิสฺสรถปตฺตี ตุ เสนา หิ จตุรงฺคินี.

[๓๖๐] กุญฺชโร วารโณ หตฺถี มาตงฺโค ทฺวิรโท คโช
นาโค ทฺวิโป อิโภ ทนฺตี ยูถเชฏฺโจ ตุ ยูถโป.

[๓๖๑] กาฬวก คงฺเคยฺยา
ปณฺฑรตมฺพา จ ปิงฺคโล คนฺโธ
มงฺคลเหโมโปสถ-
ฉทฺทนฺตา คชกุลานิ เอตานิ.

[๓๖๒] กาฬโภ เจว ภิงฺโกถ ปภินฺโน มตฺต คชฺชิตา
หตฺถิฆฺฆตา ตุ คชตา หตฺถินี ตุ กเรณุกา.

[๓๖๓] กุมฺโภ หตฺถิสิโรปิณฺฑา กณฺณมูลํ ตุ จูฬิกา
อาสนํ ขนฺธเทสมฺหิ ปุจฺฉมูลํ ตุ เมจโก.

[๓๖๔] อาลานมาฬโก ถมฺโภ นิตฺถี ตุ นิคโฬนทฺโก
สงฺขลํ ตีสฺวโถ คณฺโฑ กโฏ ทานํ ตุ โส มโท.

[๓๖๕] โสณฺโฑ ตุ ทฺวีสุ หตฺโถถ กรคฺคํ โปกฺขรํ ภเว
มชฺฌมฺหิ พนฺธนํ กจฺฉา กปฺปโน ตุ กุถาทโย.

[๓๖๖] โอปวยฺโห ราชวยฺโห สชฺชิโต ตุ จ กปฺปิโต
โตมโรนิตฺถิยํ ปาเท สิยา วิชฺฌนกณฺฏโก.

[๓๖๗] ตุตฺตํ ตุ กณฺณมูลมฺหิ มตฺถกมฺหิ ตุ องฺกุโส
หตฺถาโรโห หตฺถิเมณฺโฑ หตฺถิโป หตฺถิโคปโก.

[๓๖๘] คามณีโย ตุ มาตงฺค- หยาทฺยาจริโย ภเว
หโย ตุรงฺโค ตุรโค วาโห อสฺโส จ สินฺธโว.

[๓๖๙] เภโท อสฺสตโร ตสฺสา- ชานีโย ตุ กุลีนโก
สุขวาหี วินีโตถ กิโสโร หยโปตโก.

[๓๗๐] โฆฏโก ตุ ขฬุงฺโกถ ชวโน จ ชวาธิโก
มุขาธานํ ขลีโน วา กสา ตฺวสฺสาภิตาฬินี.

[๓๗๑] กุสา ตุ นาสรชฺชุมฺหิ วฬวาสฺสา ขุโร สผ
ปุจฺฉมนิตฺถี นงฺคุฏฺจ วาลหตฺโถ จ วาลธิ.

[๓๗๒] สนฺทโน จ รโถ ปุสฺส- รโถ ตุ น รณาย โส
จมฺมาวุโต จ เวยฺยคฺโฆ เทปฺโป พฺยคฺฆสฺส ทีปิโน.
[๓๗๓] สิวิกา ยาปฺยยานํ จา- นิตฺถี ตุ สกโฏปฺยนํ
จกฺกํ รถงฺคมาขฺยาตํ ตสฺสนฺโต เนมิ นาริยํ.
[๓๗๔] ตมฺมชฺเฌ ปิณฺฑิกา นาภิ กุพฺพโร ตุ ยุคนฺธโร
อกฺขคฺคกีเล อาณีตฺถี วรุโถ รถคุตฺยถ.
[๓๗๕] ธุโร มุเข รถสฺสงฺคา ตฺวกฺโขปกฺขรอาทโย
ยานญฺจ วาหนํ โยคฺคํ สพฺพหตฺถยาทิวาหเน.
[๓๗๖] รถจารี ตุ สูโต จ ปาชิตา เจว สารถิ
รถาโรโห จ รถิโก รถี โยโธ ตุ โย ภโฏ.
[๓๗๗] ปทาติ ปตฺตี ตุ ปุเม ปทโค ปทิโก มโต
สนฺนาโห กงฺกโฏ วมฺมํ กวโจ วา อุรจฺฉโท.
[๓๗๘] ชาลิกาถ จ สนฺนทฺโธ สชฺโช จ วมฺมิโก ภเว
อามุกฺโก ปฏิมุกฺโกถ ปุเรจารี ปุเรจโร.
[๓๗๙] ปุพฺพงฺคโม ปุเรคามี ทนฺทคามี ตุ ทนฺถโร
ชวโน ตุริโต เวคี เชตพฺพํ เชยฺยมุจฺจเต.
[๓๘๐] สูรวิรา ตุ วิกฺกนฺโต สหาโยนุจโร สมา
สนฺนทฺธปฺปภุตี ตีสุ ปาเถยฺยํ ตุ จ สมฺพลํ.
[๓๘๑] วาหินี ธชินี เสนา จมู จกฺกํ พลํ ตถา
อนีโก วาถ วินฺยาโส พฺยูโห เสนาย กถฺยเต.
[๓๘๒] หตฺถี ทฺวาทสโปโส ติ- ปุริโส ตุรโค รโถ
จตุโปโสติ เอเตน ลกฺขเณนาธมนฺตโต.
[๓๘๓] หตฺถานีกํ หยานีกํ รถานีกํ ตโย ตโย
คชาทโย สสตฺถา ตุ ปตฺตานีกํ จตุชฺชนา.

[๓๘๔] สฏฺจิวสกลาเปสุ ปจฺเจกํ สฏฺจิทณฺฑิสุ
ฐูลีกเตสุ เสนาย ยนูติยากฺโขภินิตฺถิยํ.

[๓๘๕] สมฺปตฺติ สมฺปทา ลกฺขี สิรี วิปตฺติ อาปทา
อถาวุธญฺจ เหติตฺถี สตฺถํ ปหรณํ ภเว.

[๓๘๖] มุตฺตามุตฺตมมุตฺตญฺจ ปาณิโต มุตฺตเมว จ
ยนฺตมุตฺตนฺติ สกลํ อาวุธํ ตุ จตุพฺพิธํ.

[๓๘๗] มุตฺตามุตฺตญฺจ ยฏฺฐยาทิ อมุตฺตุ ฉุริกาทิกุ
ปาณิมุตฺตุ ตุ สตฺยาทิ ยนฺตมุตฺตุ สราทิกุ.

[๓๘๘] อิสฺสาโส ธนุ โกทณฺฑุ จาโปนิตฺถี สราสนุ
อโถ คุโณ ชิยา ชยา สโร ปตฺตี จ สายโก.

[๓๘๙] วาโณ กณฺฑุ อุสุ ทฺวีสุ ขุรปฺโป เตชนาสนุ
ตูณีตฺถิยุ กลาโป จ ตูโณ ตูณีร วาณธิ.

[๓๙๐] ปกฺโข ตุ วาโช ทิทฺโธ ตุ วิสปฺปีโต สโร ภเว
ลกฺขุ เวชฺฌุ สรพฺยญฺจ สรพฺยาโส ตุปาสนุ.

[๓๙๑] มณฺฑลคฺโค ตุ เนตฺตีโส อสิ ขคฺโค จ สายโก
โกสิตฺถี ตปฺปิธาเนโถ ถรุ ขคฺคาทิมุฏฺจิยุ.

[๓๙๒] เขฏกุ ผลกุ จมฺมุ อิลฺลี ตุ กรปาลิกา
ฉุริกา สตฺยสิปุตฺติ ลคุโฬ ตุ จ มุคฺคโร.

[๓๙๓] สลฺโลนิตฺถี สงฺกุ ปุเม วาสี ตุ ตจฺฉนิตฺถิยุ
กุฐาริตฺถี ผรสุ โส ฏงฺโก ปาสาณทารโณ.

[๓๙๔] กณโย ภินฺทิวาโล จ จกฺกุ กุนฺโต คทา ตถา
สตฺยาทิสตฺถเภเทถ โกโณสฺโส โกฏิ นาริยุ.

[๓๙๕] นิยฺยานํ คมนํ ยาตฺรา ปฏฺฐานญฺจ คโม คติ
จุณฺโณ ปํสุ รโช เจว ธูลิตฺถี เรณุ จ ทฺวิสุ.
[๓๙๖] มาคโธ มธุโก วุตฺโต วนฺที ตุ ถุติปาฐโก
เวตาฬิโก โพธกโร จกฺกิโก ตุ จ ฆณฺฏิโก.
[๓๙๗] เกตุทฺธโช ปฏากา จ กทลี เกตนํ ปฺยถ
โยหกาโรญฺญมญฺญสฺส สาหมหมิกา ภเว.
[๓๙๘] พลํ ถาโม สหํ สตฺติ วิกฺกโม ตฺวติสูรตา
ชเย ชิตสฺส ยํ ปานํ ชยปานนฺติ ตํ มตํ.
[๓๙๙] สงฺคาโม สมฺปหาโร จา- นิตฺถิยํ สมรํ รณํ
อาชิตฺถี อาหโว ยุทฺธํ อาโยธนํ จ สํยุคํ.
[๔๐๐] ภณฺฑนญฺจ วิวาโท จ วิคฺคโห กลห เมธคา
มุจฺฉา โมโหถ ปสยฺโห พลกฺกาโร หโจ ภเว.
[๔๐๑] อุปฺปาโท ภูตวิกติ ยา สุภาสุภสูจิกา
อีติ ตฺวิตฺถี อชญฺญญฺจ อุปสคฺโค อุปทฺทโว.
[๔๐๒] นิพฺพุทฺธํ มลฺลยุทฺธมฺหิ ชโย ตุ วิชโย ภเว
ปราชโย รเณ ภงฺโค ปรายนํ อปกฺกโม.
[๔๐๓] มารณํ หนนํ ฆาโต นาสนญฺจ นิสูทนํ
หึสนํ สรณํ หึสา วโธ สสนฆาตนํ.
[๔๐๔] มรณํ กาลกิริยา ปลโย มจฺจุ อจฺจโย
นิธโนนิตฺถิยํ นาโส กาโลนฺโต จวนํ ภเว.
[๔๐๕] ตีสุ เปโต ปเรโต จ มโตถ จิตโก จิโต
อาฬาหนํ สุสานญฺจา- นิตฺถิยํ กุณโป ฉโว.

[๔๐๖] กพนฺโธนิตฺถิยํ เทโห สิโรสุณฺโณ สหกฺริโย
อถ สิวถิกา วุตฺตา สุสานสฺมึ หิ อามเก.
[๔๐๗] วนฺทิตฺถิยํ กรมโร ปาโณ ตฺวสุ ปกาสิโต
การา ตุ พนฺธนาคารํ การณา ตุ จ ยาตนา.

อิติ ขตฺติยวคฺโค.

๒.๔.๒. พฺราหฺมณวคฺค

[๔๐๘] พฺรหฺมพนฺธุ ทฺวิโช วิปฺโป พฺรหฺมา โภวาที พฺราหฺมโณ
โสตฺติโย ฉนฺทโส โสถ สิสฺสนฺเตวาสิโน ปุเม.
[๔๐๙] พฺรหฺมจารี คหฏฺโฐ จ วานปตฺโถ จ ภิกฺขุติ
ภวนฺติ จตฺตาโร เอเต อสฺสมา ปุนฺนปุํสเก.
[๔๑๐] จรนฺตา สห สีลาที สพฺรหฺมจาริโน มิถุ
อุปชฺฌาโย อุปชฺฌาถา- จริโย นิสฺสยทายโก.
[๔๑๑] อุปนียาถวา ปุพฺพํ เวทมชฺฌาปเย ทฺวิโช
โย สางฺคํ สรหสฺสญฺจา- จริโย พฺราหฺมเณสุ โส.
[๔๑๒] ปารมฺปริยเมติหฺยํ อุปเทโส ตเถติหา
ยาโค ตุ กตุ ยญฺโญถ เวทิตฺถี ภู ปริกฺขตา.
[๔๑๓] อสฺสเมโธ จ ปุริส- เมโธ เจว นิรคฺคโฬ
สมฺมาปาโส วาชเปยฺย- มิติ ยาคา มหา อิเม.
[๔๑๔] อิทิ ตฺวิโช ยาชโกถ สภฺโย สามาชิโกปฺยถ
ปริสา สภา สมชฺชา จ ตถา สมิติ สํสโท.
[๔๑๕] จตสฺโส ปริสา ภิกฺขุ ภิกฺขุนี จ อุปาสกา
อุปาสิกาโยติ อิมา- ถวาฏฺจ ปริสา สิยุ.

[๔๑๖] ตาวตึสทฺวิชฺชกฺขตฺต- มารคฺคหปติสฺส จ
สมณานํ วสา จาตุ- มหาราชิกพฺรหฺมุนํ.
[๔๑๗] คายตฺติปมุขํ ฉนฺทํ จตุวีสกฺขรํ ตุ ยํ
เวทานมาทิภูตํ สา สาวิตฺตี ติปทํ สิยา.
[๔๑๘] หพฺยปาเก จรุ มโต สุชา ตุ โหมทพฺพิยํ
ปรมนฺนํ ตุ ปายาโส หพฺยํ ตุ หวิ กถฺยเต.
[๔๑๙] ยูโป ถูณายํ นิมฺมนฺถฺย- ทารุมฺหิ ตฺวรณี ทฺวีสุ
คาหปจฺจาหวนีโย ทกฺขิณคฺคิ ตโยคฺคโย.
[๔๒๐] จาโค วิสชฺชนํ ทานํ โวสฺสคฺโค จ ปเทสนํ
วิสฺสาณนํ วิตรณํ วิหายิตปวชฺชนํ.
[๔๒๑] ปญฺจมหาปริจฺจาโค วุตฺโต เสฏฺฐธนสฺส จ
วเสน ปุตฺตทารานํ รชฺชสฺสงฺคานเมว จ.
[๔๒๒] อนฺนํ ปานํ ฆรํ วตฺถํ ยานํ มาลา วิเลปนํ
คนฺโธ เสยฺยา ปทีเปยฺยํ ทานวตฺถู สิยุ์ ทส.
[๔๒๓] มตตฺถํ ตทเห ทานํ ตีเสฺวตมุทฺธเทหิกํ
ปิตุทานํ ตุ นิวาโป สทฺธํ ตุ ตัว สตฺถโต.
[๔๒๔] ปุเม อติถิ อาคนฺตุ ปาหุนาเวสิกาปฺยถ
อญฺญตฺถ คนฺตุมิจฺฉนฺโต คมิโกถาคฺฆมคฺฆิย.
[๔๒๕] ปชฺชํ ปาโททกาโทถ สตฺตาคนฺตวาทโย ติสุ
อปจิตฺยจฺจนา ปูโช- ปหาโร พลิ มานนา.
[๔๒๖] นมสฺสา ตุ นมกฺกาโร วนฺทนา จาภิวาทนํ
ปตฺถนา ปณิธานญฺจ ปุริเส ปณิธีริโต.
[๔๒๗] อชฺเฌสนา ตุ สกฺการ- ปุพฺพงฺคมนิโยชนํ.

[๔๒๘] ปริเยสนาเนฺวสนา ปริเยฏฺฐิ คเวสนา
อุปาสนํ ตุ สุสฺสูสา สา ปาริจริยา ภเว.
[๔๒๙] โมนํ อภาสนํ ตุณฺหี- ภาโวถ ปฏิปาฏิ สา
อนุกฺกโม ปริยาโย อนุปุพฺพฺยปุเม กโม.
[๔๓๐] ตโป จ สํยโม สีลํ นิยโม ตุ วตญฺจ วา
วีติกฺกโมชฺฌจาโรถ วิเวโก ปุถุคตฺตตา.
[๔๓๑] ขุทฺทานุขุทฺทกํ อาภิ- สมาจาริกมุจฺจเต
อาทิพฺรหฺมจริยํ ตุ ตทญฺญํ สีลมีริตํ.
[๔๓๒] โย ปาเปหิ อุปวตฺโต วาโส สทฺธึ คุเณหิ โส
อุปวาโสติ วิญฺเญยฺโย สพฺพโภควิวชฺชิโต.
[๔๓๓] ตปสฺสี ภิกฺขุ สมโณ ปพฺพชิโต ตโปธโน
วาจฺยโม ตุ มุนิ จ ตาปโส ตุ อิสีริโต.
[๔๓๔] เย สํยตินฺทฺริยคณา ยตโย วสิโน จ เต
สาริปุตฺโตปติสฺโส ตุ ธมฺมเสนาปตีริโต.
[๔๓๕] โกลิโต โมคฺคลฺลาโนถ อริโยธิคโต สิยา
โสตาปนฺนาทิกา เสกฺขา- นริโย ตุ ปุถุชฺชโน.
[๔๓๖] อญฺญา ตุ อรหตฺตญฺจ ถูโป ตุ เจติยํ ภเว
ธมฺมภณฺฑาคาริโก จ อานนฺโท เทฺว สมาถ จ.
[๔๓๘] ภิกฺขุปิ สามเณโร จ สิกฺขมานา จ ภิกฺขุนี
สามเณรีติ กถิตา ปญฺเจเต สหธมฺมิกา.
[๔๓๙] ปตฺโต ติจีวรํ กาย- พนฺธนํ วาสิ สูจิ จ
ปริสฺสาวนมิจฺเจเต ปริกฺขาราฏฺฐ ภาสิตา.
[๔๔๐] สามเณโร จ สมณ- ทฺเทโส จาถ ทิคมฺพโร
อเจลโก นิคณฺโฐ จ ชฏิโล ตุ ชฏาธโร.

[๔๔๑] กุฏิสกาทิกา จตุ- ตฺตึส ฑฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิโย
อิติ ฉนฺนวุตี เอเต ปาสณฺฑา สมฺปกาสิตา.
[๔๔๒] ปวิตฺโต ปยโต ปูโต จมฺมํ ตุ อชินํ ปฺยถ
ทนฺตโปโน ทนฺตกฏฺโจ วกฺกโล วา ตีรีฏกํ.
[๔๔๓] ปตฺโต ปาติตฺถิยํ นิตฺถี กมณฺฑลุ ตุ กุณฺฑิกา
อถาลมฺพณทณฺฑสฺมึ กตฺตรยฏฺฐิ นาริยํ.
[๔๔๔] ยํ เทหสาธนาเปกฺขํ นิจฺจํ กมฺมมยํ ยโม
อาคนฺตุสาธนํ กมฺมํ อนิจฺจํ นิยโม ภเว.

อิติ พฺราหฺมณวคฺโค.

๒.๔.๓. เวสฺสวคฺค

[๔๔๕] เวสฺโส จ เวสิยาโนถ ชีวนํ วุตฺติ ชีวิกา
อาชีโว วตฺตนญฺจาถ กสิกมฺมํ กสิตฺถิยํ.
[๔๔๖] วาณิชฺชญฺจ วณิชฺชาถ โครกฺขา ปสุปาลนํ
เวสฺสสฺส วุตฺติโย ติสฺโส คหฏฺฐาคาริกา คิหิ.
[๔๔๗] เขตฺตาชีโว กสฺสโกถ เขตฺตํ เกทารมุจฺจเต
เลฑฺฑุตฺโต มตฺติกาขณฺโฑ ขณิตฺติตฺถุวทารณํ.
[๔๔๘] ทาตฺตํ ลวิตฺตมสิตํ ปโตโท ตุตฺต ปาชนํ
โยตฺตํ ตุ รชฺชุ รสฺมิตฺถี ผาโล ตุ กสโก ภเว.
[๔๔๙] นงฺคลญฺจ หลํ สีโร อีสา นงฺคลทณฺฑโก
สมฺมา ตุ ยุคกีลสฺมึ สีตา ตุ หลปทฺธติ.
[๔๕๐] มุคฺคาทิเกปรณฺณํ จ ปุพฺพณฺณํ สาลิอาทิเก
สาลิ วีหิ จ กุทฺรูโส โคธุโม วรโก ยโว
กงฺคุติ สตฺต ธญฺญานิ นีวาราที ตุ ตพฺภิทา.

[๔๕๑] จณโก จ กฬาโยถ สิทฺธตฺโถ สาสโป ภเว.
[๔๕๒] อถ กงฺคุ ปิยงฺคุตฺถี อุมฺมา ตุ อตสี ภเว
กิฏฺโจ จ สสฺสํ ธญฺญํ จ วีหี ถมฺพกรีริโต.
[๔๕๓] กณฺโฑ ตุ นาฬมถ โส ปลาลํ นิตฺถิ นิปฺผโล
ภุสํ กลิงฺคโร จาถ ถุโส ธญฺญตฺตเจถ จ.
[๔๕๔] เสตฏฺฐิกา สสฺสโรโค กโณ ตุ กุณฺฑโก ภเว
ขโล จ ธญฺญกรณํ ถมฺโพ คุมฺโพ ติณาทินํ.
[๔๕๕] อโยคฺโค มุสโล นิตฺถี กุลฺโล สุปฺปมนิตฺถิยํ
อโถทฺธนํ จ จุลฺลิตฺถี กิลญฺโช ตุ กโฏ ภเว.
[๔๕๖] กุมฺภีตฺถี ปิจโร กุณฺฑ กโฬปฺยุกฺขลิ ถาลฺยุขา
โกลมฺโพ จาถ มณิกํ ภาณโก จ อรญฺชโร.
[๔๕๗] ฆโฏ ทฺวีสุ กุโฏนิตฺถี กุมฺโภ กลส วารกา
กโส ภุญฺชนปตฺโต ถา- มตฺตํ ปตฺโต จ ภาชนํ.
[๔๕๘] อณฺฑุปกํ จุมฺพฏกํ สราโว ตุ จ มลฺลโก
ปุเม กฏจฺฉุ ทพฺพิตฺถี กุสูโล โกฏฺฐมุจฺจเต.
[๔๕๙] สาโก อนิตฺถิยํ ฑาโก สิงฺคีเวรํ ตุ อทฺทกํ
มโหสธํ ตุ ตํ สุกฺขํ มริจํ ตุ จ โกลกํ.
[๔๖๐] โสวีรํ กญฺชิยํ วุตฺตํ อารนาฬ ถุโสทกํ
ธญฺญมฺพิลํ พิฬงฺโคถ ลวณ โลณมุจฺจเต.
[๔๖๑] สามุทฺทํ สินฺธโว นิตฺถี กาฬโลณ ตุ อุพฺภิทํ
พิฬกํ เจติ ปญฺเจเต ปเภทา ลวณสฺส หิ.
[๔๖๒] คุโฬ จ ผาณิตํ ขณฺโฑ มจฺฉณฺฑี สกฺขรา อิติ
อิเม อุจฺฉุวิการาถ คุฬสฺมึ วิสกณฺฏกํ.

[๔๖๓] ลาชา สิยากฺขตํ จาถ ธานา ภฏฺฐยเว ภเว
อภฑฺฒสตฺตุ มนฺโถ จ ปูปาปูปา ตุ ปิฏฺฐโก.
[๔๖๔] ภตฺตกาโร สูปกาโร สูโท อาหาริโก ตถา
โอทนิโก จ รสโก สูโป ตุ พฺยญฺชนํ ภเว.
[๔๖๕] โอทโน วา กุรํ ภตฺตํ ภิกฺขา จานฺนมถาสนํ
อาหาโร โภชนํ ฆาโส ตรลํ ยาคุ นาริยํ.
[๔๖๖] ขชฺชํ ตุ โภชฺชเลยฺยานิ เปยฺยนฺติ จตุธาสนํ
นิสฺสาโว จ ตถาจาโม อาโลโป กพโฬ ภเว.
[๔๖๗] มณฺโฑนิตฺถี รสคฺคสฺมึ วิฆาโส ภุตฺตเสสเก
วิฆาสาโท จ ทมโก ปิปาสา ตุ จ ตสฺสนํ.
[๔๖๘] ขุทฺทา ชิฆจฺฉา มํสสฺส ปฏิจฺฉาทนิยํ รโส
อุเทฺรโก เจว อุคฺคาโร โสหิจฺจํ ติตฺติ ตปฺปนํ.
[๔๖๙] กามํ ตฺวิฏฺฐํ นิกาม จ ปริยตฺตํ ยถิจฺฉิตํ
กยวิกฺกยิโก สตฺถ- วาหาปณิกวาณิชา.
[๔๗๐] วิกฺกยิโก ตุ วิกฺเกตา กยิโก ตุ จ กายิโก
อุตฺตมณฺโณ จ ธนิโก- ธมณฺโณ ตุ อิณายิโก.
[๔๗๑] อุทฺธาโร ตุ อิณํ วุตฺตํ มูลํ ตุ ปาภตํ ภเว
สจฺจาปนํ สจฺจกาโร วิกฺเกยฺยํ ปณิยํ ติสุ.
[๔๗๒] ปฏิทานํ ปริวตฺโต นฺยาโส ตูปนิธีริโต.
[๔๗๓] อฏฺฐารสนฺตา สงฺเขยฺยเย สงฺขฺยา เอกาทโย ติสุ
สงฺขฺยาเน ตุ จ สงฺเขยฺเย เอกตฺเต วีสตาทโย
วคฺคเภเท พหุตฺเตปิ ตา อานวุติ นาริยํ.
[๔๗๔] สตํ สหสฺสํ นิยุตํ ลกฺขํ โกฏิ ปโกฏิโย
โกฏิปโกฏิ นหุตํ ตถา นินฺนหุตํ ปิ จ.

[๔๗๕] อกฺโขภิณีตฺถิยํ พินฺทุ อพฺพุทํ จ นิรพฺพุทํ
อหหํ อพพํ เจวา- ฏฏฺฏํ โสคนฺธิกุปฺปลํ.
[๔๗๖] กุมุทํ ปุณฺฑรีกํ จ ปทุมํ กถานํ ปิ จ
มหากถานาสงฺเขฺยยฺยา- นิจฺเจตาสุ สตาทิ จ.
[๔๗๗] โกฏฺยาทิกํ ทสคุณํ สตลกฺขคุณํ กมา
จตุตฺโถฑฺเฒน อฑฺฒุฑฺโฒ ตติโยฑฺฒติโย ตถา.
[๔๗๘] อฑฺฒเตยฺโย ทิยฑฺโฒ ตุ ทิวฑฺโฒ ทุติโย ภเว
ตุลา ปตฺถงฺคุลิวสา ติธา มานมโถ สิยา.
[๔๗๙] จตฺตาโร วีหโย คุญฺชา เทฺว คุญฺชา มาสโก ภเว.
เทฺว อกฺโข มาสกา ปญฺจกฺ- ขานํ ธรณมฏฺฐกํ.
[๔๘๐] สุวณฺโณ ปญฺจธรณํ นิกฺขํ ตฺวนิตฺถิ ปญฺจ เต
ปาโท ภาเค จตุตฺเถถ ธรณานิ ปลํ ทส.
[๔๘๑] ตุลา ปลสตํ จาถ ภาโร วีสติ ตา ตุลา
อโถ กหาปโณ นิตฺถี กถฺยเต กริสาปโณ.
[๔๘๒] กุฑฺโว ปสโต เอโก ปตฺโถ เต จตุโร สิยุ
อาฬฺหโก จตุโร ปตฺถา โทณํ วา จตุราฬฺหกํ.
[๔๘๓] มานิกา จตุโร โทณา ขารีตฺถี จตุมานิกา
ขาริโย วีส วาโหถ สิยา กุมฺภา ทสมฺพณฺ.
[๔๘๔] อาฬฺหโก นิตฺถิยํ ตุมฺภา ปตฺโถ ตุ นาฬิ นาริยํ
วาโห ตุ สกโฏ เจกา- ทส โทณา ตุ อมฺพณฺ.
[๔๘๕] ปฏิวีโส จ โกฏฺฐาโส อโส ภาโค ธนํ ตุ โส
ทพฺพํ วิตฺตํ สาปเตยฺยํ วสฺวตฺโถ วิภโว ภเว.
[๔๘๖] โกโส หิรญฺญํ จ กตา- กตํ กญฺจน รูปิยํ
กุปฺปํ ตทญฺญํ ตมฺพาทิ รูปิยํ ทฺวยมาหตํ.

[๔๘๗] สุวณฺณํ กนกํ ชาต-
สตฺถุวณฺโณ หรี กมฺพุ
รูปฺ โสณฺณํ จ กญฺจนํ
จารุ เหมํ จ หาฏกํ.

[๔๘๘] ตปนิยํ หิรญฺญํ ตพฺ-
สาตกุมฺภํ ตถา ชมฺพุ-
เภทา จามีกรํ ปิ จ
นทํ สิงฺคี จ นาริยํ.

[๔๘๙] รูปิยํ รชตํ สชฺฌุ
รตนํ จ มณิ ทฺวีสุ
รูปี สชฺฌุ อโถ วสุ
ปุปฺผราคาที ตพฺภิทา.

[๔๙๐] สุวณฺณ รชตํ มุตฺตา
วชิรํ จ ปวาฬนฺติ
มณิ เวฬุริยานิ จ
สตฺตาหุ รตนานิเม.

[๔๙๑] โลหิตงฺโก จ ปทุม-
วณฺณโณ เวฬุริยํ
ราโค รตฺตมณิ ปฺยถ
ปวาฬํ วา จ วิทฺทุโม.

[๔๙๒] มสารคลฺลํ กพรมณิ
รีติตฺถี อารกูโฏ วา
อถ มุตฺตา จ มุตฺติกํ
อมลํ ตฺวพฺภกํ ภเว.

[๔๙๓] โลโห นิตฺถี อโย กาฬา-
กาฬติปุ ตุ สีสํ จ
ยสํ จ ปารโท รโส
หริตาลํ ตุ ปีตนํ.

[๔๙๔] จีนปิฏฺโ จ สินฺทูรํ
ขุทฺทชํ ตุ มธุ ขุทฺทกํ
อถ ตูโล ตถา ปิจุ
มธุจฺฉิฏฺโ ตุ สิตฺถกํ.

[๔๙๕] โคปาโล โคปโคสงฺขฺยา
อุสโภ พลิพทฺโธ จ
โคมา ตุ โคมิโก ปฺยถ
โคโณ โค วสโภ วุโส.

[๔๙๖] วุทฺโธ ชรคฺคโว โสถ
ธุรวาหี ตุ โธรโยฺห
ทมฺโม วจฺฉตโร สมา
โควินฺโท ธิกโต ควํ.

[๔๙๗] วโห จ ขนฺธเทโสถ
อโถ วิสาณํ สิงฺคํ จ
กกุโธ กกุ วุจฺจเต
รตฺตคาวี ตุ โรหิณี.

[๔๙๘] คาวี จ สิงฺคินี โค จ
นวปฺปสูติกา เธนุ
วญฺฌา ตุ กถฺยเต วสา
วจฺฉกามา ตุ วจฺฉลา.

[๔๙๙] คคฺครี มนฺถนีตฺถี เทฺว สนฺทานํ ทามมุจฺจเต
โคมิโหฺห โคมโย นิตฺถี อโถ สปฺปิ ฆตํ ภเว.
[๕๐๐] นวุทฺธฏฺ ตุ โนนีตํ ทธิมณฺฑ ตุ มตฺถุ จ
ขีรํ ทุทฺธํ ปโย ถณฺฑิลฺ ตกฺกํ ตุ มถิตํ ปฺยถ.
[๕๐๑] ขีรํ ทธิ ฆตํ ตกฺกํ โนนีตํ ปณฺจ โครสา
อุรพฺโภ เมณฺฑ เมสา จ อุรโณ อวิ เอฬโก.
[๕๐๒] วสฺโส ตฺวโช ฉคลโก โอฏฺโจ ตุ กรโภ ภเว
คทฺรโภ ตุ ขโร วุตฺโต อุรณี ตุ อชี อชา.

อิติ เวสฺสวคฺโค.

๒.๔.๔. สุทฺทวคฺค

[๕๐๓] สุทฺโทนฺตวณฺโณ วสโล สงฺกิณฺณา มาคธาทโย
มาคโธ สุทฺทขตฺตาโช อุคฺโค สุทฺทาย ขตฺตโช.
[๕๐๔] ทฺวิชา ขตฺติยโช สูโต การุ ตุ สิปฺปิโก ปุเม
สงฺฆาโต ตุ สชาตีนํ เตสํ เสณิ ทฺวิสุจฺจเต.
[๕๐๕] ตจฺฉโก ตนฺตวาโย จ รชโก จ นหาปิโต
ปณฺจโม จมฺมกาโรติ การโว ปณฺจิเม สิยุ.
[๕๐๖] ตจฺฉโก วฑฺฒกี มโต ปลคณฺโฑ ถปตฺยปิ
รถกาโรถ สุวณฺณ- กาโร นาฬิโม ภเว.
[๕๐๗] ตนฺตวาโย เปสกาโร มาลากาโร ตุ มาลิโก
กุมฺภกาโร กุลาโลถ ตุนฺนวาโย จ โสจิโก.
[๕๐๘] จมฺมกาโร รถกาโร กปฺปโก ตุ นหาปิโต
รงฺคาชีโว จิตฺตกาโร ปุกฺกุโส ปุปฺผฉฑฺฑโก.

[๕๐๙] เวโน วิลีวกาโร จ นฬกาโร สมา ตโย
จุนฺทกาโร ภมกาโร กมฺมาโร โลหการโก.
[๕๑๐] นินฺเนชโก จ รชโก เนตฺติโก อุทหารโก
วีณาวาที เวณิโกถ- สุกาโร อุสุวฑฺฒกี.
[๕๑๑] เวณุธโม เวณวิโก ปาณิวาโท ตุ ปาณิโฆ
ปูปิโย ปูปปณิโย โสณฺฑิโก มชฺชวิกฺกยี.
[๕๑๒] มายา ตุ สมฺพรี มายา- กาโร ตุ อินฺทชาลิโก.
[๕๑๓] โอรพฺภิกสูกริกา มาควิกา เต จ สากุณิกา
หนฺตฺวา ชีวนฺเตฬก- สูกรมิคปกฺขิโน กมโต.
[๕๑๔] วาคุริโก ชาลิโกถ ภารวาโห ตุ ภาริโก
เวตนิโก ตุ ภตโก กมฺมกโรถ กิงฺกโร
ทาโส จ เจตโก เปสฺโส ภจฺโจ จ ปริจาริโก.
[๕๑๕] อนฺโต ชาโต ธนกฺกีโต ทาสพฺโยปคโต สยํ
ทาสา กรมรานิโต- จฺเจวํ เต จตุธา สิยุ.
[๕๑๖] อทาโส ตุ ภุชิสฺโสถ นีโจ ชมฺโม นิหีนโก
นิกฺโกสชฺโช อกิลาสุ มนฺโท ตุ อลโสปฺยถ.
[๕๑๗] สปาโก เจว จณฺฑาโล มาตงฺโค สปโจ ภเว
ตพฺเภทา มิลกฺขชาติ กิราตสวราทโย.
[๕๑๘] เนสาโท ลุทฺทโก พฺยาโธ มิคโว ตุ มิคพฺยโธ.
[๕๑๙] สารเมยฺโย จ สุนโข สุโน โสโณ จ กุกฺกุโร
สฺวาโน สุวาโน สาฬูโร สูโน สาโน จ สา ปุเม
อมฺมตฺตาทิตมาปนฺโน อฬกฺโกติ สุโน มโต.
[๕๒๐] สาทิพนฺธนํ คทฺทูโล ทีปโก ตุ จ เจฏโก
พนฺธนํ คณฺจิปาโสถ วากรา มิคพนฺธนี.

[๕๒๑] ถิยํ กุเวณี กุมีนํ อานโย ชาลมุจฺจเต
อาฆาตนํ วธฏฺฐานํ สูนา ตุ อธิโกฏฺฏนํ.
[๕๒๒] ตกฺกโร โมสโก โจโร เถเนกาคาริโก สมา
เถยฺยญฺจ โจริกา โมโส เวโม วายนทณฺฑโก.
[๕๒๓] สุตฺตํ ตนฺตุ ปุเม ตนฺตํ โปตฺถํ เลปฺยาทิกมฺมนิ
ปญฺจาลิกา โปตฺถลิกา วตฺถทนฺตาทินิมฺมิตา.
[๕๒๔] อุคฺฆาฏนํ ฆฏียนฺตํ กูปมฺพุพฺพาหนํ ภเว
มญฺชุสา เปฬา ปิฏโก ตฺวิตฺถิยํ ปจฺฉิ เปฏโก.
[๕๒๕] พฺยาภงฺคี ตฺวิตฺถิยํ กาโช สิกฺกา ตฺวตฺราวลมฺพนํ
อุปาหโน วา ปาทุตฺถี ตพฺเภทา ปาทุกาปฺยถ.
[๕๒๖] วรตฺตา วทฺธิกา นทฺธี ภสฺตา จมฺมปสิพฺพกํ
โสณฺณาทฺยาวตฺตนี มุสา- ถ กูฏฺ วา อโยฆโน.
[๕๒๗] กมฺมารภณฺฑา สณฺฑาโส มุฏฺฐยาธิกรณิตฺถิยํ
ตพฺภสฺตา คคฺครี นารี สตฺถํ ตุ ปิปฺผลํ ภเว.
[๕๒๘] สาโณ ตุ นิกโส วุตฺโต อารา ตุ สูจิวิชฺฌนํ
ขโร จ กกโจนิตฺถี สิปฺปํ กมฺมํ กลาทิกํ.
[๕๒๙] ปฏิมา ปฏิพิมฺพญฺจ พิมฺโพ ปฏินิธีริโต
ตีสุ สโม ปฏิภาโค สนฺนิกาโส สริกฺขโก.
[๕๓๐] สมาโน สทิโส ตุลฺโย สงฺกาโส สนฺนิโภ นิโภ
โอปมฺมมุปมานํ จุ- ปมา ภติ ตุ นาริยํ.
[๕๓๑] นิพฺเพโส เวตนํ มูลฺยํ ชูตํ ตฺวนิตฺถี เกตวํ
ธุตฺโตกฺขธุตฺโต กิตโว ชูตการกฺขเทวิโน.
[๕๓๒] ปาฏิโภโค ตุ ปฏิภู อกฺโข ตุ ปาสโก ภเว
ปุเม วาฏฺจาปทํ สาริ- ผลเกถ ปโณพฺภุโต.

[๕๓๓] กิณฺณํ ตุ มทิราพีเช มธุ มธฺวาสเว มตํ
มทิรา วารุณี มชฺชํ สุราสโว ตุ เมรยํ.
[๕๓๔] สรโก จสโกนิตฺถี อาปานํ ปานมณฺฑลํ.
[๕๓๕] เยตฺรภูริปฺปโยคตฺตา โยคิเกกสฺมิมีริตา
ลิงฺคนฺตเรปิ เต เถยฺยา ตทฺธมฺมตฺตาญฺญวุตฺติยํ.

อิติ สุทฺทวคฺโค.

จตพฺพณฺณวคฺโค นิฏฺฐิโต.

๒.๕. อรญฺญวคฺค

[๕๓๖] อรญฺญํ กานนํ ทาโย คหนํ วิปินํ วนํ
อฏวิตฺถี มหารญฺญํ ตฺวรญฺญานิตฺถิยํ ภเว.
[๕๓๗] นครา นาติทูรสฺมึ สนฺเตหิ โยภิโรปิโต
ตรุสณฺโฑ ส อาราโม ตโถปวนมุจฺจเต.
[๕๓๘] สพฺพาสาธารณารญฺญํ รญฺญมุยฺยานมุจฺจเต
เถยฺยํ ตเทว ปมท- วนมนฺเตปุโรจิตํ.
[๕๓๙] ปนฺติ วีถฺยวลี เสณิ ปาฬิ เลขา ตุ ราชิ จ
ปาทโป วิฏปี รุกฺโข อโค สาโล มหีรุโห.
[๕๔๐] ทุโม ตรุ กุโช สาขี คจฺโฉ ตุ ขุทฺทปาทโป
ผลนฺติ เย วินา ปุปฺผํ เต วุจฺจนฺติ วนปฺปติ.
[๕๔๑] ผลปากาวสาเน โย มรโตฺยสธิ สา ภเว
ตีสุ วญฺฌาผลา จาถ ผลิโน ผลวา ผลี.
[๕๔๒] สมฺผุลฺลิโต ตุ วิกโจ ผุลฺโล วิกสิโต ติสุ
สิโรคฺคํ สิขโรนิตฺถี สาขา ตุ กถิตา ลตา.

[๕๔๓] ทลํ ปลาสํ ฉทนํ ปณฺณํ ปตฺตํ ฉโท ปฺยถ
ปลฺลโว วา กิสลยํ นวุพฺภินฺเน ตุ องฺกุโร.
[๕๔๔] มกุฬํ วา กุฏมโล ขารโก ตุ จ ชาลกํ
กลิกา โกรโกนิตฺถี วณฺฏ ปุปฺผาทิพนฺธนํ.
[๕๔๕] ปสโว กุสุมํ ปุปฺผํ ปราโค ปุปฺผโช รโช
มกรนฺโท มธุ มตํ ถวโก ตุ จ โคจฺฉโก.
[๕๔๖] ผเล ตฺวาเม สลาฏตฺโต ผลํ ตุ ปกฺกมุจฺจเต
จมฺปกมฺพาทิ กุสุม- ผลนามํ นปุสเก.
[๕๔๗] มลฺลิกาที ตุ กุสุเม สลิงฺคา วีหโย ผเล
ชมฺพูตฺถี ชมฺพุวํ ชมฺพุ วิฏโป วิฏภีตฺถิยํ.
[๕๔๘] มุลมารพฺภ สาขนฺโต ขนฺโธ ภาโค ตรุสฺสถ
โกฏโรนิตฺถิยํ รุกฺขจ- ฉิทฺเท กฏฺจํ ตุ ทารุ จ.
[๕๔๙] พุนฺโธ มูลญฺจ ปาโทถ สงฺกุตฺโต ขาณุนิตฺถิยํ
กรหาฏ ตุ กนฺโทถ กลีโร มตฺถโก ภเว.
[๕๕๐] วลฺลรี มญฺชรี นารี วลฺลี ตุ กถิตา ลตา
ถมฺโพ คุมฺโพ จ อกฺขนฺเธ ลตา วีรุ ปตานินี.
[๕๕๑] อสฺสตฺโถ โพธิ จ ทฺวีสุ นิโคฺรโธ ตุ วโฏ ภเว
กพิฏโฐ จ กปิตฺโถถ ยญฺญงฺโค ตุ อุทุมฺพโร.
[๕๕๒] โกวิฬาโร ยุคปฺปตฺโต อุทฺทาโล วาตฆาตโก
ราชรุกฺโข กตมาลิ- นฺทีวโร พฺยาธิฆาตโก.
[๕๕๓] ทนฺตสโฐ จ ชมฺภีโร วรโณ ตุ กเรริ จ
กึสุโก ปาฬิภทฺโทถ วญฺชุโล ตุ จ เวตโส.
[๕๕๔] อมฺพาฏโก ปีตนโก มธุโก ตุ มธุทฺทุโม
อโถ คุฬผโล ปีลุ โสภญฺชโน จ สิคฺคุ จ.

[๕๕๕] สตฺตปณฺณี ฉตฺตปณฺโณ ตินิโส ตฺวติมุตฺตโก
กึสุโก ตุ ปลาโสถ อริฏฺโฐ เผณิโล ภเว.
[๕๕๖] มาลูร เพลุวา พิลฺโล ปุนฺนาโค ตุ จ เกสโร
สาลโว ตุ จ โลทฺโทถ ปิยาโล สนฺนกทฺทุ จ.
[๕๕๗] ลิโกจโก ตถางฺโกโล อถ คุคฺคุลุ โกสิโก
อมฺโพ จูโต สโห เตฺวโส สหกาโร สุคนฺธวา.
[๕๕๘] ปุณฺฑรีโก จ เสตมฺโพ เสลุ ตุ พหุวารโก
เสปณฺณี กาสฺมิรี จาถ โกลี จ พทริตฺถิยํ.
[๕๕๙] โกลญฺจานิตฺถี พทโร ปิลกฺโข ปิปฺผลิตฺถิยํ
ปาฏลี กณฺหวณฺฏา จ สาทุกณฺโฏ วิกงฺกโฏ.
[๕๖๐] ตินฺทุโก กาฬกฺขนฺโธ จ ติมฺพรูสก ติมฺพรุ
เอราวโต ตุ นารงฺโค กุลโก กากตินฺทุโก.
[๕๖๑] กทมฺโพ ปิยโก นีโป ภลฺลี ภลฺลาตโก ติสุ
ฌาวุโก ปิจุโล จาถ ติลโก ขุรโก ภเว.
[๕๖๒] จิญฺจา จ ตินฺติณี จาถ คทฺทภณฺโฑ กปีตโน
สาโลสฺสกณฺโณ สชฺโชถ อชฺชุโน กกุโธ ภเว.
[๕๖๓] นิจุโล มุจลินฺโท จ นีโปถ ปิยโก ตถา
อสโน ปีตสาโลถ โคลีโส ฌาฏโล ภเว.
[๕๖๔] ขีริกา ราชายตนํ กุมฺภี กุมฺทิกา ภเว
ปูโค ตุ กมุโก จาถ ปฏฺฏี ลาขาปสาทโน.
[๕๖๕] อิงฺคุที ตาปสตรุ ภุชปตฺโต ตุ อาภุชี
ปิจฺฉิลา สิมฺพลี ทฺวีสุ โรจโน โกฏสิมฺพลี.
[๕๖๖] ปกิริโย ปูติโกถ โรหี โรหิตโก ภเว
เอรณฺโฑ ตุ จ อามณฺโฑ อถ สตฺตุผลา สมี.

[๕๖๗] นตฺตมาโล กรญฺโชถ ขทิโร ทนฺตธาวโน
โสมวกฺโก ตุ กทโร สลฺโล ตุ มทโน ภเว.
[๕๖๘] อถาปิ อินฺทสาโล จ สลฺลกี ขารโก สิยา
เทวทารุ ภทฺททารุ จมฺเปยฺโย ตุ จ จมฺปโก.
[๕๖๙] ปนโส กณฺฏกิผโล อภยา ตุ หรีตกี
อกฺโข วิภีตโก ตีสุ อมตามลกี ติสุ.
[๕๗๐] ลพุโช ลิกุโจ จาถ กณิกาโร ทุมุปฺปโล
นิมฺโพริฏฺโฐ ปุจิมนฺโท กรโก ตุ จ ทาลิโม.
[๕๗๑] สรโล ปูติกฏฺฐญฺจ กปิลา ตุ จ สีสปา
สามา ปิยงฺคุ กงฺคุปิ สิรีโส ตุ จ ภณฺฑิโล.
[๕๗๒] โสณโก ทีฆวณฺโฏ จ วกุโล ตุ จ เกสโร
กาโกทุมฺพริกา เผคฺคุ นาโค ตุ นาคมาลิกา.
[๕๗๓] อโสโก วญฺชุโล จาถ ตกฺการี เวชยนฺติกา
ตาปิญฺโฉ จ ตมาโลถ กุฏโช คิริมลฺลิกา.
[๕๗๔] อินฺทยโว ผเล ตสฺสา- คฺคิมนฺโถ กณิกา ภเว
นิคฺคุณฺฑิตฺถี สินฺทุวาโร ติณสูลํ ตุ มลฺลิกา.
[๕๗๕] เสผาลิกา นีลิกาถ อปฺโผฏา วนมลฺลิกา
พนฺธุโก ชยสุมนำ ภณฺฑิโก พนฺธุชีวโก.
[๕๗๖] สุมนา ชาติสุมนา มาลกี ชาติ วสฺสิกี
ยูถิกา มาคธี จาถ สตฺตลา นวมลฺลิกา.
[๕๗๗] วาสนฺติตฺถี อติมุตฺโต กรวีโรสฺสมารโก
มาตุลุงฺโค พีชปูโร อุมฺมตฺโต ตุ จ มาตุโล.
[๕๗๘] กรมนฺโท สุเสโน จ กุนฺทำ ตุ มาฆยมุจฺจเต
เทวตาโส ตุ ชีมูโต- ถามิลาโต มหาสหา.

[๕๗๙] อโถ เสเรยฺยโก ทาสี กึกิราโต กุรณฺฑโก
อชฺชุโก สิตปณฺณาโส สมีรโณ ผณิชฺชโก.
[๕๘๐] ชปา ตุ ชีวสุมนำ กรีโร กกโจ ภเว
รุกฺขาทนี จ วนฺทากา จิตฺตโก ตฺวคฺคิสญฺญิโต.
[๕๘๑] อกฺโก วิกีรโณ ตสฺมึ ตฺวฬกฺโก เสตปุปฺผเก
ปูติลตา คโฬจี จ มุพฺพา มธุรสาปฺยถ.
[๕๘๒] กปิกจฺฉุ ทุผสฺโสถ มณฺฑิฏฺจา วิกสา ภเว
อมฺพฏฺจา จ ตถา ปาจา กฏฺกา กฏฺโรหิณี.
[๕๘๓] อปามคฺโค เสขริโก ปิปฺผลี มาคธี มตา
โคกณฺฏโก จ สิงฺฆาโฏ โกลวลฺลีภปิปฺผลี.
[๕๘๔] โคโลมี ตุ วจา จาถ คิริกณฺยปราชิตา
สีหปุจฺฉี ปญฺหิปณฺณี สาลปณฺณี ตุ จตฺถิรา.
[๕๘๕] นิทิทฺธิกา ตุ พฺยคฺฆี จ อถ นีลี จ นีลินี
ชิณฺหุโก เจว คุญฺชาถ สตมูลี สตาวลี.
[๕๘๖] มโหสธำ ตฺวติวิสา พากุจี โสมวลฺลิกา
ทาพฺพี ทารุหลิทฺทาถ พิฬงฺคำ จิตฺรตณฺฑุลา.
[๕๘๗] นฺหี เจว มหานาโม มุทฺทิกา ตุ มธุรสา
อถาปิ มธุกำ ยฏฺจิ- มธุกา มธุยฏฺจิกา.
[๕๘๘] วาติงฺคโณ จ ภณฺฑากี วาตฺตากี พฺรหตีปฺยถ
นาคพลา เจว ฌสา ลางฺคลี ตุ จ สารที.
[๕๘๙] รมฺภา จ กทลี โมโจ กปฺปาสี พทรา ภเว
นาคลตา ตุ ตมฺพูลี อคฺคิชาลา ตุ ธาตกี.
[๕๙๐] ติวุตา ติปุฏฺา จาถ สามา กาฬา จ กณฺหเต
อโถ สิงฺคี จ อุสโภ เรณุกา กปิลา ภเว.

[๕๙๑] หิริเวรญฺจ วาลญฺจ รตฺตผลา ตุ พิมฺพิกา
เสเลยฺยมสฺมปุปฺผญฺจ เอลา ตุ พหุลา ภเว.
[๕๙๒] กุฏฺฐญฺจ พฺยาธิ กถิโต วาเนยฺยํ ตุ กุฏนฺนฏฺ
โอสธี ชาติมตฺตมฺหิ โอสธํ สพฺพมชาติยํ.
[๕๙๓] มูลํ ปตฺตํ กลีรคฺคํ กนฺทํ มิญฺชา ผลํ ตถา
ตโจ ปุปฺผญฺจ ฉตฺตนฺติ สากํ ทสวิธํ มตํ.
[๕๙๔] ปปุนฺนาโฏ เอฬคโล ตณฺฑุเลยฺโยปฺปมาริโส
ชีวนฺตี ชีวนี จาถ มธุรโก จ ชีวโก.
[๕๙๕] มหากนฺโท จ ลสุณํ ปลณฺฑุ ตุ สุกนฺทโก
ปโฏโล ติตฺตโก จาถ ภิงฺคราโช จ มกฺกโว.
[๕๙๖] ปุนนฺนวา โสถฆาตี วิตุนฺนํ สุนิสนฺนกํ
การเวลฺโล ตุ สุสวี ตุมฺพฺยาลาพุ จ ลาพุ สา.
[๕๙๗] เอฬาลุกญฺจ กกฺการี กุมฺภณฺโฑ ตุ จ วลฺลิโภ
อินฺทวารุณี วิสาลา วตฺถุก วตฺถุเลยฺยโก.
[๕๙๘] มูลโกนิตฺถิยํ จุจฺจุ ตมฺพโก จ กลมฺพโก
สากเภทา กาสมทฺท- ฌชฺฌรีผคฺควาทโย.
[๕๙๙] สทฺทโล เจว ทุพฺพา จ โคโลมี สา สิตา ภเว
คุนฺทา จ ภทฺทมุตฺตญฺจ รสาโล ตุจฺฉ เวสุ ตุ.
[๖๐๐] ตจสาโร เวณุ วโส ปพฺพํ ตุ ผสุ คณฺฐิ โส
กิจกา เต สิยุ เวณู เย นทนฺตฺยานิลทฺธุตา.
[๖๐๑] นโข จ ธมโน โปฏ- กโล ตุ กาสมิตฺถิ น
เตชโน ตุ สโร มูลํ ตูสีรํ พีรณสฺส หิ.

[๖๐๒] กุโส วรหิสํ ทพฺโภ ภูตินกํ ตุ ภูติณํ
ฆาโส ตุ ยวโส จาถ ปูโค ตุ กมุโก ภเว.
[๖๐๓] ตาโล วิเภทิกา จาถ ขชฺชูรี สินฺทิ วุจฺจติ.
[๖๐๔] หินฺตาล ตาล ขชฺชูรี นาฬิเกรา ตเถว จ
ตาฬี จ เกตกี นารี ปูโค จ ติณปาทปา.

อิติ อรญฺญวคฺโค.

๒.๖. เสลวคฺค

๒.๖.๑. เสลาทิวคฺค

[๖๐๕] ปพฺพโต คิริ เสโลทฺทิ นคาจลสิลุจฺจยา
สิขรี ภูธโรถพฺภ- ปาสาณาสฺโมปโล สิลา.
[๖๐๖] คิชฺฌกูโฏ จ เวภาโร เวปุลฺโลสิคิลี นคา
วิญฺโฌ ปณฺฑวงฺกาที ปุพฺพเสโล ตุ โจทโย
มนฺทโรปรเสโลตฺโถ หิมวา ตุ หิมาจโล.
[๖๐๗] คนฺธมาทน เกลาส- จิตฺตกูฏ สุทสฺสนา
กาฬกูโฏติ กูฏาสฺส ปตฺโถ ตุ สานุนิตฺถิยํ.
[๖๐๘] กูโฏ วา สิขรํ สิงฺคํ ปปาโต ตุ ตโฏ ภเว
นิตมฺโพ กฏโกนิตฺถี นิชฺฌโร ปสโวมฺพุโน.
[๖๐๙] ทรีตฺถี กนฺทโร ทฺวีสุ เลณํ ตุ คพฺภรํ คุหา
สิลาโปกฺขรณี โสณฺฑี กุญฺชํ นิกุญฺชมิตฺถิ น.
[๖๑๐] อุทฺธมธิจฺจกา เสล- สฺสาสนฺนา ภูมฺยุปจฺจกา
ปาโท ตุปนฺตเสโลถ ธาตุตฺโต เคริกาทิโก.

อิติ เสลาทิวคฺโค.

๒.๖.๒. สีหาทิวคฺค

[๖๑๑] มิคินฺโท เกสรี สีโห ตรจฺโฉ ตุ มิคาทโน
พฺยคฺโฆ ตุ ปุณฺฑรีโกถ สทฺทูโล ทีปินีริโต.

[๖๑๒] อจฺโฉ อิกฺโก จ อิสฺโส ตุ กาฬสีโห อิโสปฺยถ
โรหิโส โรหิโต จาถ โคกณฺโณ คณิกณฺฏกา.

[๖๑๓] ขคฺค ขคฺควิสาณา ตุ ปลาสาโท จ คณฺฑโก
พฺยคฺฆาทิเก วาฬมิโค สาปโทถ ปฺลวงฺคโม.

[๖๑๔] มกฺกโฏ วานโร สาขา- มิโค กปิ วลีมุโข
ปลวงฺโค กณฺหตุณฺโฑ โคนงฺคุโลติ โส มโต.

[๖๑๕] สิงฺคาโล ชมฺพุโก โกตฺถุ เภรโว จ สิวาปฺยถ
พิฬาโร พพฺพุ มญฺชาโร โกโก ตุ จ วโก ภเว.

[๖๑๖] มหึโส จ ลุลาโยถ คาโว ควโย สมา
สลฺโล ตุ สลฺลโกถาสฺส โลมมฺหิ สลลํ สลํ.

[๖๑๗] หริโณ มิค สารงฺคา มโค อชินโยนิ จ
สูกโร ตุ วราโหถ เปลโก จ สโส ภเว.

[๖๑๘] เอเณยฺโย เอณิมิโค จ ปมฺปฏโก ตุ ปมฺปโก
วาตมิโค ตุ จลนี มูสิโก ตฺวาขุ อุนฺทูโร.

[๖๑๙] จมโร ปสโท เจว กุรุงฺโค มิคมาตุกา
รุรุ รงฺกุ จ นีโก จ สรภาที มิคนฺตรา.

[๖๒๐] ปิยโก จมูรุ กทลี- มิคาที จมฺมโยนิโย
มิคา ตุ ปสโว สีหา- ทโย สพฺพจตุปฺปทา.

[๖๒๑] ลูตา ตุ ลูติกา อุณฺณา- นาภิ มกฺกฏโก สิยา
วิจฺฉิโก ตฺวาพิ กถิโต สรพู ฆรโคพิกา.

[๖๒๒] โคธา กุณฺโฑปฺยโถ กณฺณ- ชลูกา สตปทฺยถ
กลนฺทโก กาฬกาถ นกุโล มงฺคุโส ภเว.
[๖๒๓] กกณฺฏโก จ สรโฏ กีโฏ ตุ ปุฬโว กิมิ
ปาณโก จาปฺยโถ อุจฺจา- ลิงฺโค โลมสปาณโก.
[๖๒๔] วิหงฺโค วิหโค ปกฺขี วิหงฺคมขคณฺฑชา
สกุโณ จ สกุนฺโตปิ ปตงฺโค สกุณี ทฺวิโช.
[๖๒๕] วกฺกงฺโค ปตฺตยาโน จ ปตนฺโต นีฬโช ภเว
ตพฺเภทา วฏฺฏกา ชีวญฺ- ชีโว จโกรติตฺติรา.
[๖๒๖] สาฬิกา กรวีโก จ รวิหโส กุกุตฺถโก
การณฺฑโว จ ปิลโว โปกฺขรสาตกาทโย.
[๖๒๗] ปตตฺตํ เปขุณํ ปตฺตึ ปกฺโข ปิญฺฉ ฉโท ครุ
อณฺฑํ ตุ ปกฺขิพีเชถ นีโฬนิตฺถี กุลาวกํ.
[๖๒๘] สุปณฺณมาตา วินตา มิถุนํ ถีปุมทฺวยํ
ยุคฺคํ ตุ ยุคฬํ ทฺวนฺทํ ยมกํ ยมลํ ยมฺ.
[๖๒๙] สมูโห คณสงฺฆาตา สมุทาโย จ สญฺจโย
สนฺโทโห นิวโห โอโฆ วิสโร นิกโร จโย.
[๖๓๐] กาโย ขนฺโธ สมุทโย ฆฏา สมิติ สงฺหติ
ราสิ ปุญฺโช สมวาโย ปูโค ชาตึ กทมฺพกํ.
[๖๓๑] พฺยูโห วิตานคุมฺพา จ กลาโป ชาล มณฺฑลึ.
[๖๓๒] สมานานึ คโณ วคฺโค สโฆ สตฺโถ ตุ ชนฺตุนึ
สชาติกานึ ตุ กุลึ นิกาโย ตุ สธมฺมินึ
ยูโถนิตฺถี สชาติย- ติรจฺฉานานมุจฺจเต.
[๖๓๓] สุปณฺโณ เวนเตยฺโย จ ครุโฬ วิหคาธิโป
ปรปุฏฺโฐ ปรภโต กุณาโล โกกิโล ปิโก.

[๖๓๔] โมโร มยูโร วรหี นีลคีวสิขณฺฑิโน
กลาปี จ สิขี เกกี จูฬา ตุ จ สิขา ภเว.
[๖๓๕] สิขณฺโฑ วรหำ เจว กลาโป ปิญฺฉมปฺยถ
จนฺทโก เมจโก จาถ ฉปฺปโท จ มธุพฺพโต.
[๖๓๖] มธุลีโห มธุกโร มธุโป ภมโร อถ
ปาราวโต กโปโต จ กกุโฏ จ ปาเรวโต.
[๖๓๗] คิชฺโฌ คทฺโธถ กุลโล เสโน พฺยคฺฆีนโสปฺยถ
ตพฺเภทา สกุณคฺฆิตฺถี อาโฏ ทพฺพิมุขทฺวิโช.
[๖๓๘] อุหุงฺกาโร อุลูโก จ โกสิโย วายสาริ จ
กาโก ตฺวริฏฺโฐ ธงฺโก จ พลิปุฏฺโฐ จ วายโส.
[๖๓๙] กาโกโฬ วนกาโกถ ลาโป ลฏฺฏกาปฺยถ
วารโณ หตฺถิลิงฺโค จ หตฺถิโสณฺฑวิหงฺคเม.
[๖๔๐] อุกฺกุโส กุรโร โกลฏ-จิปกฺขิมฺหิ จ กุกฺกุโห
สุโว ตุ กีโร จ สุโก ตมฺพจูโฬ ตุ กุกฺกุโฏ.
[๖๔๑] วนกุกฺกุโฏ จ นิชฺชิวฺโห อถ โกญฺจา จ กุนฺตนี
จกฺกวาโก ตุ จกฺกโวฺห สารงฺโค ตุ จ จาตโก.
[๖๔๒] ตุลิโย ปกฺขิพิฬาโล สตปตฺโต ตุ สารโส
พโก ตุ สุกฺกกาโกถ พลากา วิสกณฺจิกา.
[๖๔๓] โลหปิฏฺโฐ ตถา กงฺโก ขญฺชรีโฏ ตุ ขญฺชโน
กลวิงฺโก ตุ จาฏโก ทินฺทิโภ ตุ กิกี ภเว.
[๖๔๔] กาทมฺโพ กาลหังโสถ สกุนฺโต ภาสปกฺขินี
ธูมฺยาโฏ ตุ กลิงฺโคถ ทาตฺยูโห กาฬกณฺจโก.
[๖๔๕] ขุทฺทาที มกฺขิกาเภทา ฑีโส ปิงฺคลมกฺขิกา
อาสาฏิกา มกฺขิกาณฺฑำ ปฏงฺโค สลโภ ภเว.

[๖๔๖] สูจิมุโข จ มกโส จีรี ตุ ฌลฺลิกาถ จ
ชตุกาชินปตฺตาถ หโส เสตจฺฉโท ภเว.
[๖๔๗] เต ราชหํสา รตฺเตหิ ปาทตุณฺเฑหิ ภา สิตา
มลฺลิกาขฺยา ธตรฏฺฐา มลีเนหฺยสิเตหิ จ.
[๖๔๘] ติรจฺโฉ ตุ ติรจฺฉาโน ติรจฺฉานคโต สิยา.

อิติ สีหาทิวคฺโค.
อรณฺณวคฺโค นิฏฺฐิโต.

๒.๗. ปาตาลวคฺค

[๖๔๙] อโธภุวนํ ปาตาลํ นาคโลโก รสาตลํ
รนฺธํ ตุ วิวรํ ฉิทฺทํ กุหรํ สุสิรํ พิลํ.
[๖๕๐] สุสิตฺถี ฉิคฺคลํ โสพฺภํ สจฺฉิทฺเท สุสิรํ ติสุ
ถิยํ ตุ กาสุ อาวาโฏ สปฺปราชา ตุ วาสุกี.
[๖๕๑] อนนฺโต นาคราชาถ วาหโสชคโร ภเว
โคนโส ตุ ติลิจฺโฉถ เทฑฺฑุโภ ราชุโล ภเว.
[๖๕๒] กมฺพโลสฺสตโร เมรุ- ปาเท นาคาถ ธมฺมนี
สิลุตฺโต ฆรสปฺโปถ นีลสปฺโป สิลาภุ จ.
[๖๕๓] อาสีวิโส ภุชงฺโคหิ ภุชโค จ ภุชงฺคโม
สรีสโป ผณี สปฺปา- ลคฑฺฑา โภคิปนฺนคา.
[๖๕๔] ทฺวิชิวฺโห อุรโค วาโฬ ทีโฆ จ ทีฆปิฏฺฐิโก
ปาทูทโร วิสธโร โภโค ตุ ผณิโน ตนุ.
[๖๕๕] อาสิตฺถี สปฺปทาฐาถ นิมฺโมโก กญฺจุโก สมา
วิสํ ตฺวนิตฺถี ครฬํ ตพฺเภทา วา หลาหโล.

[๖๕๖] กาฬกูฏาทโย จาถ วาฬคาหฺยาหิตุณฺฑิโก.
[๖๕๗] นิรโย ทุคฺคติตฺถี จ นรโก โส มหาฏฺฐธา
สณฺฑีโว กาฬสุตฺโต จ มหาโรรุวโรรุวา
ปตาปโน อวีจิตฺถี สงฺฆาโต ตาปโน อิติ.
[๖๕๘] ถิยํ เวตรณี โลห- กุมฺภี ตตฺถ ชลาสยา
การณิโก นิรยโป เนรยิโก ตุ นารโก.
[๖๕๙] อณฺณโว สาคโร สินฺธุ สมุทฺโท รตนากโร
ชลนิธฺยุทธิ ตสฺส เภทา ขีรณฺณวาทโย.
[๖๖๐] เวลาสฺส กูลเทโสถ อาวฏฺโฏ สลิลพฺภโม
เถโว ตุ พินฺทุ ผุสิตํ ภโม ตุ ชลนิคฺคโม.
[๖๖๑] อาโป ปโย ชลํ วาริ ปานียํ สลิลํ ทกํ
อณฺโณ นีรํ วนํ วาลํ โตยํ อมฺพุทกํ จ กํ.
[๖๖๒] ตรงฺโค จ ตถา ภงฺโค อูมิ วีจิ ปุมิตฺถิยํ
อุลฺโลโล ตุ จ กลฺโลโล มหาวีจิสุ กถฺยเต.
[๖๖๓] ชมฺพาโล กลลํ ปงฺโก จิกฺขลฺลํ กทฺทโมปฺยถ
ปุฬินํ วาลุกา วณฺณุ- มรูรุ สิกตา ภเว.
[๖๖๔] อนฺตรีปญฺจ ทีโป วา ชลมชฺฌคตํ ถลํ
ตีรํ ตุ กูลํ โรธญฺจ ปตีรญฺจ ตฏฺฏ ติสุ.
[๖๖๕] ปารํ ปรมฺหิ ตีรมฺหิ โอรํ ตฺวปารมุจฺจเต
อุสฺสมฺโป ตุ ปฺลโว กุลฺโล ตโร จ ปจฺจริตฺถิยํ.
[๖๖๖] ตรณี ตรี นาวา จ กูปโก ตุ จ กุมฺภกํ
ปจฺฉาพนฺโธ โคฏฺวิโส กณฺณธาโร ตุ นาวิโก.
[๖๖๗] อริตฺตํ เกนิปาโตถ โปตวาโห นิยามโก
สํยตฺติกา ตุ นาวาย วาณิชฺชมาจรนฺติ เย.

[๖๖๘] นาวายงฺคา ลงฺกาโร จ วฏฺฏากาโร ผิยาทโย
โปโต ปวหนํ วุตฺตํ โทณี ตฺวิตฺถี ตถามฺพณฺ.
[๖๖๙] คภีรนินฺนคมฺภีรา อุตฺตานํ ตพฺพิปกฺขเก
อคาธํ ตฺวตลมฺผสฺสํ อนจฺโฉ กลฺลาวิลา.
[๖๗๐] อจฺโฉ ปสนฺโน วิมโล คภีรปฺปภุตี ติสุ
ธีวโร มจฺฉิโก มจฺฉ- พนฺธ เกวฏฺฏชาลิกา.
[๖๗๑] มจฺโฉ มีโน ชลจโร ปุถุโลโมมฺพุโช ฌโส
โรหิโต มคฺคุโร สิงฺคี พลโช มุญฺชปาวุสา.
[๖๗๒] สตฺตวงฺโก สวงฺโก จ นฬมีโน จ คณฺฑโก
สุสุกา สผรี มจฺฉปฺ- ปเภทา มกราทโย.
[๖๗๓] มหามจฺฉา ติมิ ติมิง- คโล ติมิรปิงฺคโล
อานนฺโท ติมินนฺโท จ อชฺฌาโรโห มหาติมิ.
[๖๗๔] ปาสาณมจฺโฉ ปาจีโน วงฺโก ตุ พฬิโส ภเว
สุสุมาโร ตุ กุมฺภีโล นกฺโก กุมฺโม ตุ กจฺฉโป.
[๖๗๕] กกฺกฏโก กุฬีโร จ ชลูกา ตุ จ รตฺตปา
มณฺฑูโก ททฺทุโร เภโก คณฺฑุปฺปาโท มหีลตา.
[๖๗๖] อถ สิปฺปิ จ สุตฺติตฺถี สงฺโข ตุ กมฺพุนิตฺถิยํ
ขุทฺทสงฺโข สงฺขนโข ชลสุตฺติ จ สมฺพุโก.
[๖๗๗] ชลาสโย ชลาธาโร คมฺภีโร รหโทถ จ
อุทปาโน ปานกูโป ขาตํ โปกฺขรณิตฺถิยํ.
[๖๗๘] ตฬาโก จ สโรนิตฺถี วาปี จ สรสิตฺถิยํ
ทโหมฺพุชากโร จาถ ปลฺลลํ ขุทฺทโก สโร.
[๖๗๙] อโนตตฺโต ตถา กณฺณ- มุณฺโฑ จ รถการโก
ฉทฺทนฺโต จ กุณาโล จ วุตฺตา มนฺทากินิตฺถิยํ.

[๖๘๐] ตถา สีหปฺปปาโตติ เอเต สตฺต มหาสรา
อาหาโว ตุ นิปานญฺจา- ขาตํ ตุ เทวขาตกํ.
[๖๘๑] สวนฺตี นินฺนคา สินฺธุ สริตา อาปคา นที
ภาคีรถี ตุ คงฺคาถ สมฺเภโท สินฺธุสงฺคโม.
[๖๘๒] คงฺคาจิรวตี เจว ยมุนา สรภู มหี
อิมา มหานที ปญฺจ จนฺทภาคา สรสฺสตี.
[๖๘๓] เนรญฺชรา จ กาเวรี นมฺมทาที จ นินฺนคา
วาริมคฺโค ปนาฬิตฺถิ- ปุเม จนฺทนิกา ตุ จ.
[๖๘๔] ชมฺพาฬี โอฬิคลฺโล จ คามทฺวารมฺหิ กาสุยํ
สโรรุหํ สตปตฺตํ อรวินฺทญฺจ วาริชํ.
[๖๘๕] อนิตฺถี ปทุมํ ปงฺเก- รุหํ นฬิน โปกฺขรํ
มุฬาลปุปฺผ กมลํ ภิสปุปฺผ กุเสสยํ.
[๖๘๖] ปุณฺฑรีกํ สิตํ รตฺตํ โกกนาทํ โกกาสโก
กิญฺชกฺโข เกสโรนิตฺถี ทณฺโฑ ตุ นาลมุจฺจเต.
[๖๘๗] ภิสํ มุฬาโลนิตฺถี จ พีชโกโส ตุ กณฺณิกา
ปทุมาทิสมูเห ตุ ภเว สณฺฑมนิตฺถิยํ.
[๖๘๘] อุปฺปลํ กุวลยญฺจ นีลํ ตฺวินฺทีวรํ สิยา
เสเต ตุ กุมุทญฺจสฺส กนฺโท สาลูกมุจฺจเต.
[๖๘๙] โสคนฺธิกํ กลฺลหารํ ทกสีตลิกํ ปฺยถ
เสวาโล นีลิกา จาถ ภิสินฺยมฺพุชินี ภเว.
[๖๙๐] เสวาลา ติลพีชญฺจ สงฺโข จ ปณกาทโย.

ปาตาลวคฺโค นิฏฺฐิโต.
ทุติยโย ภูกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.

๓. สามญฺญกณฺฑ

๓.๑. วิเสสฺยาธีนวคฺค

[๖๙๑] วิเสสฺยาธีนสงฺกิณฺณา- เนกตฺเถหฺยพฺยเยหิ จ
สางฺโคปางฺเคหิ กถฺยนฺเต กณฺเฑ วคฺคา อิหกฺกมา.

[๖๙๒] คุณทพฺพกฺริยาสทฺทา สิยุ๎ สพฺเพ วิเสสนา
วิเสสฺยาธีนภาเวน วิเสสฺยสมลิงฺคิโน.

[๖๙๓] โสภนํ รุจิรํ สาธุ มนุญฺญํ จารุ สุนฺทรํ
วคฺคุ มโนรมํ กนฺตํ หารี มญฺชุ จ เปสลํ.

[๖๙๔] ภทฺทํ วามํ จ กลฺยาณํ มนาปํ ลทฺธกํ สุภํ
อุตฺตโม ปวโร เสฏฺโ ปมุขานุตฺตโร วโร.

[๖๙๕] มุโขฺย ปธานํ ปาโมกฺโข ปรมคฺคญฺญมุตฺตรํ
ปณีตํ ปรมํ เสยฺโย คามณี เสฏฺ ฐสตฺตมา.

[๖๙๖] วิสิฏฺจาริยนาเคโก- สภคฺคโมกฺขปุงฺควา
สีหกุญฺชรสทฺทูลา- ที ตุ สมาสคา ปุเม.

[๖๙๗] จิตฺตกฺขิปีติชนน- มพฺยาเสกมเสจนํ
อิฏฺจ๎ ตุ สุภคํ หชฺชุ ทยิตํ วลฺลภ ปิยฺ.

[๖๙๘] ตุจฺฉ๎ จ ริตฺตกํ สุญฺญ๎ อถาสารญฺจ เผคฺคุ จ
เมชฺฌ๎ ปูตๆ ปวิตฺโตถ อวิรุทฺโธ อปณฺณโก.

[๖๙๙] อุกฺกฏฺโ จ ปกฏฺโถ นิหีโน หีนลามกา
ปติกิฏฺจ๎ นิกิฏฺจ๎ จ อิตฺตราวชฺชกุจฺฉิตา.

[๗๐๐] อธโมมกคารยฺหา มลีโน ตุ มลีมโส
พฺรหา มหนฺตๆ วิปุลๆ วิสาลๆ ปุถุลๆ ปุถุ.

[๗๐๑] ครุรุวิตฺถิณฺณมโถ ปีนํ ถูลํ จ ปีวรํ
ถุลฺลํ จ วรฺรํ จาถ อาจิตํ นิจิตํ ภเว.
[๗๐๒] สพฺพํ สมตฺตมขิลํ นิขิลํ สกลํ ตถา
นิสฺเสสํ กสิณาเสสํ สมคฺคํ จ อนูนกํ.
[๗๐๓] ภูริ ปหูตํ ปจุรํ ภิยฺโย สมฺพหุลํ พหุ
เยภุยฺยํ พหุลญฺจาถ พาหิรํ ปริพาหิรํ.
[๗๐๔] ปโรสตาที เต เยสํ ปรํ มตฺตํ สตาทิโต
ปริตฺตํ สุขุมํ ขุทฺทํ โถกมปฺปํ กิสํ ตนุ.
[๗๐๕] จุลฺลํ มตฺเตตฺถิยํ เลส- ลวาณุหิ กโณ ปุเม
สมีปํ นิกฏาสนฺโน ปกฏฺจาภฺยาส สนฺติกํ.
[๗๐๖] อวิทูรํ จ สามนฺตํ สนฺนิกฏฺฐมุปนฺติกํ
สกาสํ อนฺติกํ ณตฺตํ ทูรํ ตุ วิปฺปกฏฺฐกํ.
[๗๐๗] นิรนฺตรํ ฆนํ สนฺทํ วิรฬํ เปลวํ ตนุ
อถายตํ ทีฆมโถ นิตฺตลํ วฏฺฏวฏฺฏลฺลํ.
[๗๐๘] อุจฺโจ ตุ อุนฺนโต ตุงฺโค อุทคฺโค เจว อุจฺฉิโต
นีโจ รสฺโส วามโนถ อชิมฺโห ปคฺโฆ อุชุ.
[๗๐๙] อฬารํ เวลฺลิตํ วงฺกํ กุฏิลํ ชิมฺห กุณฺจิตํ
ธุโว จ สสฺสโต นิจฺโจ สทาตนสนนฺตนา.
[๗๑๐] กูฏฏฺโฐ เตฺวกรูเปน กาลพฺยาปี ปกาสิโต
ลหุ สลฺลหุกํ จาถ สงฺขฺยาตํ คณิตํ มิตํ.
[๗๑๑] ติณฺหํ ตุ ติขิณํ ติพฺพํ จณฺฑํ อุคฺคํ ขรํ ภเว
ชงฺคมํ จ จรํ เจว ตสํเถยฺยํ จราจรํ.
[๗๑๒] กมฺปนํ จลนํ จาถ อติริตฺโต ตถาธิโก
ถาวโร ชงฺคมา อญฺโญ โลลํ ตุ จญฺจลํ จลํ.

[๗๑๓] ตรลํ จ ปุราโณ ตุ ปุราตนสนนฺตนา
จิรนฺตโนถ ปจฺจคฺโฆ นูตโนภินโว นโว.
[๗๑๔] กุรูรํ กจินํ ทฬฺหํ นิฏฺจุรํ กกฺขฬํ ภเว
อนิตฺถฺยนฺโต ปริยนฺโต ปนฺโต จ ปจฺฉิมนฺติมา
[๗๑๕] ชิฆญฺญํ จริมํ ปุพฺพํ ตฺวคฺคํ ปฐมมาทิ โส
ปติรูโปนุจฺฉวิกํ อถ โมฆํ นิรตฺถกํ.
[๗๑๖] พฺยตฺตํ ปุฏุ จ มุทุ ตุ สุกุมารํ จ โกมลํ
ปจฺจกฺขํ อินฺทฺริยคฺคยฺหํ อปจฺจกฺขํ อตินฺทฺริยํ.
[๗๑๗] อิตราญฺญตโร เอโก อญฺโญ พหุวิโธ ตุ จ
นานารูโป จ วิวิโธ อพาธํ ตุ นิรคฺคฬํ.
[๗๑๘] อเถกากี จ เอกจฺโจ เอโก จ เอกโก สมา
สาธารณํ จ สามญฺญํ สมฺพาโธ ตุ จ สงฺกฏฺ.
[๗๑๙] วามํ กเสวรํ สพฺยํ อปสพฺยํ ตุ ทกฺขิณํ
ปฏิกูลํ ตฺวปสพฺยํ คหนํ กลิลํ สมา.
[๗๒๐] อุจฺจาวจํ พหุเภทํ สงฺกิณฺณากิณฺณา สงฺกุลา
กตหตฺโถ จ กุสโล ปวีณาภิญฺญสิกฺขิตา.
[๗๒๑] นิปุโณ จ ปฏุ เฉโก จาตุโร ทกฺขเปสลา
พาโล ทตฺตุ ชโฬ มูฬฺโห มนฺโทวิญฺญู จ พาลิโส.
[๗๒๒] ปุญฺญวา สุกตี ธญฺโญ มหุสฺสาโห มหาธิติ
มหาตณฺโห มหิจฺโฉถ หทยี หทยาลุ จ.
[๗๒๓] สุมโน หฏฺจจิตฺโตถ ทุมฺมโน วิมโนปฺยถ
วทานิโย วทญฺญู จ ทานโสณฺโฑ พหุปฺปโท.
[๗๒๔] ขฺยาโต ปตีโต ปญฺญาโต- ภิญฺญาโต ปถิโต สุโต
วิสฺสุโต วิทิโต เจว ปสิทฺโธ ปากโฏ ภเว.

[๗๒๕] อิสฺสโร นายโก สามี ปตีสาธิปตี ปภู
อยฺยาธิปาธิภู เนตา อิพฺโภ ตฺวฑฺโฒ ตถา ธนี.
[๗๒๖] ทานารโห ทกฺขิเณยฺโย สินิทฺโธ ตุ จ วจฺฉโล
ปริกฺขโก การณิโก อาสตฺโต ตุ จ ตปฺปโร.
[๗๒๗] การุณิโก ทยาลุปี สูรโต อุสฺสุโก ตุ จ
อิฏฺฐตฺเถ อุยฺยุโต จาถ ทีฆสุตฺโต จิรกฺริโย.
[๗๒๘] ปราธีโน ปรายตฺโต อายตฺโต ตุ จ สนฺตโก
ปริคฺคโห อธีโน จ สจฺฉนฺโท ตุ จ เสรินิ.
[๗๒๙] อนิสมฺมการี ชมฺโม อติตณฺโห ตุ โลลุโป
คิทฺโธ ตุ ลุทฺโธ โลโลถ กุณฺโช มนฺโท กฺริยาสุ หิ.
[๗๓๐] กามยิตา ตุ กมิตา กามโน กามิ กามุโก
โสณฺโฑ มตฺโต วิเธยฺโย ตุ อสฺสโว สุพฺพโจ สมา.
[๗๓๑] ปคพฺโภ ปฏิภายุตฺโต ภีสีโล ภีรุ ภีรุโก
อวีโร กาตโร จาถ หีสาสีโล จ ฆาตุโก.
[๗๓๒] โกธโน โทสโน โกปี จณฺโฑ ตฺวจฺจนฺตโกธโน
สหโน ขมโน ขนฺตา ติติกฺขวา จ ขนฺติมา
[๗๓๓] สทฺธายุตฺโต ตุ สทฺธาลุ ธชวา ตุ ธชาลุ จ
นิทฺทาลุ นิทฺทาสีโลถ ภสฺสโร ภาสุโร ภเว.
[๗๓๔] นคฺโค ทิคมฺพโร วตฺโถ ฆสฺมโร ตุ จ ภกฺขโก
เอหมฺโค ตุ วตฺตุญฺจ โสตุญฺจากุสโล ภเว.
[๗๓๕] มุขโร ทุมฺมุขาพทฺธ- มุโข จาปฺปิยาวาทินิ
วาจาโล พหุคารยฺห- วโจ วตฺตา ตุ โส วโท.
[๗๓๖] นิโช สโก อตฺตนิโย วิมฺหโยจฺฉริโยพฺภุโต
วิหตฺโถ พฺยากุโล จาถ อาตตายี วธุทฺยโต.

[๗๓๗] สีสจฺเฉชฺชมฺหิ วชฺโฌถ นิกโต จ สโจนฺชุ
สูจโก ปิสุโณ กณฺเณ- ชโป ธุตฺโต ตุ วญฺจโก.

[๗๓๘] อนิสมฺม หิ โย กิจฺจ
ปุริโส วธพนฺธนาทิมาจรติ
อวินิจฺฉิตการิตฺตา
โส ขลุ จปโลติ วิญฺเญยฺโย.

[๗๓๙] ขุทฺโท กทริโย ถทฺธ- มจฺฉรี กปโณ ปฺยถ
อกิญฺจโน ทลิทฺโท จ ทีโน นิทฺธนทุคฺคตา.

[๗๔๐] อสมฺภาวิตสมฺปตฺตึ กากตาลียมุจฺจเต
อถ ยาจนโก อตฺถี ยาจโก จ วนิพฺพโก.

[๗๔๑] อณฺฑชา ปกฺขิสปฺปาที นราที ตุ ชลาพุชา
เสทชา กิมิฑสาที เทวาที โตฺวปปาติกา.

[๗๔๒] ชณฺณุตคฺโฆ ชณฺณุมตฺโต กปฺโป ตุ กิญฺจิทูนเก
อนฺตคฺคตึ ตุ ปริยา- ปนฺนมนฺโตคโธคธา.

[๗๔๓] ราธิโต สาธิโต จาถ นิปกฺกึ กุถิตึ ภเว
อาปนฺโน ตฺวาปทปฺปตฺโต วิวโส ตฺววโส ภเว.

[๗๔๔] นฺนโน นฺตโตตฺตชิตฺตา เจ- ริตาวิทฺธาถ กมฺปิโต
ฐูโต อาธูต จลิตา นิสิตึ ตุ จ เตชิตึ.

[๗๔๕] ปตฺตพฺพึ คมฺมมาปชฺชึ ปกฺกึ ปริณตึ สมา
เวจิตึ ตุ วลยิตึ รุทฺธึ สำวุตมาวุตึ.

[๗๔๖] ปริกฺขิตฺตญฺจ นิวุตึ วิสฏฺฐึ วิตฺถตึ ตตึ
ลิตฺโต ตุ ทิทฺโธ คุฬฺโห ตุ คุตฺโต ปุฏฺโจ ตุ โปสิโต.

[๗๔๗] ลชฺชิโต หิรีโต จาถ สนิตึ ธนิตึ ปฺยถ
สนฺทานิโต สิโต พทฺโธ กีลิโต สัยโต ภเว.

[๗๔๘] สิทฺเธ นิปฺผนฺนนิพฺพตฺตา ทาริเต ภินฺนเภทิตา
ฉนฺโน ตุ ฉาทิเต จาถ วิทฺเธ ฉิทฺทิตเวธิตา.
[๗๔๙] อาหโฏ อาภตานีตา ทนฺโต ตุ ทมิโต สิยา
สนฺโต ตุ สมิโต เจว ปุณฺโณ ตุ ปูริโต ภเว.
[๗๕๐] อปจายิโต มหิโต ปูชิตารหิโตจฺจิโต
มานิโต จาปจิโต จ ตจฺฉิตํ ตุ ตนูกเต.
[๗๕๑] สนฺตตฺโต ธูปิโต โจป- จริโต ตุ อุปาสิโต
ภฏฺฐํ ตุ คฬิตํ ปนฺนํ จุตญฺจ ธํสิตํ ภเว.
[๗๕๒] ปีโต ปมุทิโต หฏฺโฐ มตฺโต ตุฏฺโฐถ กนฺติโต
สญฺฉินฺโน ลูนทาตาถ ปสฏฺโฐ วณฺณิโต ถุโต.
[๗๕๓] ตินฺโตลฺลทฺทกิลินฺโนนฺนา มคฺคิตํ ปริเยสิตํ
อเนฺวสิตํ คเวสิตํ ลทฺธํ ตุ ปตฺตมุจฺจเต.
[๗๕๔] รกฺขิตํ โคปิตํ คุตฺตํ ตาตํ โคปายิตาวิตา
ปาลิตํ อถ โอสฺสฏฺจ จตฺตํ หีนํ สมุชฺฌิตํ.
[๗๕๕] ภาสิตํ ลปิตํ วุตฺตา- ภิหิตาขฺยาตชปฺปิตา
อุทีริตญฺจ กถิตํ คทิตํ ภณิโตทิตา.
[๗๕๖] อวญฺญิตาวคณิตา ปริภูตาวมานิตา
ชิฆจฺฉิโต ตุ ขุทิโต ฉาโต เจว พุภุกฺขิโต.
[๗๕๗] พุทฺธํ ญาตํ ปฏิปนฺนํ วิทิตาวคตํ มตํ
คิลิโต ขาทิโต ภุตฺโต ภกฺขิตาชฺโฌหฏาสิตา.

วิเสสฺยาธีนวคฺโค นิฏฺฐิโต.

๓.๒. สงฺกิณฺณวคฺค

[๗๕๘] เณยฺยํ ลิงฺคมิห กฺวาปิ ปจฺจยตฺถวเสน จ
กฺริยา ตุ กิริยํ กมฺมํ สนฺติ ตุ สมโถ สโม
ทโม จ ทมโถ ทนฺติ วตฺตํ ตุ สุทฺธกมฺมนิ
อโถ อาสงฺควจนํ ตีสุ วุตฺตํ ปรายณ.

[๗๕๙] เภโท วิทาโร ผุฏนํ ตปฺปนํ ตุ จ ปีณนํ
อกฺโกสนํ อภิสงฺโค ภิกฺขา ตุ ยาจนาตฺถนา.

[๗๖๐] นินฺนิมิตฺตํ ยทิจฺฉาถา- ปุจฺฉนานนฺทนานิ จ
สภาชนมโถ ณาโย นโย ผาติ ตุ วุทฺธิยํ.

[๗๖๑] กิลมโถ กิลมนํ ปสโว ตุ ปสูติยํ
อุกฺกโส ตฺวติสโยถ ชโย จ ชยนํ ชิติ.

[๗๖๒] วโส กนฺติ พฺยโธ เวโธ คโห คาโห วโร วุติ
ปจา ปาโก หโว หูติ เวโท เวทนมิตฺถิ วา.

[๗๖๓] ชีรณํ ชานิ ตาณํ ตุ รกฺขณํ ปมิติปฺปมา
สิเลโส สนฺธิ จ ขโย ตฺวปจโย รโว รโณ.

[๗๖๔] นิคาโท นิคโท มาโท มโท ปสิติ พนฺธนํ
อากาโร ตฺวิงฺคิตํ อิงฺโค อถตฺถาปคโม พฺยโย.

[๗๖๕] อนฺตราโย จ ปจฺจูโห วิกาโร ตุ วิกตฺยปิ
ปวิสิเลโส วิธุรํ อุปเวสนมาสนํ.

[๗๖๖] อชฺฌาสโย อธิปฺปาโย อาสโย อภิสนฺธิ จ
ภาโวธิมุตฺติ ฉนฺโทถ โทโส อาทีนโว ภเว.

[๗๖๗] อานิสํโส คุโณ จาถ มชฺฌํ เวมชฺฌมุจฺจเต
มชฺฌนฺหิโก ตุ มชฺฌนฺโห เวมตฺตํ ตุ จ นานตา.

[๗๖๘] วา ชาคโร ชาคริยํ ปวาโห ตุ ปวตฺติ จ
พฺยาโส ปปญฺโจ วิตฺถาโร ยาโม ตุ สํยโม ยโม.
[๗๖๙] สมฺพาหนํ มทฺทนญฺจ ปสโร ตุ วิสปฺปนํ
สนฺถโว ตุ ปริจโย เมลโก สงฺคสงฺคมา.
[๗๗๐] สนฺนิธิ สนฺนิกฏฺฐมฺหิ วินาโส ตุ อทสฺสนํ
ลโวภิลาโว ลวนํ ปตฺถาโววสโร สมา.
[๗๗๑] โอสานํ ปริโยสานํ อุกฺกโสติสโย ภเว
สนฺนิเวโส จ สณฺฐานํ อถาพฺภนฺตรมนฺตรํ.
[๗๗๒] ปาฏิหีรํ ปาฏิเหรํ ปาฏิหาริยมุจฺจเต
กิจฺจํ ตุ กรณียญฺจ สงฺขาโร วาสนา ภเว.
[๗๗๓] ปวนํ ปวนิปฺปาวา ตสโร สุตฺตเวจนํ
สงฺกโม ทุคฺคสญฺจาโร ปกฺกโม ตุ อุปกฺกโม.
[๗๗๔] ปาโจ นิปาโจ นิปโจ วิจโย มคฺคนาปุเม
อาลิงฺคนํ ปริสฺสงฺโค สิเลโส อุปคูหนํ.
[๗๗๕] อาโลกนญฺจ นิชฺฌานํ อิกฺขนํ ทสฺสนํ ปฺยถ
ปจฺจาเทโส นิรสนํ ปจฺจกฺขานํ นิรากติ.
[๗๗๖] วิปฺปลฺลาโสญฺญถาภาโว พฺยตฺตโย วิปริยโย
วิปริยาโสติกฺกโม ตฺวติปาโต อุปจฺจโย.

สกิณฺณวคฺโค นิฏฺฐิโต.

๓.๓. อเนกตฺถวคฺค

๓.๓.๑. คาถาเนกตฺถวคฺค

[๗๗๗] อเนกตฺเถ ปวกฺขามิ คาถาทฺธปาทโต กมา
เอตฺถ ลิงฺควิเสสตฺถ- เมกสฺส ปุนรุตฺตตา.

[๗๗๘] สมโย สมวาเย จ สมูเห การเณ ขเณ
ปฏิเวเธ สิยา กาเล ปหาเน ลาภทิฏฺจิสุ.

[๗๗๙] วณฺโณ สณฺฐานรูเปสุ ชาติจฺฉวีสุ การเณ
ปมาเณ จ ปสํสายํ อกฺขเร จ ยเส คุเณ.

[๗๘๐] อุทฺเทเส ปาติโมกฺขสฺส ปณฺณตฺติยํ อุโปสโถ
อุปวาเส จ อฏฺจงฺเค อุโปสถทิเน สิยา.

[๗๘๑] รถงฺเค ลกฺขเณ ธมฺโม- รจกฺเกสฺวิริยาปเถ
จกฺกํ สมฺปตฺติยํ จกฺก- รตเน มณฺฑเล พเล.

[๗๘๓] ทานสฺมึ พฺรหฺมจริยํ อปฺปมญฺญาสุ สาสเน
เมถุนารติยํ เวยฺยา- วจฺเจ สทารตุฏฺจิยํ
ปญฺจสีลาริยมคฺโค- โปสถงฺคธิตีสุ จ.

[๗๘๔] ธมฺโม สภาเว ปริยตฺติปญฺญา-
ญาเยสุ สจฺจปฺปกตีสุ ปุญฺเญ
เฉยฺเย คุณาจารสมาธิสูปิ
นิสฺสตฺตตาปตฺติสุ การณาโท.

[๗๘๕] อตฺโถ ปโยชเน สทฺทา- ภิเธยฺเย วุฑฺฒิยํ ธเน
วตฺถุมฺหิ การเณ นาเส หิเต ปจฺฉิมปพฺพเต.

[๗๘๖] เยภุยฺยตาพฺยามิสฺเสสุ วิสฺโยเค จ เกวลํ
ทพฺหตฺเถ นติเรเก จา- นวเสสมฺหิ ตํ ติสุ.

[๗๘๗] คุโณ ปฏลราสีสุ อานิสํเส จ พนฺธเน
อปฺปธาเน จ สีลาโท สุกฺกาทิมฺปิ ชิยาย จ.
[๗๘๘] รุกฺขาโท วิชฺชมาเน จา- รหนฺเต ขนฺธปญฺจเก
ภูโต สตฺตมหาภูตา- มนุสฺเสสุ น นาริยํ.
[๗๘๙] วาจฺจลิงฺโค อตีตสฺมึ ชาเต ปตฺเต สเม มโต.
[๗๙๐] สุนฺทเร ทฬฺหิกมฺเม จา- ยาจเน สมฺปฏิจฺฉเน
สชฺชเน สมฺปหํสายํ สาธฺวาภิเธยฺยลิงฺคิกํ.
[๗๙๑] อนฺโตนิตฺถี สมีเป จา- วสาเน ปทปูรเณ
เทหาวยเว โกฏฺฐาเส นาสสีมาสุ ลามเก.
[๗๙๒] นิกาเย สนฺธิสามญฺญ- ปสูตีสุ กุเล ภเว
วิเสสฺเย สุมนายญฺจ ชาติ สงฺขตลกฺขเณ.
[๗๙๓] ภวเภเท ปติฏฺฐายํ นิฏฺฐาชฺฌาสยพุทฺธิสุ
วาสฏฺฐาเน จ คมเน วิสรตฺเถ คตีริตา.
[๗๙๔] ผเล วิปสฺสนา ทิพฺพ- จกฺขุสพฺพญฺญุตาสุ จ
ปจฺจเวกฺขณญาณมฺหิ มคฺเค จ ญาณทสฺสนํ.
[๗๙๕] กมฺมารุทฺธนองฺคาร- กปลฺลทีปิกาสุ จ
สุวณฺณการมูสายํ อุกฺกา เวเค จ วายุโน.
[๗๙๖] เกโสหารณชีวิต-
วุตฺติสุ วปเน จ วาปสมกรเณ
กถเน ปวุตฺตภาว-
ชฺเฌนาโท วุตฺตมฺปิ ตีสุ.
[๗๙๗] คมเน วิสฺสุเต จาว- ธาริโตปจิเตสุ จ
อนุโยเค กิลินฺเน จ สุโตภิเธยฺยลิงฺคิโก.

[๗๙๘] โสตวิญฺเญยฺยสตฺเตสุ สุตๆ ปุตฺเต สุโต สิยา.
[๗๙๙] กปฺโป กาเล ยุเค เลเส ปญฺญตฺติปรมายุสุ
สทิเส ตีสุ สมณ- โวหารกปฺปพินฺทุสุ
สมนฺตตฺเถนฺตรกปฺปา- ทิเก ตกฺเก วิธิมฺหิ จ.
[๘๐๐] นิพฺพานมคฺควิรติ- สปเถ สจฺจภาสิเต
ตจฺเฉ จาริยสจฺจมฺหิ ทิฏฺจิยๆ สจฺจมีริตๆ.
[๘๐๑] สญฺชาติเทเส เหตุมฺหิ วาสฏฺจานากเรสุ จ
สโมสรณฏฺจาเน จา- ยตนๆ ปทปูรเณ.
[๘๐๒] อนฺตรๆ มชฺฌวตฺถญฺญ- ขโณกาโสธิเหตุสุ
พฺยวธาเน วินฏฺเจ จ เภเท ฉิทฺเท มนสฺยปิ.
[๘๐๓] อาโรเคฺย กุสลๆ อิฏฺจ- วิปาเก กุสโล ตถา
อนวชฺชมฺหิ เฉเก จ กถิโต วาจฺจลิงฺคิโก.
[๘๐๔] ทฺรวาจาเรสุ วีริเย มธุราทีสุ ปารเท
สิงฺคาราโท ธาตุเภเท กิจฺเจ สมฺปตฺติยๆ รโส.
[๘๐๕] โพธิ สพฺพญฺญุตญฺญาเณ- ริยมคฺเค จ นาริยๆ
ปญฺญตฺติยๆ ปุเมสฺสตฺถ- รุกฺขมฺหิ ปุริสิตฺถิยๆ.
[๘๐๖] เสวิโต เยน โย นิจฺจๆ ตตฺถาปิ วิสโย สิยา
รูปาสิเก ชนปเท ตถา เทเส จ โคจเร.
[๘๐๗] ภาโว ปทตฺเถ สตฺตายๆ อธิปฺปายกฺริยาสุ จ
สภาวสฺมิญฺจ ลีลายๆ ปุริสิตฺถินฺทฺริเยสุ จ.
[๘๐๘] โส พนฺธเวตฺตนิ จ สๆ โส ธนสฺมิมนิตฺถิยๆ
สา ปุเม สุนเข วุตฺโต- ตฺตนิเย โส ติลิงฺคิโก.
[๘๐๙] สุวณฺณๆ กนเก วุตฺตๆ สุวณฺโณ ครุเส ตถา
ปญฺจธรณมตฺเต จ ฉวิสมฺปตฺติยมฺปิ จ.

[๘๑๐] วโร เทวาทิกา อิฏฺเฐ ชามาตริ ปติมฺปิ จ
อุตฺตเม วาจฺจลิงฺโค โส วรํ มนฺทปฺปิเยพฺยยํ.

[๘๑๑] มกุเล ธนราสิมฺหิ สิยา โกสมนิตฺถิยํ
เนตฺตึสาทิปิธาเน จ ธนุปญฺจสเตปิ จ.

[๘๑๒] ปิตามเห ชิเน เสฏฺเฐ พฺราหฺมเณ จ ปิตูสฺวปิ
พฺรหฺมา วุตฺโต ตถา พฺรหฺมํ เวเท ตปสิ วุจฺจเต.

[๘๑๓] หตฺถินิ มชฺฌพนฺเธ จ ปโกฏฺเฐ กจฺฉพนฺธเน
เมขลายํ มตา กจฺฉา กจฺโฉ วุตฺโต ลตาย จ.

[๘๑๔] ตเถว พาหุมูลมฺหิ อนูปมฺหิ ติเณปิ จ.

[๘๑๕] ปมาณํ เหตุสตฺเถสุ มาเน จ สจฺจวาทินิ
ปมาตริ จ นิจฺจมฺหิ มริยาทายมุจฺจเต.

[๘๑๖] สตฺตํ ทพฺพตฺตภาเวสุ ปาเณสุ จ พเล สิยา
สตฺตายญฺจ ชเน สตฺโต อาสตฺเต โส ติลิงฺคิโก.

[๘๑๗] เสมฺหาโท รสรตฺตาโท มหาภูเต ปภาทิเก
ธาตุ ทฺวีสฺวฏฺฐิ จกฺขาทิ- ภฺวาทีสุ เคริกาทิสุ.

[๘๑๘] อมจฺจาโท สภาเว จ โยนิยํ ปกตีริตา
สตฺตาทิสามฺยาวตฺถายํ ปจฺจยา ปจเมปิ จ.

[๘๑๙] ปทํ ฐาเน ปริตฺตาเณ นิพฺพานมฺหิ จ การเณ
สทฺเท วตฺถุมฺหิ โกฏฺฐาเส ปาเท ตลฺลญฺฉเน มตํ.

[๘๒๐] โลหมุคฺครเมเฆสุ ฆโน ตาฬาทิเก ฆนํ
นิรนฺตเร จ กจิเน วาจฺจลิงฺคิกมุจฺจเต.

[๘๒๑] ขุทฺทา จ มกฺขิกาเภเท มธุมฺหิ ขุทฺทมปฺปเก
อถเม กปเณ จาปิ พหุมฺหิ จตุสุตฺติสุ.

[๘๒๒] ตกฺเก มรณลิงฺเค จ อริฏฺจ์ อสุเภ สุเภ
อริฏฺโจ อาสเว กาเก นิมฺเพ จ เผนิลทฺทุเม.
[๘๒๓] มานภณฺเฑ ปลสเต สทิสตฺเถ ตุลา ตถา
เคหานำ ทารุพนฺธตฺถ- ปีจิกายำ จ ทิสฺสติ.
[๘๒๔] มิตฺตากาเร ลญฺชทาเน พลราสิวิปตฺติสุ
ยุทฺเธ เจว ปฏิญฺญายำ สงฺคโร สมฺปกาสิโต.
[๘๒๕] ขนฺเธ ภเว นิมิตฺตมฺหิ รูปำ วณฺเณ จ ปจฺจเย
สภาว สทฺท สณฺฐาน- รูปชฺฌาน วปูสุ จ.
[๘๒๖] วตฺถุกิเลสกาเมสุ อิจฺฉายำ มทเน รเต
กาโม กามำ นิกาเม จา- นุญฺญายำ กามมพฺยยำ.
[๘๒๗] โปกฺขรำ ปทุเม เทเห วชฺชภณฺฑมุเขปิ จ
สุนฺทรตฺเต จ สลิเล มาตงฺคกรโกฏิยำ.
[๘๒๘] ราสินิจฺจลมายาสุ ทมฺภาสจฺเจวสฺวโยฆเน
คิริสิงฺคมฺหิ สีรงฺเค ยนฺเต กูฏมนิตฺถิยำ.
[๘๒๙] วุฑฺฒิยำ ชนเน กาม- ธาตฺวาทิมฺหิ จ ปตฺติยำ
สตฺตายญฺเจว สำสาเร ภโว สสฺสตทิฏฺจิยำ.
[๘๓๐] ปฏิวากฺโยตฺตราสงฺเค- สุตฺตรำ อุตฺตโร ติสุ
เสฏฺเจ ทิสาทิเภเท จ ปรสฺมิมุปรีริโต.
[๘๓๑] เนกฺขมฺมำ ปจมชฺฌาเน ปพฺพชฺชายำ วิมุตฺติยำ
วิปสฺสนายำ นิสฺเสส- กุสลมฺหิ จ ทิสฺสติ.
[๘๓๒] สงฺขาโร สงฺขเต ปุญฺญา- ภิสงฺขาราทิเกปิ จ
ปโยเค กายสงฺขารา- ทฺยภิสงฺขรเณสุ จ.
[๘๓๓] อารมฺมเณ จ สำสฏฺเจ โวกิณฺเณ นิสฺสเย ตถา
ตพฺภาเว จาปฺยภิเธยฺย- ลิงฺโค สหคโต ภเว.

[๘๓๔] ตีสุ ฉนฺนํ ปติรูเป ฉาทิเต จ นิคูหิเต
นิวาสนปารุปเน รโท ปญฺญตฺติยํ ปุเม.
[๘๓๕] พุทฺธสมนฺตจกฺขูสุ จกฺขุ ปญฺญายมีริตํ
ธมฺมจกฺขุมฺหิ จ มํส- ทิพฺพจกฺขุทฺวเยสุ จ.
[๘๓๖] วาจฺจลิงฺโค อภิกฺกนฺโต สุนฺทรมฺหิ อภิกฺกเม
อภิรูเป ขเย วุตฺโต ตเถวาพฺภนโมทเน.
[๘๓๗] การเณ เทสนายญฺจ วาเร เววจเนปิ จ
ปการสฺมึ อวสเร ปริยาโย กถียติ.
[๘๓๘] วิญฺญาเณ จิตฺตกมฺเม จ วิจิตฺเต จิตฺตมุจฺจเต
ปญฺญตฺติ จิตฺตมาเสสุ จิตฺโต ตารนฺตเร ถิยํ.
[๘๓๙] สามํ เวทนฺตเร สนฺเตฺว ตํ ปีเต สามเล ติสุ
สยมตฺเถพฺยยํ สมํ สามา จ สาริวายปิ.
[๘๔๐] ปุเม อาจริยาทิมฺหิ ครุ มาตาปิตูสฺวปิ
ครุ ตีสุ มหนฺเต จ ทุชฺชราลหุเกสุ จ.
[๘๔๑] อจฺจิเต วิชฺชมาเน จ ปสตฺเถ สจฺจ สาธุสุ
ขินฺเน จ สมิเต เจว สนฺโตภิเธยฺยลิงฺคิโก.

อิติ คาถาเนกตฺถวคฺโค.

๓.๓.๒. คาถาทฺธาเนกตฺถวคฺค

[๘๔๒] เทโว วิสุทฺธิเทวาโท เมฆมจฺจุนเภสุ จ
อถาปิ ตรุเณ สตฺเต โจเรปิ มาณโว ภเว.
[๘๔๓] อาทิโกฏฺฐาสโกฏีสุ ปุรโตคฺคํ วเร ติสุ
ปจฺจนีโกตฺตเมสฺวญฺเญ ปจฺฉาภาเค ปโร ติสุ.

[๘๔๔] โยนิ กาม สิริสฺสเร ธมฺมุยฺยามยเส ภคํ
อุฬาโร ตีสุ วิปุเล เสฏฺเจ จ มธุเร สิยา.
[๘๔๕] สมฺปนฺโน ตีสุ สมฺปุณฺเณ มธุเร จ สมงฺคินิ
สงฺขา ตุ ฌาเณ โกฏฺฐาส- ปณฺเณตฺติคณนาสุ จ.
[๘๔๖] ฐานํ อิสฺสริโยกาส- เหตูสุ จิติยมฺปิ จ
อโถ มาเน ปกาเร จ โกฏฺฐาเส จ วิโธ ทฺวิสุ.
[๘๔๗] ปณฺโณปวาสขนฺตีสุ ทโม อินฺทฺริยสํวเร
ฌาเณ จ โสมนสฺเส จ เวโท ฉนฺทสิ โจจฺจเต.
[๘๔๘] ขนฺธโกฏฺฐาสปสฺสาว- มคฺคเหตูสุ โยนิ สา
กาเล ตุ กูเล สีมายํ เวลา ราสิมฺหิ ภาสิตา.
[๘๔๙] โวหาโร สทฺทปณฺณตฺติ- วณิชฺชาเจตนาสุ จ
นาโค ตุรคหตฺถีสุ นาครุกฺเข ตถุตฺตเม.
[๘๕๐] เสฏฺฐาสหายสงฺขฺยาญฺญ- ตุลฺเยเสฺวโก ติลิงฺคิโก
ราเค ตุ มานโส จิตฺตา- รหตฺเตสุ จ มานสํ.
[๘๕๑] มูลํ เภ สนฺติเก มูล- มูเล เหตุมฺหิ ปาภเต
รูปาทฺยํสปกณฺเฑสุ ขนฺโธ ราสิคุเณสุ จ.
[๘๕๒] อารมฺโภ วีริเย กมฺเม อาทิกมฺเม วิโกปเน
อโถ หทยวตฺถุมฺหิ จิตฺเต จ หทยํ อุเร.
[๘๕๓] ปจฺฉาตาปานุพนฺเธสุ ราคาโทนุสโย ภเว
มาตงฺคมุทฺธปิณฺเฑ ตุ ฆเฏ กุมฺโภ ทสมฺพเณ.
[๘๕๔] ปริวาโร ปริชเน ขคฺคโกเส ปริจฺฉเท
อาลมฺพโร ตุ สารมฺเภ เภริเภเท จ ทิสฺสติ.
[๘๕๕] ขโณ กาลวิเสเส จ นิพฺยาปารฏฺฐิติมฺหิ จ
กุเล ตฺวภิชโน วุตฺโต อุปฺปตฺตภูมิยมฺปิ จ.

[๘๕๖] อาหาโร กพฬีการา- หาราทีสุ จ การเณ
วิสฺสาเส ยาจนายญฺจ เปเม จ ปณโย มโต.
[๘๕๗] ณาโท สทฺธาจีวราทิ- เหตฺวาธาเรสุ ปจฺจโย
กีฬาทิพฺพวิหาราโท วิหาโร สุคตาลเย.
[๘๕๘] สมตฺถเน มโต จิตฺเต- กคฺคตายํ สมาธิ จ
โยโค สงฺเค จ กามาโท ฌาโนปาเยสุ ยุตฺติยํ.
[๘๕๙] โภโค สปฺปผณงฺเคสุ โกฏิลฺเล ภุญฺชเน ธเน
ภูมิภาเค กิเลเส จ มเล จางฺคณมุจฺจเต.
[๘๖๐] ธนาทิทปฺเป ปญฺญาย อภิมาโน มโตถ จ
อปเทโส นิมิตฺเต จ ฉเล จ กถเน มโต.
[๘๖๑] จิตฺเต กาเย สภาเว จ โส อตฺตา ปรมตฺตนิ
อถ คุมฺโพ จ ถมฺภสฺมึ สมูเห พลสชฺชเน.
[๘๖๒] อนฺโตฆเร กุสูเล จ โกฏฺโจนฺโตกุจฺฉิยํ ปฺยถ
โสปานงฺคมฺหิ อุณฺหีโส มกุเฏ สีสเวจเน.
[๘๖๓] นิยฺยาเส เสขเร ทฺวาเร นิยฺยูโห นาคทนฺตเก
อโถ สิขณฺเฑ ตูณีเร กลาโป นิกเร มโต.
[๘๖๔] จูฬาสํยตเกเสสุ มกุเฏ โมฬิ จ ทฺวิสุ
สงฺโข ตฺวนิตฺถิยํ กมฺพุ- นลาฏฏฺฐีสุ โคปฺผเก.
[๘๖๕] ปกฺโข กาเล พเล สาเธฺย สขีวาเธสุ ปงฺคุเฬ
เทเสณฺณเว ปุเม สินฺธุ สริตายํ ส นาริยํ.
[๘๖๖] คเช กเรณุ ปุริเส โส หตฺถินิยมิตฺถิยํ
รถเน วชิโรนิตฺถี มณิเวธินฺทเหติสุ.
[๘๖๗] วิสาณํ ตีสุ มาตงฺค- ทนฺเต จ ปสุสิงฺคเก
โกฏิยํ ตุ มโต โกโณ ตถา วาทิตฺตวาทเน.

[๘๖๘] วณิปฺปเถ จ นคเร เวเท จ นิคโมฬ จ
วิวาหาโทธีกรณํ สิยาธาเร จ การเณ.

[๘๖๙] ปสุมฺหิ วสุธายญฺจ วาจาโท โค ปุมิตฺถิยํ
หริเต ตุ สุวณฺเณ จ วาสุเทเว หรีริโต.

[๘๗๐] อายตฺเต ปริวาเร จ ภริยายํ ปริคฺคโห
อุตฺตโส ตฺววตฺโส จ กณฺณปูเร จ เสขเร.

[๘๗๑] วิชฺชุยํ วชิเร เจวา- สนิตฺถิปุริเส ปฺยถ
โกเณ สงฺขฺยาวิเสสสฺมึ อุกฺกาเส โกฏิ นาริยํ.

[๘๗๒] จูฬาชาลาปธานคฺค- โมรจูฬาสุ สา สิขา
สปฺปทาจายมาสีตฺถี อิฏฺฐสฺสาสีสนายปิ.

[๘๗๓] วสา วิลีนเตลสฺมึ วสคา วณฺณาคาวิสุ
อภิลาเส ตุ กิรเณ อภิสงฺเค รุจิตฺถิยํ.

[๘๗๔] สญฺญา สญฺชานเน นาเม เจตนายญฺจ ทิสฺสติ
อาเส สิปฺเป กลา กาเล ภาเค จนฺทสฺส โสฬเส.

[๘๗๕] พีชโกเส ฆรกูเฏ กณฺณภูสาย กณฺณิกา
อาคามิกาเล ทีฆตฺเต ปภาเว จ มตายติ.

[๘๗๖] อุณฺณา เมสาทิโลเม จ ภูมชฺเฌ โรมธาตุยํ
วารุณี ตฺวิตฺถิยํ วุตฺตา นฏฺฐกีมทิราสุ จ.

[๘๗๗] กฺริยจิตฺเต จ กรเณ กิริยํ กมฺมนิ กฺริยา
สุณิสายํ ตุ กญฺญาย ชายาย จ วธู มตา.

[๘๗๘] ปมาณิสฺสริเย มตฺตา อกฺขราวยเวปฺปเก
สุตฺตํ ปาวจเนริฏฺเฐ ตนฺเต ตํ สุปิเต ติสุ.

[๘๗๙] ราชลิงฺโคสภงฺเคสุ รุกฺเข จ กกุโท ปฺยถ
นิมิตฺตกฺขรสูเปสุ พฺยญฺชนํ จิหเน ปเท.

[๘๘๐] โวหาเร เชตุมิจฺฉายํ กิฬาโท จาปิ เทวนํ
ภริยายํ ตุ เกทาเร สรีเร เขตฺตมีริตํ.
[๘๘๑] สุสฺสูสายญฺจ วิญฺเญยฺยํ อิสฺสาภฺยาเสปฺยุปาสนํ
สูลํ ตุนิตฺถิยํ เหติ- เภเท สงฺกุรุชาสุ จ.
[๘๘๒] ตนฺติ วีณาคุเณ ตนฺตํ มุขฺยสิทฺธนฺตตนฺตุสุ
รถาทฺยงฺเค ตุ จ ยุโค กปฺปมฺหิ ยุคเส ยุคํ.
[๘๘๓] อิตฺถิปุปฺเผ จ เรณุมฺหิ รโช ปกติเช คุเณ
นฺยาสปฺปเณ ตุ ทานมฺหิ นิยฺยาตนมุทีริตํ.
[๘๘๔] คุรุปายาวตาเรสุ ติตฺถํ ปูตมฺพุทิฏฺจิสุ
ปณฺฑเก โชติ นกฺขตฺต- รํสีสฺวคฺคิมฺหิ โชติ โส.
[๘๘๕] กณฺโฑนิตฺถี สเร ทณฺเฑ วคฺเค จาวสเร ปฺยถ
อุทฺธโพหุทฺวยมาเน สูรตฺเตปิ จ โปริสํ.
[๘๘๖] อุฏฺฐานํ โปริเสหาสุ นิสินฺนาทฺยุคฺคเม ปฺยถ
อนิสฺสยมหีภาเค ตฺวิรีณํ อูสเร สิยา.
[๘๘๗] อาราธนํ สาธเน จ ปตฺติยํ ปริโตสเน
ปธาเน ตุ จ สานุมฺหิ วิสาเณ สิงฺคมุจฺจเต.
[๘๘๘] ทิฏฺฐาทิมคฺเค ญาณกฺขิ- กฺขณลทฺธีสุ ทสฺสนํ
เหเม ปญฺจสุวณฺเณ จ นิกฺโขนิตฺถี ปสาธเน.
[๘๘๙] ติถิเภเท จ สาขาทิ- ผสฺมฺหิ ปพฺพมุจฺจเต
นาคโลเก ตุ ปาตาลํ ภาสิตํ พลวามุเข.
[๘๙๐] กามเช โกปเช โทเส พฺยสนญฺจ วิปตฺติยํ
อโถปกรเณ สิทฺธิ- การเกสุ จ สาธนํ.
[๘๙๑] ตีสฺวิโต ทานสีเล จ วทญฺญู วคฺควาทินิ
ปุรกฺขโตภิสิตฺเต จ ปูชิเต ปุรโตกเต.

[๘๙๒] มนฺโท ภาคฺยวิหีเน จา- ปฺปเก มูฬฺหาปฏฺฐวปิ
วุทฺธิยุตฺเต สมุนฺนทฺเธ อุปฺปนฺเน อุสฺสิตํ ภเว.
[๘๙๓] รถงฺเคกฺโข สุวณฺณสฺมึ ปาสเก อกฺขมินฺทฺริเย
สสฺสเต จ ธุโว ตีสุ ธุวํ ตกฺเก จ นิจฺฉิเต.
[๘๙๔] หเร สิโว สิวํ ภทฺท- โมกฺเขสุ ชมฺพุเก สิวา
เสนายํ สตฺตียญฺเจว ถูลตฺเต จ พลํ ภเว.
[๘๙๕] สงฺขฺยานรกเภเทสุ ปทุมํ วาริเช ปฺยถ
เทวเภเท วสุ ปุเม ปณฺฑกํ รตเน ธเน.
[๘๙๖] นิพฺพานํ อตฺถคมเน อปวคฺเค สิยาถ จ
เสตมฺพุเช ปุณฺฑรีกํ พฺยคฺเฆ รุกฺขนฺตเร ปุเม.
[๘๙๗] อุปหาเร พลิ ปุเม กรสฺมิญฺจาสุรนฺตเร
สุกฺกํ ตุ สมฺภเว สุกฺโก ธวเล กุสเล ติสุ.
[๘๙๘] ทาโย ทาเน วิภตฺตพฺพ- ธเน จ ปิตุนํ วเน
ปภุตฺตายตฺตตายตฺตา- ภิลาเสสุ วโส ภเว.
[๘๙๙] ปริภาสนมุกฺโกเส นิยเม ภาสเนถ จ
ธนิมฺหิ เสฬนํ โยธ- สีหนาทมฺหิ ทิสฺสติ.
[๙๐๐] ปภโว ชาติ เหตุมฺหิ จาเน จาทฺยุปลทฺธิยํ
อโถ ตุ นาริปุปฺผสฺมึ เหมนฺตาทิมฺหิ จ ทฺวิสุ.
[๙๐๑] กรณํ สาธกตเม กฺริยาคตฺเตสุ อินฺทฺริเย
ตาโล ตุ กุญฺจิกายญฺจ ตูริยงฺเค ทุมนฺตเร.
[๙๐๒] ปุปฺเผ ผเล จ ปสโว อุปฺปาเท คพฺภโมจเน
คายเน คายเก อสฺเส คนฺธพฺโพ เทวตานฺตเร.
[๙๐๓] วินา ปุปฺผํ ผลคฺคาหิ- รุกฺเข รุกฺเข วนปฺปติ
อาหเต เหมรชเต รูปิยํ รชเตปิ จ.

[๙๐๔] ขคาทิพนฺธเน ปาโส เกสปุพฺโพ จเย ปฺยถ
ตาราทฺวิมชฺเฌ นกฺขตฺเต ตาโร อุจฺจตรสฺสเร.
[๙๐๕] ปตฺเต จ โลหเภทสฺมึ กโส จตุกหาปเณ
มชฺฌิโม เทหมชฺฌสฺมึ มชฺฌภเว จ โส ติสุ.
[๙๐๖] อาเวสนํ ภูตาเวเส สิปฺปสาลาฆเรสุ จ
โสภาสมฺปตฺตีสุ สิรี ลกฺขิตฺถี เทวตาย จ.
[๙๐๗] กุมาโร ยุวราเช จ ขนฺเท วุตฺโต สุสุมฺหิ จ
อถานิตฺถี ปวาโห จ มณิเภเท ตถาวุกุเร.
[๙๐๘] ปโณ เวตนมูเลสุ โวหาเร จ ธเน มโต
ปฏิคฺคโห ตุ คหเณ กถิโต ภาชนนฺตเร.
[๙๐๙] อสุเภ จ สุเภ กมฺเม ภาคฺยํ วุตฺตํ ทฺวเยปฺยถ
ปิปฺผลํ ตรุเภเท จ วตฺถจฺเฉทนสตฺถเก.
[๙๑๐] อปวคฺโค ปริจฺจาคา- วสาเนสุ วิมุตฺติยํ
ลิงฺคํ ตุ องฺคชาตสฺมึ ปุมตฺตาทิมฺหิ ลกฺขเณ.
[๙๑๑] จาเค สภาเว นิมฺมาเน สคฺโคชฺฌาเย ทิเวปฺยถ
โรหิโต โลหิเต มจฺฉ- เภเท เจว มิคนฺตเร.
[๙๑๒] นิฏฺฐา นิปฺผตฺติยํ เจวา- วสานมฺหิ อทสฺสเน
กณฺฏโก ตุ สปตฺตสฺมึ รุกฺขงฺเค โลมหํสเน.
[๙๑๓] มุโขฺยปาเยสุ วทเน อาทิสฺมึ มุขมีริตํ
ทพฺพํ ภพฺเพ คุณาธาเร วิตฺเต จ พุธทารุสุ.
[๙๑๔] มานํ ปมาเณ ปตฺถาโท มาโน วุตฺโต วิธาย จ
อโถ ปริสฺสเม วุตฺโต วายาโม วีริเย ปิ จ.
[๙๑๕] สโรรุเห สตปตฺตํ สตปตฺโต ขคนฺตเร
ฉทฺเท ตุ ฉทฺทวนฺเต จ สุสิรํ ตูริยนฺตเร.

[๙๑๖] เอกสฺมึ สทิเส สนฺเต สมานํ วาจฺจลิงฺคิกํ
อโถ คารวภีตีสุ สำเวเค สมฺภโม มโต.
[๙๑๗] ชุณฺหา จนฺทปฺปภายญฺจ ตทุเปตนิสาย จ
วิมานํ เทวตาวาเส สตฺตภูมิฆรมฺหิ จ.
[๙๑๘] มาเส เชฏฺโฐติวุทฺธาติ- ปสตฺเถสุ จ ตีสุ โส
ธมฺเม จ มงฺคเล เสยฺโย โส ปสตฺถตเร ติสุ.
[๙๑๙] อาทิจฺจาทิมฺหิ คหเณ นิพนฺเธ จ ฆเร คโห
กาโจ ตุ มตฺติกาเภเท สิกฺกายํ นยนามเย.
[๙๒๐] ตีสุ คามณิ เสฏฺฐสฺมึ อธิเป คามเชฏฺฐเก
พิมฺพํ ตุ ปฏิพิมฺเพ จ มณฺฑเล พิมฺพิกาผเล.
[๙๒๑] ภาชนาทิปริกฺขาเร ภณฺฑํ มูลธเนปิ จ
มคฺโค อริยมคฺเค จ สมฺมาทิฏฺฐาทิเก ปเถ.
[๙๒๒] สมา วสฺเส สโม เขท- สนฺตีสุ โส นิเภ ติสุ
จาเป ตฺวิสฺสาสมุสฺโน อิสฺสาโส เขปกมฺหิ จ.
[๙๒๓] พาโล ตีสฺวาทิวยสา- สมงฺคินิ อปณฺฑิเต
รตฺตํ ตุ โสณิเต ตมฺพา- นุรตฺตรญฺชิเต ติสุ.
[๙๒๔] ตเจ กาเย จ ตนฺวิตฺถี ตีสฺวปฺเป วิรเฬ กิเส
อุตุเภเท ตุ สิสิโร หิเม โส สีตเล ติสุ.
[๙๒๕] สกฺขรา คุฬเภเท จ กจเลปิ จ ทิสฺสติ
อนุคฺคเห ตุ สงฺเขเป คหเณ สงฺคโห มโต.
[๙๒๖] ทกฺเข จ ติขิเณ พฺยตฺเต โรคมุตฺเต ปฏุตฺติสุ
ราชา ตุ ขตฺติเย วุตฺโต นรนาเถ ปภุมฺหิ จ.
[๙๒๗] ขลญฺจ ธญฺญกรเณ กกฺเก นีเจ ขโล ภเว
อถูปฺปาโท สมุทโย สมูเห ปจฺจเย ปิ จ.

[๙๒๘] พฺรหฺมจารีคหฏฺฐาโท อสฺสโม จ ตโปธเน
ภยงฺกเร จ กจิเน กุรูโร ตีสุ นิทฺทเย.
[๙๒๙] กนิฏฺโฐ กนิโย ตีสุ อตฺยปฺเปติยุเวปฺยถ
สีฆมฺหิ ลหุ ตๆ อิฏฺจ- นิสฺสาราครุสุตฺติสุ.
[๙๓๐] อถโร ตีสฺวโธ หีเน ปุเม ทนฺตจฺฉเท ปฺยถ
สุสฺสูสา โสตุมิจฺฉาย ปาริจริยายมฺปิ จ.
[๙๓๐] อถโร ตีสฺวโธ หีเน ปุเม ทนฺตจฺฉเท ปฺยถ
สุสฺสูสา โสตุมิจฺฉาย ปาริจริยายมฺปิ จ.
[๙๓๒] อาโท ปธาเน ปจมๆ ปมุขญฺจ ติลิงฺคิกๆ
วชฺชเภเท จ วิตตๆ ตๆ วิตฺถาเร ติลิงฺคิกๆ.
[๙๓๓] สาโร พเล ถิรๆเส จ อุตฺตเม โส ติลิงฺคิโก
ภาโร ตุ ขนฺธภาราโท ทฺวิสหสฺสปเลปิ จ.
[๙๓๔] มนฺทิเร โรคเภเท จ ขโย อปจยมฺหิ จ
วาโห ตุ สาปเท สปฺเป กุรูเร โส ติลิงฺคิโก.
[๙๓๕] สาโล สชฺชทฺเม รุกฺเข สาลา เคเห จ ทิสฺสติ
โสเต ตุ สวนๆ วุตฺตๆ ยชเน สุติยมฺปิ จ.
[๙๓๖] ตีสุ เปโต ปเรโต จ มเต จ เปตโยนิเช
ขฺยาเต ตุ หฏฺเจ วิญฺญาเต ปตีตๆ วาจฺจลิงฺคิกๆ.
[๙๓๗] อธิปฺปาเย จ อาธาเร อาสโย กถิโตถ จ
ปตฺตๆ ปกฺเข ทเล ปตฺโต ภาชเน โส คเต ติสุ.
[๙๓๘] กุสเล สุกตๆ สุฏฺจุ- กเต จ สุกโต ติสุ
ตปสฺสี ตฺวนุกมฺปายา- รเห วุตฺโต ตโปธเน.
[๙๓๙] ตีสุ สุราทิโลลสฺมึ โสณฺโฑ หตฺถิกเร ทฺวีสุ
อสฺสาทเน ตุ รสนๆ ชิวฺหายญฺจ ธนิมฺหิ จ.

[๙๔๐] ปณีโต ตีสุ มธุเร อุตฺตเม วิหิเต ปฺยถ
อณฺชเส วิสิขายญฺจ ปนฺติยํ วีถิ นาริยํ.

[๙๔๑] ปาปสฺมึ คคเน ทุกฺเข พฺยสเน อฆมุจฺจเต
สมูเห ปฏลํ เนตฺต- โรเค วุตฺตํ ฉทิมฺหิ จ.

[๙๔๒] สนฺธิ สงฺฆฏฺฏเน วุตฺโต สนฺธิตฺถี ปฏิสนฺธิยํ
สตฺตนฺนํ ปูรเณ เสฏฺเจ- ติสนฺเต สตฺตโม ติสุ.

[๙๔๓] โอชา ตุ ยาปนายญฺจ โอโช ทิตฺติพเลสุ จ
อโถ นิสามนํ วุตฺตํ ทสฺสเน สวเนปิ จ.

[๙๔๔] คพฺโภ กุจฺฉิฏฺฐสตฺเต จ กุจฺฉิโอวรเกสุ จ
ขณฺฑเน ตฺวปทานญฺจ อิติวุตฺเต จ กมฺมนิ.

[๙๔๕] จิตฺตเก รุกฺขเภเท จ ติลโก ติลกาฬเก
สีลาโท ปฏิปตฺติตฺถี โพเธ ปตฺติปวตฺติสุ.

[๙๔๖] อายุมฺหิ จ พเล ปาโณ สตฺเต หทยคานิเล
ฉนฺโท วเส อธิปฺปาเย เวเทจฺฉานุฏฺฐุภาทิสุ.

[๙๔๗] กาโมฆาโท สมูหสฺมึ โอโฆ เวเค ชลสฺส จ
กปาลํ สิรสฏฺฐิมฺหิ ฆฏาทิสกเลปิ จ.

[๙๔๘] เวณฺวาทิสาขาชาลสฺมึ ลคฺคเกเส ชฏาลเย
สรณํ ตุ วเธ เคเห รกฺขิตสฺมิญฺจ รกฺขเณ.

[๙๔๙] ถิยํ กนฺตา ปิเย กนฺโต มนุญฺเญ โส ติลิงฺคิโก
ตฺวกฺเข ตุ สมูเห จ ชาลํ มจฺฉาทิพนฺธเน.

[๙๕๐] ปุจฺฉายํ ครหายญฺจา- นิยเม กึ ติลิงฺคิกํ
สสทฺเธ ตีสุ นิวาเป สทฺธํ สทฺธา จ ปจฺจเย.

[๙๕๑] พีชํ เหตุมฺหิ อฏฺจิสฺมึ องฺคชาเต จ ทิสฺสติ
ปุพฺโพ ปูเยคฺคโต อาโท โส ทิสาโท ติลิงฺคิโก.

[๙๕๒] ผลจิตฺเต เหตุกเต ลาเภ ธญฺญาทิเก ผลํ
อาคมเน ตุ ทีฆาทิ- นิกายสฺมึ จ อาคโม.
[๙๕๓] สนฺตาโน เทวรุกฺเข จ วุตฺโต สนฺตติยํ ปุยถ
อุตฺตรวิปรีเต จ เสฏฺเฐ จานุตฺตรํ ติสุ.
[๙๕๔] สตฺติสมฺปตฺติยํ วุตฺโต กนฺติมตฺเต จ วิกฺกโม
ฉายา ตุ อาตปาภาเว ปฏิพิมฺเพ ปภาย จ.
[๙๕๕] คิมฺเห ฆมฺโม นิทาโฆ จ อุณฺเห เสทชเล ปุยถ
กปฺปนํ กนฺตเน วุตฺตํ วิกปฺเป สชฺชเน ถิยํ.
[๙๕๖] องฺโค เทเส วปุมฺหงฺคํ ตถาวยวเหตุสุ
เทวาลเย จ ถูปสฺมึ เจติยํ เจติยทฺทุเม.
[๙๕๗] สชฺโช สาธุปฺปริเส สชฺชนํ กปฺปเนถ จ
สุปินํ สุปเน สุตฺต- วิญฺญาเณ ตมนิตฺถิยํ.
[๙๕๘] ปจฺจกฺเข สนฺนิธาเน จ สนฺนิธิ ปริกิตฺติโต
ภิยฺโย ปหูตรตฺเถ โส ปุนรตฺเถพฺยยํ ภเว.
[๙๕๙] วิสลิตฺตสเร ทิทฺโธ ทิทฺโธ ลิตฺเต ติลิงฺคิโก
วาเส ถูปาทิสงฺขาเร- ธิวาโส สมฺปฏิจฺฉเน.
[๙๖๐] วุตฺโต วิสารโท ตีสุ สุปฺปคพฺเภ จ ปณฺฑิเต
อถ สิตฺถํ มธุจฺฉิฏฺเฐ วุตฺตํ โอทนสมฺภเว.
[๙๖๑] ทฺรเว วณฺเณ รสเภเท กสาโย สุรภิมฺหิ จ
อโถ อุคฺคมนํ วุตฺตํ อุปฺปตฺตุทฺธคตีสุ จ.
[๙๖๒] ลูเข นิฏฺฐุรวาจายํ ผรุสํ วาจฺจลิงฺคิกํ
ปวาโห ตฺวมฺพุเวเค จ สนฺทิสฺสติ ปวตฺติยํ.
[๙๖๓] นิสฺสเย ตปฺปเร อิฏฺเฐ ปรายณปทํ ติสุ
กวเจ วารวาเณ จ นิมฺโมเกปิ จ กญฺจุโก.

[๙๖๔] โลหเภเท มตๆ ตมฺพๆ ตมฺโพ รตฺเต ติลิงฺคิโก
ตีสุ ตฺววสิตๆ ฌาเต อวสานคเต มตๆ.

[๙๖๕] โพธเน จ ปทาเน จ วิญฺเญยฺยๆ ปฏิปาทนๆ
เสเล นิชฺชลเทเส จ เทวตาสุ มรูริโต.

[๙๖๖] สตฺถๆ อายุธคนฺเถสุ โลเห สตฺโถ จ สญฺจเย
ชีวิกายๆ วิวรเณ วตฺตเน วุตฺติ นาริยๆ.

[๙๖๗] วีริเย สูรภาเว จ กถียติ ปรกฺกโม
อถ กมฺพุ มโต สงฺเข สุวณฺเณ วลเย ปิ จ.

[๙๖๘] สโร กณฺเฑ อการาโท สทฺเท วาปิมฺหินิตฺถิยๆ
ทุปฺผสฺเส ติขิเณ ตีสุ คทฺรเภ กกเจ ขโร.

[๙๖๙] สุรายุปทฺทเว กามา- สวาทิมฺหิ จ อาสโว
เทเห วุตฺโต รถงฺเค จ จตุโรปธิสูปธิ.

[๙๗๐] วตฺถุตฺตๆ การเณ ทพฺเพ ภูเภเท รตนตฺตเย
ยกฺโข เทเว มหาราเช กุเวรานุจเร นเร.

[๙๗๑] ทารุกฺขนฺเธ ปีจิกายๆ อาปเณ ปีจมาสเน
ปริวาเร ปริกฺขาโร สมฺภาเร จ วิภูสเน.

[๙๗๒] โวหารสฺมึ จ จปเน ปญฺญตฺติตฺถี ปกาสเน
ปฏิภานๆ ตุ ปญฺญาย อุปฏฺจิตคิราย จ.

[๙๗๓] วจนาวยเว มูเล กถิโต เหตุ การเณ
อุทเร ตุ ตถา ปาจา- นลสฺมึ คหณีตฺถิยๆ.

[๙๗๔] ปิโย ภตฺตริ ชายายๆ ปิยา อิฏฺเจ ปิโย ติสุ
ยมราเช ตุ ยุคเฬ สๆยเม จ ยโม ภเว.

[๙๗๕] มุทฺทิกสฺส จ ปุปฺผสฺส รเส ขุทฺเท มธุริตๆ
อุลฺโลเจ ตุ จ วิตฺถาเร วิตานๆ ปุนฺนปุสเก.

[๙๗๖] อปวคฺเค จ สลิเล สุธายํ อมตํ มตํ
โมเห ตุ ติมิเร สงฺขฺยา- คุเณ ตมมนิตฺถิยํ.
[๙๗๗] ขเร จาการิเย ตีสุ รสมฺหิ ปุริเส กฏฺ
ปณฺฑเก สุกเต ปุญฺญํ มนุญฺเญ ปวเน ติสุ.
[๙๗๘] รุกฺโข ทุมมฺหิ ผรุสา- สินฺเธสุ จ โส ติสุ
อุปฺปตฺติยํ ตุ เหตุมฺหิ สงฺเค สุกฺเก จ สมฺภโว.
[๙๗๙] นิมิตฺตํ การเณ วุตฺตํ องฺคชาเต จ ลญฺฉเน
อาทิ สีมาปกาเรสุ สมีเปวยเว มโต.
[๙๘๐] เวเท จ มนฺตเน มนฺโต มนฺตา ปญฺญายมุจฺจเต
อนโย พฺยสเน เจว สนฺทิสฺสติ วิปตฺติยํ.
[๙๘๑] อรุโณ รสิเภเท จา- พฺยตฺตราเค จ โลหิเต
อนุพนฺโธ ตุ ปกตา- นิวตฺเต นสฺสนกฺขเร.
[๙๘๒] อวตาโรวตรเณ ติตฺถสฺมึ วิวเร ปฺยถ
อากาโร การเณ วุตฺโต สณฺฐาเน อิงฺคิเต ปิ จ.
[๙๘๓] สุทฺทิตฺถิตนเย ขตฺตา อุคฺโค ติพฺพมฺหิ โส ติสุ
ปธานํ ตุ มหามตฺเต ปกตฺยคฺคธิตีสุ จ.
[๙๘๔] กลฺลํ ปภาเต นิโรค- สชฺชทกฺเขสุ ตีสุ ตํ
กุหนา กุฏฺจริยายํ กุหโน กุหเก ติสุ.
[๙๘๕] กโปโต ปกฺขิเภเท จ ทิฏฺโฐ ปาราวเตถ จ
สารโท สรทพฺภูเต อปฺปคพฺเภ มโต ติสุ.
[๙๘๖] ตีสุ ขเร จ กจิเน กกฺกโส สาหสาปฺปิเย
อการิเย ตุ คุยฺหงฺเค จีเร โกปีนมุจฺจเต.
[๙๘๗] มิคเภเท ปฏากายํ โมเจ จ กทลิตฺถิยํ
ทกฺขิณา ทานเภทสฺมึ วามโตญฺญมฺหิ ทกฺขิโณ.

[๙๘๘] ทุติยา ภริยายญฺจ ทฺวินฺนํ ปูรณียํ มตา
อถุปฺปาเต สิยา ธุม- เกตุ เวสฺสานเรปิ จ.
[๙๘๙] ภวนิคฺคมเน ยาเน ทฺวาเร นิสฺสรณํ สิยา
นิยามโก โปตวาเห ติลิงฺโค โส นิยนฺตริ.
[๙๙๐] อปวคฺเค วินาเส จ นิโรโธ โรธเน ปฺยถ
ภเย ปฏิภยํ วุตฺตํ ตํ ติลิงฺคํ ภยกเร.
[๙๙๑] ปิฏกํ ภาชเน วุตฺตํ ตเถว ปริยตฺติยํ
ชราสิถิลจมฺมสฺมึ อุทรงฺเค มตา วลี.
[๙๙๒] ภินฺนํ วิทาริเตญฺญสฺมึ นิสฺสิเต วาจฺจลิงฺคิกํ
อุปชาเป มโต เภโท วิเสเส จ วิทารเณ.
[๙๙๓] มณฺฑลํ คามสนฺโทเห พิมฺเพ ปริธิราสิสุ
อาณายมาคเม เลเข สาสนํ อนุสาสเน.
[๙๙๔] อคฺเค ตุ สิขรญฺจาโย- มยวิชฺฌนกณฺฏเก
คุณุกฺกเส จ วิภเว สมฺปตฺติ เจว สมฺปทา.
[๙๙๕] ภูขนฺตีสุ ขมา โยเคฺย หิเต สกฺเก ขโม ติสุ
อทฺโธ ภาเค ปเถ กาเล เอกํเสทฺธาพฺยยํ ภเว
อโถ กรีสํ วจฺจสฺมึ วุจฺจเต จตุรมฺพเณ.
[๙๙๖] อุสโภ สธโคเสฏฺเจ- สูสภี วีสยฏฺจิยํ
เสตุมฺหิ ตนฺติปนฺตีสุ นาริยํ ปาฬิ กถฺยเต.
[๙๙๗] กโฏ ชเยตฺถินิมิตฺเต กิลญฺเช โส กเต ติสุ
มหิยํ ชคตี วุตฺตา มนฺทิรานิทฺวตฺถุนิ.
[๙๙๘] วิตกฺเก มถิเต ตกฺโก ตถา สูจิผเล มโต
สุทสฺสนํ สกฺกปุเร ตีสุ ตํ ทฺวิทฺเวสตเร.

[๙๙๙] ทีโปนฺตรีปปชฺโชต-
พทฺธนิสฺสิตเสเตสุ
ปติฏฺฐานิพฺพุตีสุ จ
ตีสุ ตํ มิหิเต สิตํ.

[๑๐๐๐] ถิยํ ปชาปติ ทาเร
วาสุเทเวนฺตเก กณฺโห
พฺรหฺเม มาเร สุเร ปุเม
โส ปาเป อสิเต ติสุ.

[๑๐๐๑] อุปจาโร อุปฏฺฐาเน
สกฺโก อินฺเท ชนปเท
อาสนฺเน อญฺญโรปเน
สากิเย โส ขเม ติสุ.

[๑๐๐๒] วชฺชเน ปริหาโร จ
โสตาปนฺนาทิเก อคฺเค
สกฺกาเร เจว รกฺขเณ
อริโย ตีสุ ทฺวิเช ปุเม.

[๑๐๐๓] สุสุโก สุสุมาเร จ
อินฺทีวรํ มตํ นีลุ-
พาลเก จ อุลูปินิ
ปฺปเล อุทฺทาลปาทเป.

[๑๐๐๔] อสโน ปิยเก กณฺเฑ
ยุเคธิกาเร วีริเย
ภกฺขเน ขิปเนสนํ
ปธาเน จานฺติเก ธุโร.

[๑๐๐๕] กาเฬ จ ภกฺขิเต ตีสุ
ปวารณา ปฏิกฺเขเป
ลวิตฺเต อสิโต ปุเม
กถิตาชฺเฌสนาย จ.

[๑๐๐๖] อุมฺมาเร เอสิกตฺถมฺเภ
โปตฺถกํ มกจิวตฺเถ
อินฺทขีโล มโตถ จ
คนฺเถ เลปฺยาทิกมฺมนิ.

[๑๐๐๗] ธญฺญํ สาลฺยาทิเก วุตฺตํ
ปาณิ หตฺเถ จ สตฺเต ภู-
ธญฺโญ ปุญฺญวติตฺติสุ
สณฺหกรณิยํ มโต.

[๑๐๐๘] ตีสุ ปีตํ หลิทฺยาเภ
พฺยูโหนิพฺพิทฺธรจฺฉายํ
หฏฺเฐ จ ปายิเต สิยา
พลนฺยาเส คเณ มโต.

[๑๐๐๙] โลหิตาทิมฺหิ โลเภ จ
ปทโร ผลเก ภงฺเค
ราโค จ รญฺชเน มโต
ปวุทฺธทริยมฺปิ จ.

[๑๐๑๐] สิงฺฆาฏกํ กเสรุสฺส
พหุลายญฺจ เขฬมฺหิ
ผเล มคฺคสมาคเม
เอฬา โทเส ฬ มีริตํ.

[๑๐๑๑] อาธาโร จาธิกรเณ ปตฺตาธาเรลวาลเก
กาโรคเภเท สกฺกาเร การา ตุ พนฺธนาลเย.
[๑๐๑๒] กรกา เมฆปาสาเณ กรโก กุณฺฑิกาย จ
ปาปเน จ ปทาติสฺมึ คมเน ปตฺติ นารียํ.
[๑๐๑๓] ฉิทฺทํ รนฺธญฺจ วิวรํ สุสิเร ทูสเนปิ จ
มุตฺตา ตุ มุตฺติเก มุตฺตํ ปสฺสาเว มุจฺจิเต ติสุ.
[๑๐๑๔] นิเสเธ วารณํ หตฺถิ- ลิงฺคหตฺถีสุ วารโณ
ทานํ จาเค มเท สุทฺเธ ขณฺฑเน ลวเน ขเย.
[๑๐๑๕] มโนโตเส จ นิพฺพาเน- ตฺถงฺคเม นิพฺพุติตฺถียํ
เนกโม นิคมุพฺภเต ตถาปโณปชีวินี.
[๑๐๑๖] หริตสฺมิญฺจ ปณฺเณ จ ปลาโส กึสุกทฺทุเม
ปกาโส ปากเฏ ตีสุ อาโลกสฺมึ ปุเม มโต.
[๑๐๑๗] ปกฺกํ ผลมฺหิ ตํ นาสุ- มฺมุเข ปริณเต ติสุ
ปิณฺโฑ อาชีวเน เทเห ปิณฺฑเน โคฬเก มโต.
[๑๐๑๘] วฏฺโฏ ปริพฺพเย กมฺมา- ทิเก โส วฏฺฏเล ติสุ
ปจฺจาหาเร ปฏิหาโร ทฺวาเร จ ทฺวารปาลเก.
[๑๐๑๙] นารียํ ภีรุ กถิตา ภีรุเก สา ติลิงฺคิกา
วิกฏฺ คูถมุตฺตาโท วิกโฏ วิกเต ติสุ.
[๑๐๒๐] วามํ สพฺยมฺหิ ตํ จารุ- วิปรีเตสุ ตีสฺวถ
สงฺขฺยาเภเท สรพฺเย จ จิหเน ลกฺขมุจฺจเต.
[๑๐๒๑] เสณีตฺถี สมสิปฺปีนํ คเณ จาวฬิยมฺปิ จ
สุธายํ ธูลิยํ จุณฺโณ จุณฺณญฺจ วาสจุณฺณเก.
[๑๐๒๒] เชตพฺเพติปสตฺเถติ- วุฑฺเฒ เชยฺยํ ติสูริตํ
ตกฺเก ตุ มถิตํ โหตฺยา- โลลิเต มถิโต ติสุ.

[๑๐๒๓] อพฺภุโตจฺฉริเย ตีสุ ปเณ เจวพฺภุโต ปุเม
เมจโก ปุจฺฉมูลมฺหิ กณฺเหปิ เมจโก ติสุ.
[๑๐๒๔] วสวตฺตี ปุเม มาเร วสวตฺตาปเก ติสุ
สมฺภเว จาสุจิ ปุเม อเมชฺเฌ ตีสุ ทิสฺสติ.
[๑๐๒๕] อจฺโฉ อิกฺเก ปุเม วุตฺโต ปสนฺนมฺหิ ติลิงฺคิโก
พฬิเส เสลเภเท จ วงฺโก โส กุฏิเล ติสุ.
[๑๐๒๖] กุณปมฺหิ ฉโว เฉยฺโย ลามเก โส ติลิงฺคิโก
สพฺพสฺมึ สกโล ตีสุ อทฺธมฺหิ ปุริเส สิยา.
[๑๐๒๗] จนฺทคฺคาหาทิเก เจวุ- ปฺปาโท อุปฺปตฺติยมฺปิ จ
ปทฺสฺสเน ปโทโส จ กถิโต สวรีมุเข.
[๑๐๒๘] รุธิเร โลหิตํ วุตฺตํ รตฺตมฺหิ โลหิโต ติสุ
อุตฺตมงฺเค ปุเม มุทฺธา มุทฺโธ มูฬฺเห ติลิงฺคิโก.
[๑๐๒๙] รฏฺจมฺหิ วิชิตํ วุตฺตํ ชิเต จ วิชิโต ติสุ
ปริตฺตํ ตุ ปริตฺตาเณ ปริตฺโต ตีสุ อปฺปเก.
[๑๐๓๐] กุมฺภณฺโฑ เทวเภเท จ ทิสฺสติ วลฺลิชาติยํ
จตุตฺถํเส ปเท ปาโท ปจฺจนฺตเสลรํสิสุ.
[๑๐๓๑] วงฺโค โลหนฺตเร วงฺคา เทเส ปุเม พหุมฺหิ จ
กมฺมารภณฺฑเภเท จ ขฏเก มุฏฺจิ จ ทฺวิสุ.
[๑๐๓๒] อมฺพณํ โทณิยญฺเจกา- ทสโทณปฺปมาณเก
อธิฏฺจิตียมาธาเร จาเนธิฏฺจานมุจฺจเต.
[๑๐๓๓] ปุเม มเหสิ สุคเต เทวิยํ นาริยํ มตา
อุปทฺทเว อุปสคฺโค ทิสฺสติ ปาทิเกปิ จ.
[๑๐๓๔] วกฺกํ โกฏฺจาสเภทสฺมึ วกฺโก วงฺเก ติสุจฺจเต
วิชฺชา เวเท จ สิปฺเป จ ติวิชฺชาโท จ พุทฺธิยํ.

[๑๐๓๕] สมาธิมฺหิ ปุเมกคฺโค นากุเล วาจฺจลิงฺคิโก
ปชฺชํ สิโลเก ปชฺชาทฺเย ปชฺโช ปาทหิเต ติสุ.
[๑๐๓๖] กตโก รุกฺขเภทสฺมึ กตโก กิตฺติเม ติสุ
วิเธยฺเย อสฺสโว ตีสุ ปุพฺพมฺหิ ปุริเส สิยา.
[๑๐๓๗] กลฺยาเณ กถิตํ เขมํ ตีสุ ลทฺธตฺถรกฺขเณ
อโถ นิโยชเน วุตฺตํ การิเยปิ ปโยชนํ.
[๑๐๓๘] อสฺสตฺโถ ตีสุ อสฺสาส- ปฺปตฺเต โพธิทฺเม ปุเม
ตีสุ ลุทฺโท กุรูเร จ เนสาทมฺหิ ปุเม สิยา.
[๑๐๓๙] วิลคฺโค ตีสุ ลคฺคสฺมึ ปุเม มชฺฌมฺหิ ทิสฺสติ
อฑฺโฒ ตุนิตฺถิยํ ภาเค ธนิมฺหิ วาจฺจลิงฺคิโก.
[๑๐๔๐] กฏฺจุ ทารุมฺหิ ตุ กิจฺเฉ คหเน กสิเต ติสุ
สสนฺตาเน จ วิสเย โคจเรชฺฌตฺตมุจฺจเต.

อิติ คาถาทฺธาเนกตฺถวคฺโค.

๓.๓.๓. คาถาปาทาเนกตฺถวคฺค

[๑๐๔๑] ภุวเน จ ชเน โลโก โมเร ตฺวคฺคิมฺหิ โส สิขี
สิโลโก ตุ ยเส ปชฺเช รุกฺเข ตุ สามิเก ธโว.
[๑๐๔๒] วฏฺพฺยาเมสุ นิโคฺรโธ ธงฺโก ตุ วายเส พเก
วาโร ตฺววสราเหสุ กุเจ ตฺวพฺเภ ปโยธโร.
[๑๐๔๓] อุจฺฉงฺเค ลกฺขเณ องฺโก รสฺมิตฺถี ชุติรชฺชุสุ
ทิฏฺโฐภาเสสุ อาโลโก พุทฺโธ ตุ ปณฺฑิเต ชิเน.
[๑๐๔๔] สูรสฺสุ ปุเม ภานุ ทณฺโฑ ตุ มุคฺคเร ทเม
เทวมจฺเฉสฺวนิมิโส ปตฺโถ ตุ มานสานุสุ.

[๑๐๔๕] อาตงฺโก โรคตาเปสุ มาตงฺโค สปเจ คเช
มิโค ปสุกุรงฺเคสุ อุลูกินฺเทสุ โกสิโย.

[๑๐๔๖] วิคฺคโห กลเห กาเย ปุริโส มานวตฺตสุ
ทายาโท พนฺธเว ปุตฺเต สิเร สีลํ ติปุมฺหิ จ.

[๑๐๔๗] พลิหตฺถสฺสุ กโร ทนฺเต วิปฺเปณฺฑเช ทฺวิโช
วตฺตํ ปชฺชานนาจาเร ธญฺญงฺเค สุขุเม กโณ.

[๑๐๔๘] ถมฺโภ ถูนาชฆตฺเตสุ สูโป กุมฺมาสพฺยญฺชเน
คณฺโฑ โผเฏ กโปลมฺหิ อคฺโฆ มูเลฺย จ ปูชเน.

[๑๐๔๙] ปกาโร ตุลฺยเภเทสุ สกุนฺโต ภาสปกฺขิสุ
ภาเคฺย วิธิ วิธาเน จ สเร ขคฺเค จ สายโก.

[๑๐๕๐] สารงฺโค จาตเก เอเณ ปตฺตี ตุ สรปกฺขิสุ
เสเท ปาโก วิปาเกถ ภิกฺขุเภเท จเย คโณ.

[๑๐๕๑] ราสิ ปุญฺเช จ เมสาโท อสฺเส โลเณ จ สินฺธโว
สํวฏฺเฏ ปลโย นาเส ปูโค กมุกราสิสุ.

[๑๐๕๒] อมเต ตุ สุธา เลเป อภิขฺยา นามกนฺติสุ
สตฺติ สามตฺถิเย สตฺเต มหี นชฺชนฺตเร ภุวิ
ลีลา กฺริยาวิลาเสสุ สตฺเต ตุ อตฺรเช ปชา.

[๑๐๕๓] ฌาเณ ลาเภ อุปลทฺธิ ปเวณี กุถเวณิสุ
ปวตฺติ วุตฺติวุตฺตาสุ เวตเน ภรเณ ภติ.

[๑๐๕๔] อาจาเรปิ มริยาทา ภูติ สตฺตาสมิทฺธิสุ
โสปฺเป ปมาเท ตนฺที จ ยาตฺรา คมนวุตฺติสุ.

[๑๐๕๕] นินฺทา กุจฺฉาปวาเทสุ กงฺคุ ธญฺญปิยงฺคุสุ
โมกฺเข สิเว สเม สนฺติ วิภาเค ภตฺติ เสวเน.

[๑๐๕๖] อิจฺฉายํ ชุติยํ กนฺติ รญฺชเน สูรเต รติ
เคเห วสติ วาเสถ นทีเสนาสุ วาหินี.
[๑๐๕๗] ปตฺเถ นาเฬ จ นาฬิตฺถี คเณ สมิติ สงฺคเม
ตณฺหา โลเภ ปิปาสายํ มคฺควุตฺตีสุ วุตฺตนี.
[๑๐๕๘] ปาณฺยงฺเค นาภิ จกฺกนฺเต
ยาเจ วิญฺญตฺติ ญาปเน
วิตฺติ โตเส เวทนายํ
ฐาเน ตุ ชีวิเต จิติ.
[๑๐๕๙] ตรงฺเค อนฺตเร วีจิ ธีรตฺเต ธารเณ ธิติ
ภู ภูมิยญฺจ ภมุเก สทฺเท เวเท สเว สุติ.
[๑๐๖๐] โคตฺตํ นาเม จ วํเสถ นคเร จ ฆเร ปุรํ
โอกํ ตุ นิสฺสเย เคเห กุลํ ตุ โคตฺตราสิสุ.
[๑๐๖๑] เหเม วิตฺเต หิรญฺญญฺจ ปญฺญาณํ ตฺวงฺกพุทฺธิสุ
อถามฺพรญฺจ เข วตฺเถ คุยฺหํ ลิงฺเค รหสฺยปิ.
[๑๐๖๒] ตโป ธมฺเม วเต เจว ปาเป ตฺวาคุมฺหิ กิพฺพิสํ
รตนํ มณิเสฏฺเจสุ วสฺสํ หายนวุฏฺจิสุ.
[๑๐๖๓] วนํ อรญฺญวารีสุ ขีรมฺหิ ตุ ชเล ปโย
อกฺขรํ ลิปิโมกฺเขสุ เมถุนํ สงฺคเม รเต.
[๑๐๖๔] โสตํ กณฺเณ ปโยเวเค ริฏฺจ์ ปาปาสุเภสุ จ
อาคุ ปาปาปราเธสุ เกตุมฺหิ จิหเน ธโช.
[๑๐๖๕] โคปุรํ ทฺวารมตฺเตปิ มนฺทิรํ นคเร ฆเร
วาจฺจลิงฺคิกา ปรมิโต พฺยตฺโต ตุ ปณฺฑิเต ผุฏฺเ.
[๑๐๖๖] วลฺลโภ ทยิเตชฺฌกฺเข ชเฬ ถูโล มหตฺยปิ
กุรูเร เภรเว ภีโม โลโล ตุ โลลุเป จเล.

[๑๐๖๗] พีภจฺโฉ วิกเต ภีเม โกมลาติขิเณ มุทุ
อิฏฺเฐ จ มธุเร สาทุ สาทุมฺหิ มธุโร ปิเย.
[๑๐๖๘] สิเต ตุ สุทฺเธ โอทาโต ทฺวิชิวฺโห สูจกาหิสุ
สกฺเก สมตฺโถ สมฺพนฺเธ สมตฺตํ นิฏฺจิตาขิเล.
[๑๐๖๙] สุทฺโธ เกวลปูเตสุ ชิฆฺฆโณนฺตาธเมสุ จ
โปโณ ปณตนินฺเนสุ อณฺณนีเจสุ เจตโร.
[๑๐๗๐] สุจิ สุทฺเธ สิเต ปูเต เปสโล ทกฺขจารุสุ
อธโม กุจฺฉิเต อูเน อปฺปิเยปฺยลิโก ภเว.
[๑๐๗๑] พฺยาเป อสุทฺเธ สงฺกิณฺโณ ภพฺพํ โยเคฺย จ ภาวินิ
สุขุโม อปฺปกาณฺณสุ วุทฺโธ เถเร จ ปณฺฑิเต.
[๑๐๗๒] สุเภ สาธุมฺหิ ภทฺโทถ ตฺยาโท จ วิปุเล พหุ
ธีโร พุเธ ธิติมนฺเต เวลฺลิตํ กุฏิเล ธุเต.
[๑๐๗๓] วิสโท พฺยตฺตเสเตสุ ตรุโณ ตุ ยุเว นเว
โยคฺคํ ยาเน ขเม โยคฺโค ปิณฺฑิตํ คณิเต ฆเน.
[๑๐๗๔] พุเธภิชาโต กุลเช วุทฺโธรูสุ มหลฺลโก
กลฺยาณํ สุนฺทเร จาปิ หิโม ตุ สีตเลปิ จ.
[๑๐๗๕] โลเล ตุ สีเฆ จปโล วุตฺเต อุทิตมุคฺคเต
อาทิตฺเต คพฺภิเต ทิตฺโต ปิฏฺจํ ตุ จุณฺณิเตปิ จ.
[๑๐๗๖] วิคเต วายิเต วีตํ ภาวิตํ วุฑฺฒิเตปิ จ
ภชฺชิเต ปติเต ภฏฺโฐ ปุฏฺโฐ ปุจฺฉิตโปสิเต.
[๑๐๗๗] ชาโต ภูเต จเย ชาตํ ปฏิภาโค สมาริสุ
สูโร วีเร รวิสูเร ทุฏฺโฐ กุทฺเธ จ ทูสิเต.
[๑๐๗๘] ทิฏฺโจริมฺหิกฺขิเต ทิฏฺจํ มูฆฺเห โปเต จ พาลิโส
นินฺทายํ เขปเน เขโป นิยโม นิจฺฉเย วเต.

[๑๐๗๙] สลากายํ กุโส ทพฺเพ พาลฺยาโท ตุ ขเย วโย
เลปคพฺเพสฺวเลโป อณฺฑโช มีนปกฺขิสุ.
[๑๐๘๐] พิฬาเล นกุเล พพฺพุ มนฺโถ มนฺถนสตฺตุสุ
วาโล เกเสสฺสาทิโลเม สงฺฆาโต ฆาตราสิสุ.
[๑๐๘๑] โคปคาเม รเว โฆโส สูโต สารถิวนฺทีสุ
มาลฺยํ ตุ ปุปฺเผ ตทฺทาเม วาโห ตุ สกเฏ หเย.
[๑๐๘๒] ขเยจฺจเน อปจฺโย กาโล สมยมจฺจุสุ
เภ ตารกา เนตฺตมชฺเฌ สีมาวธิฏฺฐิตีสุ จ.
[๑๐๘๓] อาโภโค ปุณฺณตาวชฺเช- สฺวาหิตฺถี สขิเสตุสุ
สตฺเต ถูเล ตีสุ ทหฺโห ลตา สาขาย วลฺลิยํ.
[๑๐๘๔] มุตฺติตฺถี โมจเน โมกฺเข กาโย ตุ เทหราสิสุ
นีเจ ปุถุชฺชโน มูฬฺเห ภตฺตา สามินิ ธารเก.
[๑๐๘๕] สิขาปิณฺเฉสุ สิขณฺโฑ สตฺเต ตฺวตฺตนิ ปุคฺคโล
สมฺพาโธ สงฺกเฏ คุยฺเห นาเส เขเป ปราภโว.
[๑๐๘๖] วจฺโจ รูเป กรีเสถ ชุติตฺถี กนฺติรํสิสุ.
[๑๐๘๗] ลพฺภํ ยุตฺเต จ ลทฺธพฺเพ ขณฺเฑ ปณฺเณ ทลํ มตํ
สลฺลํ กณฺเฑ สลากายํ สุจิตฺเต ธาวนํ คเต
ภนฺตตฺเต วิพฺภโม หาเว โมโหวิชฺชาย มุจฺฉเน.
[๑๐๘๘] เสโท ฆมฺมชเล ปาเก โคเฆ อุจฺฉุมเย คุโฬ
มิตฺเต สหาเย จ สขา วิภู นิจฺจปภูสุ โส.
[๑๐๘๙] ขคฺเค กุรูเร เนตฺตีโส ปรสฺมึ อตฺร ตีสฺวมุ
กลงฺโกงฺกาปวาเทสุ เทเส ชนปโท ชเน.
[๑๐๙๐] ปชฺเช คาถา วจีเภเท วโส ตฺวนฺวยเวณุสุ
ยานํ รถาโท คมเน สรูปสฺมึ อโถ ตลํ.

[๑๐๙๑] มชฺโฌ วิลคฺเค เวมชฺเฌ ปุปฺผ ตุ กุสุโมตุสุ
สีลำ สภาเว สุพฺพเต ปุงฺคโว อุสเภ วเร.
[๑๐๙๒] โกเส ขคาทิพีเชณฺฑำ กุหรำ คพฺภเร พิเล
เนตฺตีเส คณฺฑเก ขคฺโค กทมฺโพ ตุ ทุเม จเย.
[๑๐๙๓] เภ เธนุยำ โรหิณีตฺถี วรงฺคำ โยนิยำ สิเร
อกฺโกเส สปเถ สาโป ปงฺกำ ปาเป จ กทฺทเม.
[๑๐๙๔] โภควตฺยุรเค โภคี- สฺสโร ตุ สิวสามิสุ
พเล ปภาเว วีริยำ เตโช เตสุ จ ทิตฺติยำ.
[๑๐๙๕] ธารา สนฺตติขคฺคงฺเค วานำ ตณฺหาย สิพฺพเน
ขตฺตา สูเต ปฏิหาเร วิตฺติปีฬาสุ เวทนา.
[๑๐๙๖] ถิยำ มติจฺฉาปณฺณาสุ ปาเป ยุทฺเธ รเว รโณ
ลโว ตุ พินฺทุจฺเฉเทสุ ปลาเลติสเย ภุสำ.
[๑๐๙๗] พาธา ทุกฺเข นิเสเธ จ มูลปเทปิ มาติกา
เสฺนโห เตเลธิกปฺเปเม ฆราเปกฺขาสุ อาลโย.
[๑๐๙๘] เกตุสฺมึ เกตนำ เคเห จาเน ภูมิตฺถิยำ ภุวิ
เลเขฺย เลโข ราชิ เลขา ปูชิเต ภควา ชิเน.
[๑๐๙๙] คทา สตฺเถ คโท โรเค นิสชฺชาปีเจสฺวาสนำ
ตถาคโต ชิเน สตฺเต จเย เทเห สมุสฺสโย.
[๑๑๐๐] พิลำ โกฏฺจาสฉิทฺเทสุ วชฺชำ โทเส จ เภริยำ
กาเล ทีฆญฺชเสทฺธานำ อาหิยำ เสตุ การเณ.
[๑๑๐๑] โอกาโส การเณ เทเส สภา เคเห จ สำสเท
ยูโป ถมฺเภ จ ปาสาเท อยนำ คมเน ปเถ.
[๑๑๐๒] อกฺโก รุกฺขนฺตเร สูเร อสฺโส โกเณ หเยปฺยถ
อโส ขนฺเธ จ โกฏฺจาเส ชาลำสูสฺวจฺจิ โน ปุเม.

[๑๑๐๓] นาสาสตฺเตสฺวภาโวถ อนฺนํ โอทนภุตฺติสุ
ชีวํ ปาเณ ชเน ชีโว ฆาโส ตฺวนฺเน จ ภกฺขเน.
[๑๑๐๔] ฉทเนจฺฉาทนํ วตฺเถ นิกาโย เคหราสิสุ
อนฺนาโท อามิสํ มํเส ทิกฺขา ตุ ยชเนจฺจเน.
[๑๑๐๕] กฺริยายํ การิกา ปชฺเช เกตุ ตุ จิหเน ธเช
กุสุมํ ถีรเช ปุปฺเผ วานเร ตุ พุเธ กวิ.
[๑๑๐๖] อธเร ขรเภ โอฏฺโจ ลุทฺโธ ตุ ลุทฺทเกปิ จ
กลุสํ ตฺวาวิเล ปาเป ปาเป กลิ ปราชเย.
[๑๑๐๗] กนฺตาโร วนทุคฺเคสุ จโร จรมฺหิ จญฺจเล
ชนาวาเส คเณ คาโม จมฺมํ ตุ ผลเก ตเจ.
[๑๑๐๘] อาโมโท หาสคนฺเธสุ จารุ ตุ กนเกปิ จ
สตฺตายํ ภวนํ เคเห เลเส ตุ ขลิเต ฉลํ.
[๑๑๐๙] เวรํ ปาเป จ ปฏิเฆ ตโจ จมฺมนิ วกฺกเล
อุจฺเจธิโรเห อาโรโห เนตฺตํ วตฺถนฺตรกฺขิสุ.
[๑๑๑๐] ปฏิหาเร มุเข ทฺวารํ เปเต ฌาเต มโต ติสุ
มาโสปรณฺณกาเลสุ นคฺโค ตฺวเจลเกปิ จ.
[๑๑๑๑] โทเส ฆาเต จ ปฏิโฆ มิคาโท ฉคเล ปสุ
อรูเป จาวฺหเย นามํ ทโร ทรถภีติสุ.
[๑๑๑๒] ยาจเน โภชเน ภิกฺขา ภาเร ตฺวติสเย ภโร
ทพฺพินฺทชายาสุ สุชา เมเฆ ตฺวพฺภํ วิหายเส.
[๑๑๑๓] โมทโก ขชฺชเภเทปิ มณิเก รตเน มณิ
เสลาราเมสุ มลโย สภาวงฺเกสุ ลกฺขณํ.
[๑๑๑๔] หวิ สปฺปิมฺหิ โหตพฺเพ สิโร เสฏฺเฐ จ มุทฺธนิ
วิจาเรปิ วิเวโกถ สิขรี ปพฺพเต ทุเม.

[๑๑๑๕] เวโค ชเว ปวาเห จ สงฺกุ ตุ ขิลเหติสุ
นิคฺคหีเต กเณ พินฺทุ วราโห สูกเร คเช.
[๑๑๑๖] เนตฺตนฺเต จิตฺตเกปางฺคำ สิทฺธตฺโถ สาสเป ชิเน
หาโร มุตฺตาคุเณ คาเห ขารโก มกุเฬ รเส.
[๑๑๑๗] อจฺจโยติกฺกเม โทเส เสลรุกฺเขสฺวโค นโค
สฺวปฺเปวธารเณ มตฺตำ อปจิตฺยจฺจเน ขเย.
[๑๑๑๘] ฉิทฺโทตรเณโสฺวตาโร พฺรหฺเม จ ชนเก ปิตา
ปิตามโหยฺยเก พฺรหฺเม โปโต นาวาย พาลเก.
[๑๑๑๙] รุกฺเข วณฺเณ สุเน โสโณ สคฺเค ตุ คคเน ทิโว
วตฺเถ คนฺเธ ฆเร วาโส จุลฺโล ขุทฺเท จ อุทฺธเน.
[๑๑๒๐] กณฺโณ โกเณ จ สวเน มาลา ปุปฺเผ จ ปนฺติยำ
ภาโค ภาเคยฺยเทเสสุ กุฏฺจำ โรเคชปาลเก.
[๑๑๒๑] เสยฺยา เสนาสเน เสเน จุนฺทภณฺฑมฺหิ จพฺภโม
วตฺถาทิโลมฺยำสุ กเร นิปาโต ปตเนพฺยเย.
[๑๑๒๒] สาขายำ วิฏโป ถมฺเภ สตฺตุ ขชฺชนฺตเร ทิเส
สามิโก ปติริเยสุ ปฏฺฐานำ คติเหตุสุ.
[๑๑๒๓] ราเค รงฺโค นจฺจฏฺฐาเน ปานำ เปยฺเย จ ปีติยำ
อิณุกฺเขเปสุ อุทฺธาโร อุมฺมาเร เอฬโก อเช.
[๑๑๒๔] ปหาโร โปถเน ยาเม สรโท หายโนตุสุ
กุณฺฑิกายาพฺหเก ตุมฺโพ ปลาโป ตุ ภุสมฺหิ จ.
[๑๑๒๕] มตาวาเฏ จเย กาสุ- ปนิสา การเณ รโห
กาโส โปฏคเล โรเค โทโส โกเธ คุเณตเร.
[๑๑๒๖] ยุตฺตฏฺฐาลฏฺฏิเตสฺวฏโฐ กีฬายำ กานเน ทโว
อุปฺปตฺติยญฺโจปฺปตนำ อุยฺยานำ คมเน วเน.

[๑๑๒๗] โวกาโร ลามเก ขนฺเธ มูโลปทาสุ ปาภตํ
ทสาวตฺถาปฏนฺเตสุ การณํ ฆาตเหตุสุ.
[๑๑๒๘] หตฺถิทาเน มโท คพฺเพ ฆฏา ฆฏนราสิสุ
อุปหาโรภิหาเรปิ จโย พนฺธนราสิสุ.
[๑๑๒๙] คนฺโธ โถเก ฆายนีเย จาโค ตุ ทานหานิสุ
ปาเน ปโมเท ปีติตฺถี อิเณ คีวา คเลปิ จ.
[๑๑๓๐] ปติฏฺฐา นิสฺสเย ฐาเน พลกฺกาเรปิ สาหสํ
ภงฺโค เภเท ปเฏ ภงฺคํ ฉตฺตํ ตุ ฉวเกปิ จ.
[๑๑๓๑] ฌาเณ ภุวิ จ ภูริตฺถี อนงฺเค มทโน ทุเม
ปมาตริปิ มาตาถ เวฐณฺหีเสสุ เวจนํ.
[๑๑๓๒] มาริโส ตณฺฑุเลยฺเยยฺเย โมกฺโข นิพฺพานมุตฺติสุ
อินฺโทธิปติสกฺเกสฺวา- รมฺมณํ เหตุโคจเร.
[๑๑๓๓] องฺเก สณฺฐานมากาเร วปฺเป วปฺโป ตเฏปิ จ.
สมฺมุตฺยนุญฺญาโวหาเร- สฺวถ ลาชาสุ จากฺขตํ.
[๑๑๓๔] สตฺรํ ยาเค สทาทาเน โสโม ตุ โอสธินฺทุสุ
สงฺฆาโต ยุคเคหงฺเค ขาโร อูเส จ ภสฺมนิ.
[๑๑๓๕] อาตาโป วีริเย ตาเป ภาเค สีมาย โอธิ จ.

อิติ คาถาปาทาเนกตฺถวคฺโค.
อเนกตฺถวคฺโค นิฏฺฐิโต.

๓.๔. อพฺยยวคฺค

๓.๔.๑. เอกตฺถนิปาตปท

[๑๑๓๖] อพฺยยํ วุจฺจเตทานิ จิรสฺสํ ตุ จิรํ ตถา
จิเรน จิรรตฺตาย สห สทฺธึ สมํ อมา.

[๑๑๓๗] ปุนปฺปุนํ อภิณฺหญฺจา- สกิญฺจาภิกฺขณํ มุหุ
วชฺชเน ตุ วินา นานา อนฺตเรน ริเต ปุถุ.

[๑๑๓๘] พลวํ สุฏฺฐุ จาตีวา- ติสเย กิมุตสฺวติ
อโห ตุ กึ กิมุทาหุ วิกปฺเป กิมุโตท จ.

[๑๑๓๙] อวฺหาเน โภ อเร อมฺโภ หมฺโภ เร เชงฺค อาวุโส
เห หเร ถ กถํ กึสุ นนุ กจฺจิ นุ กึ สมา.

[๑๑๔๐] อถุเนตรหีทานิ สมฺปตฺติ อญฺญทตฺถุ ตุ
ตคฺเฆกเส สสกฺกญฺจา- ทฺธา กามํ ชาตุ เว หเว.

[๑๑๔๑] ยาวตา ตาวตา ยาว ตาว กิตฺตาวตา ตถา
เอตฺตาวตา จ กีเวติ ปริจฺเฉทตฺถวาจกา.

[๑๑๔๒] ยถา ตถา ยเถวํ ยถานาม ยถาหิ จ
เสยฺยถาเปฺยวเมวํ วา ตเถว จ ยถาปิ จ.

[๑๑๔๓] เอวมฺปิ จ เสยฺยถาปิ- นาม ยถริวาปิ จ
ปฏิภาคตฺเถ ยถา จ วิย ตถริวาปิ จ.

[๑๑๔๔] สํ สามํ จ สยํ จาถ อาม สาหุ ลหูปิจ
โอปายิกํ ปติรูปํ สาเธฺววํ สมฺปฏิจฺฉเน.

[๑๑๔๕] ยํ ตํ ยโต ตโต เยน เตเนติ การเณ สิยุ
อสากลฺเย ตุ จน จิ นิปฺผเล ตุ มุธา ภเว.

[๑๑๔๖] กทาจิ ชาตุ ตุลฺยาถ สพฺพโต จ สมนฺตโต
ปริโต จ สมนฺตาปิ อถ มิจฺฉา มุสา ภเว.
[๑๑๔๗] นิเสเธ น อ โน มาลํ นหิ เจ ตุ สเจ ยทิ
อานุกูลฺเย ตุ สทฺธญฺจ นตฺวํ โทโส ทิวา ตฺวเห.
[๑๑๔๘] อีสํ กิญฺจิ มนํ อปฺเป สหสา ตุ อตกฺกิเต
ปุเรคฺคโต ตุ ปุรโต เปจฺจามุตฺร ภวนฺตเร.
[๑๑๔๙] อโห หี วิมฺหเย ตุณฺหี ตุ โมเนถาวิ ปาตุ จ
ตงฺขเณ สชฺชุ สปหิ พลกฺกาเร ปสยฺห จ.
[๑๑๕๐] สุทฺธ โข อสฺสุ ยคฺเฆ เว หาทโย ปทปูรเณ
อนฺตเรนนฺตรา อนฺโต- วสฺสํ นูน จ นิจฺฉเย.
[๑๑๕๑] อานนฺเท สญฺจ ทิฏฺฐาถ วิโรธกถเน นนุ
กามปฺปเวทเน กจฺจิ อุสูโยปคเมตฺถุ จ.
[๑๑๕๒] เอวาวธารเณ เถยฺยํ ยถาตฺถ ตุ ยถาตถ
นีจ อปฺเป มหตฺยุจฺจ อถ ปาโต ปเค สมา.
[๑๑๕๓] นิจฺเจ สทา สนํ ปาโย พาหุลฺเย พาหิรํ พหิ
พหิทฺธา พาหิรา พาเหฺย- สีเฆ ตุ สณิกํ ภเว.
[๑๑๕๔] อตฺถ อทสฺสเน ทุฏฺฐุ นินฺทายํ วนฺทเน นโม
สมฺมา สุฏฺฐุ ปสตฺถายํ อโถ สตฺตายมตฺถิ จ.
[๑๑๕๕] สายํ สาเยชฺช อตฺราเห สุเว ตุ เสฺว อนาคเต
ตโต ปเร ปรสุเว หิยฺโย ตุ ทิวเส คเต.
[๑๑๕๖] ยตฺถ ยตฺร ยหิญฺจาถ ตตฺถ ตตฺร ตหึ ตหิ
อโถ อุทฺธญฺจ อุปริ เหฏฺฐา ตุ จ อโธ สมา.
[๑๑๕๗] โจทเน อิงฺฆ หนฺทาถ อารา ทูรา จ อารกา
ปรมฺมุขา ตุ จ รโห สมฺมุขา ตฺวาวิ ปาตุ จ.

[๑๑๕๘] สํสยตฺถมฺหิ อปฺเปว อปฺเปวนาม นูติ จ
นิทสฺสเน อิติตฺถญฺจ เอวํ กิจฺเฉ กถญฺจิ จ.
[๑๑๕๙] หา เขเท สจฺฉิ ปจฺจกฺเข ธุวํ ถิเรวธารเณ
ติโร ตุ ติริยญฺจาถ กุจฺฉายํ ทุฏฺฐุ กุจฺจเต.
[๑๑๖๐] สุวตฺถิ อาสิฏฺฐตฺถมฺหิ นินฺทายํ ตุ ธิ กถฺยเต
กุหิญฺจนํ กุหึ กุตฺร กุตฺถ กตฺถ กหํ กฺวถ.
[๑๑๖๑] อิเหธาตฺร ตุ เอตฺถาตฺถ อถ สพฺพตฺร สพฺพธิ
กทา กุทาจนญฺจาถ ตทานิ จ ตทา สมา.

อิติ เอกตฺถนิปาตปทานิ.

๓.๔.๒. อุปสคฺคปท

[๑๑๖๒] อาทิกมฺเม ภุสตฺเถ จ สมฺภาวติณฺณติตฺติสุ
นิโยคิสฺสริยปฺปีติ- ทานปูชาคฺคสนฺติสุ.
[๑๑๖๓] ทสฺสเน ตปฺปเร สงฺเค- ปสาคติสุทฺธิสุ
หึสาปการนฺโตภาว- วิโยคาวยเวสุ จ
โปปสคฺโค ทิสาโยเค ปตฺถนาธิติอาทิสุ.
[๑๑๖๔] ปราสทฺโธ ปริหานิ- ปราชยคตีสุ จ
ภุสตฺเถ ปฏิโลมตฺเถ วิกฺกมามสนาทิสุ.
[๑๑๖๕] นิสฺเสสาภาวสนฺยาส- ภุสตฺถโมกฺขราสิสุ
เคหาเทโสปมาหีน- ปฺปสาทนิคฺคตาจฺจเย.
[๑๑๖๖] ทสฺสโนสานนิกฺขนฺตา- โธภาเคสฺววธารเณ
สามีเปฺย พนฺธเน เฉกา- นฺโตภาโคปรตีสุ จ.

[๑๑๖๗] ปาตุภาเว วิโยเค จ นิเสธาโท นิ ทิสฺสติ
อโถ นีหรเณ เจวา- วรณาโท จ นี สิยา.
[๑๑๖๘] อุทฺธกมฺมวิโยคตฺถ- ลาภติตฺติสมิทฺธิสุ
ปาตุภาวาจฺจยาภาว- ปพลตฺเต ปกาสเน
ทกฺขคฺคตาสุ กถเน สตฺติโมกฺขาทิเก อุ จ
[๑๑๖๙] ทุ กุจฺฉิเตสทตฺเถสุ วิรูปตฺเตปฺยโสภเน
สิยาภาวาสมิทฺธีสุ กิจฺเฉ จานนฺทนาทิเก.
[๑๑๗๐] สํ สโมธานสงฺเขป- สมนฺตตฺตสมิทฺธิสุ
สมฺมาภุสสหาปฺปตฺถา- ภิมุขตฺเถสุ สงฺคเต
วิธาเน ปภเว ปูชา- ปุนปฺปุนกฺริยาทิสุ.
[๑๑๗๑] วิวิธาติสยาภาว- ภุสตฺติสฺสริยาจฺจเย
วิโยเค กลเห ปาตุ- ภาเว ภาเส จ กุจฺฉเน.
[๑๑๗๒] ทูรานภิมุขตฺเถสุ โมหานวฏฺจิตีสุ จ
ปธานทกฺขตาเขท- สหตฺถาโท วิ ทิสฺสติ.
[๑๑๗๓] วิโยเค ชานเน จาโธ- ภาคนิจฺฉยสุทฺธิสุ
อีสทตฺเถ ปริภเว เทสพฺยาปนหานิสุ
วโจกฺริยาย เถยฺเย จา- ญฺญาณปตฺตาทิเก อว.
[๑๑๗๔] ปจฺฉาภุสตฺตสาทิสฺยา- นุปจฺฉินฺนานุวตฺติสุ
หีเน จ ตติยตฺถาโธ- ภาเคสฺวนุคเต หิเต
เทเส ลกฺขณวิจฺเฉตฺถ- มฺภูตภาคาทิเก อนุ.
[๑๑๗๕] สมนฺตตฺเถ ปริจฺเฉเท ปูชาลิงฺคนวชฺชเน
โทสกฺขาเน นิวาสนา- วญฺญาธาเรสุ โภชเน
โสกพฺยาปนตเตฺวสุ ลกฺขณาโท สิยา ปริ.

[๑๑๗๖] อาภิมุขฺยวิสิฏฺฐุทฺธ- กมฺมสารุปฺปวุทฺธิสุ
ปูชาธิกกุลาสจฺจ- ลกฺขณาทิมฺหิ จาปฺยภิ.
[๑๑๗๗] อธิกิสฺสรปาจาธิ- ฏฺฐานปาปุณเนสฺวธิ
นิจฺฉเย โจปริตฺตาธิ- ภวเน จ วิเสสเน.
[๑๑๗๘] ปติทานนิเสเธสุ วามาทานนิวตฺติสุ
สาทิเส ปฏินิธิมฺหิ อาภิมุขฺยคตีสุ จ.
[๑๑๗๙] ปติโพเธ ปติคเต ตถา ปุน กฺริยาย จ
สมฺภาวเน ปฏิจฺจตฺเถ ปตีติ ลกฺขณาทิเก
สุ โสภเน สุเข สมฺมา- ภุสสุฏฺฐุสมิทฺธิสุ.
[๑๑๘๐] อาภิมุขฺยสมีปาทิ- กมฺมาลิงฺคนปตฺติสุ
มริยาทุทฺธกมฺมิจฺฉา- พนฺธนาภิวิธีสุ อา.
[๑๑๘๑] นิวาสาวฺหานคหณ- กิจฺฉีสตฺถนิวตฺติสุ
อปฺปสาทาสีสรณ- ปติฏฺฐาวิมฺหยาทิสุ.
[๑๑๘๒] อนฺโตภาคภุสตฺถาติ- สยปูชาสฺวติกฺกเม
ภูตภาเว ปสํสายํ ทฬฺหตฺถาโท สิยา อติ.
[๑๑๘๓] สมฺภาวเน จ ครหา- เปกฺขาสุ จ สมุจฺจเย
ปญฺเห สํวรเณ เจว อาสีสตฺเถ อปีริตํ.
[๑๑๘๔] นิทฺเทเส วชฺชเน ปูชา- ปเคเต วารเณปิ จ
ปทุสฺสเน จ ครหา- โจริกาโท สิยา อป.
[๑๑๘๕] สมีปปูชาสาทิสฺส- โทสกฺขาโนปปตฺติสุ
ภุสตฺโตปคมาธิกฺย- ปุพฺพกมฺมนิวตฺติสุ
คยฺหากาโรปริตฺเตสุ อุเปตฺยนสนาทิเก.

อิติ อุปสคฺคปทำ.

๓.๔.๓. อเนกตฺถนิปาตปท

[๑๑๘๖] เอวํ นิทสฺสนากาโร- ปมาสุ สมฺปหํสเน
อุปเทเส จ วจน- ปฏิคฺคาเหวธารเณ
ครหาเยทมตฺเถ จ ปริมาเณ จ ปุจฺฉเน.

[๑๑๘๗] สมุจฺจเย สมาหาเร- นฺวาจเย เจตรีตเร
ปทปูรณมตฺเต จ จสทฺโท อวธารเณ.

[๑๑๘๘] อิติ เหตุปกาเรสุ อาทิมฺหิ อาวธารเณ
นิทสฺสเน ปทตฺถสฺส วิปลฺลาเส สมาปเน.

[๑๑๘๙] สมุจฺจเย โจปมายํ สํสเย ปทปูรเณ
ววตฺถิตวิภาสายํ วาวสฺสคฺเค วิกปฺปเน.

[๑๑๙๐] ภูสเน วารเณ จาลํ วุจฺจเต ปริยตฺติยํ
อโถถานนฺตรารมฺภ- ปญฺเหสุ ปทปูรเณ.

[๑๑๙๑] ปสํสาครหาสญฺญา- สฺวีการาโทปิ นามถ
นิจฺฉเย จานุมานสฺมึ สิยา นูน วิตกฺกเน.

[๑๑๙๒] ปุจฺฉาวธารณานุญฺญา- สนฺตานาลปเน นนุ
วเตกํสทยาหาส- เขทาลปนวิมฺหเย.

[๑๑๙๓] วากฺยารมฺภวิสาเทสุ หนฺท หาเสนุกมฺปเน
ยาว ตาว ตุ สากลฺย- มานาวธฺยวธารเณ.

[๑๑๙๔] ปาจีปุรคฺคโตตฺเถสุ ปุรตฺถา ปจเมปฺยถ
ปพนฺเธ จ จิราตีเต นิกฏาคามิเก ปุรา.

[๑๑๙๕] นิเสธวากฺยาลงฺการา- วธารณปสิทฺธิสุ
ขลฺวาสนฺเน ตุ อภิโต- ภิมุโขภยโตทิเก.

[๑๑๙๖] กามํ ยทฺยปิสทฺทตฺเถ เอกํสตฺเถ จ ทิสฺสติ
อโถ ปน วิเสสมฺหิ ตเถว ปทปูรเณ.
[๑๑๙๗] หิ การเณ วิเสสาว- ธารเณ ปทปูรเณ
ตุ เหตฺวชฺเช ตตฺถาถ กุ ปาเปสตฺถกุจฺฉเน.
[๑๑๙๘] นุ สํสเย จ ปญฺเหถ นานาเนกตฺถวชฺชเน
กึ ตุ ปุจฺฉาชิคุจฺฉาสุ กํ ตุ วาริมฺหิ มุทฺธนิ.
[๑๑๙๙] อมา สหสมีเปถ เภเท อปฺปจเม ปุน
กิรานุสฺสวารุจีสุ อุทาปฺยตฺเถ วิกปฺปเน.
[๑๒๐๐] ปตีจิจริเม ปจฺฉา สามิ ตฺวทฺเธ ชิคุจฺฉเน
ปกาเส สมฺภเว ปาตุ อญฺโญญฺเญ ตุ รโห มิโถ.
[๑๒๐๑] หา เขทโสกทุกฺเขสุ เขเท ตฺวหห วิมฺหเย
ภีสาปเน ธิ นินฺทายํ ปิธาเน ตีริยํ ติโร.

อิติ อเนกตฺถนิปาตปทานิ.

๓.๔.๔. วิภตฺยนฺตปจฺจย

[๑๒๐๒] ตุน ตฺวาน ตเว ตฺวา ตุ ธา โส ถา กฺขตฺตุเมว จ
โต ถ ตฺร หิญฺจนานิ หึ หานิ ธิ ห หิ ธ ธุนา รหิ.
[๑๒๐๓] ทานิ โว ทาจนานิ ทา ชฺช ถานิ ถตฺตานิ ชฺฌ ชฺชุอาทโย
สมาโส จาพฺยยีภาโว ยาเทโส จาพฺยยานิ ภเว.

อิติ วิภตฺยนฺตปจฺจโย.
อพฺยยวคฺโค นิฏฺฐิโต.
ตติโย สามญฺญกณฺโฑ นิฏฺฐิโต.

นิคมนคาถา

[๑] สคฺคกณฺโฑ จ ภูกณฺโฑ ตถา สามญฺญกณฺฑิติ
กณฺฑตฺตยานฺวิตา เอสา อภิธานปฺปทีปิกา.

[๒] ติทิเว มหิยํ ภุชคาวสเถ
สกลตฺถสมวฺหยทีปนิยํ
อิห โย กุสโล มติมา ส นโร
ปฏุ โหติ มหามุนิโน วจเน.

[๓] ปรกฺกมภุโช นาม ภูปาโล คุณภูสโม
ลงฺกายมาสิ เตชสฺสี ชยี เกสริวิกฺกโม.

[๔] วิภินฺนํ จิรํ ภิกฺขุสงฺฆ นิกาย-
ตฺตยสฺมิญฺจ กาเรสิ สมฺมา สมคฺเค
สเทหวฺ นิจฺจาทโร ทีฆกาลํ
มหคฺเฆหิ รกฺเขสิ โย ปจฺจเยหิ.

[๕] เยน ลงฺกา วิหาเรปิ คามารามปุรีหิ จ
กิตฺติยา วิย สมฺพาธี- กตา เขตฺเตหิ วาปิหิ.

[๖] ยสฺสาสาธารณํ ปตฺวา- นุคฺคหํ สพฺพกามทำ
อหมฺปิ คนฺถการตฺตำ ปตฺโต วิพุธโคจรำ.

[๗] การิเต เตน ปาสาท- โคปุราทิวิภูสิเต
สคฺคกณฺเฑว สโตยา- สยสฺมึ ปฏิพิมฺพิเต.

[๘] มหาเชตวนาขฺยมฺหิ วิหาเร สาธุสมฺมเต
สโรคามสมูหมฺหิ วสตา สนฺตวตฺตินา.

[๙] สทฺธมฺมฏฺฐิติกาเมน โมคฺคลฺลาเนน ธีมตา
เถเรน รจิตา เอสา อภิธานปฺปทีปิกา.

อิติ นิคมนคาถา.

อภิธานปฺปทีปิกา ปริปุณฺณา.

